

**2008 KRİZİ SONRASI TÜRKİYE'DE UYGULANAN VERGİ POLİTİKASI
VE SONUÇLARI**

Zeynep Büşra ERDEM

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Veli SIRIM

2023

T.C.

TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**2008 KRİZİ SONRASI TÜRKİYE'DE UYGULANAN VERGİ POLİTİKASI
VE SONUÇLARI**

Zeynep Büşra ERDEM

İKTİSAT ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: Doç. Dr. Veli SIRIM

TEKİRDAĞ-2023

Her hakkı saklıdır.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

05 /07 / 2023

Zeynep Büşra ERDEM

ÖZET

Kurum, Enstitü, : Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tez Başlığı : 2008 Krizi Sonrası Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikası ve Sonuçları
Tez Yazarı : Zeynep Büşra ERDEM
Tez/ Danışmanı : Doç. Dr. Veli SIRIM
Tez Türü, Yılı : Yüksek Lisans Tezi/ 2023
Sayfa Sayısı : 124

Ekonomik kriz, temel makroekonomik değişkenlerin çeşitli nedenlerle ve ani olarak iktisadi (ileriye dönük) dalgalanması ve bunun sonucunda iktisadi faaliyetlerin sekteye uğraması ve beklentilerin kötüleşmesi olarak tanımlanabilir. 1980'li yılından itibaren sıklıkla küreselleşmenin beraberinde getirdiği dalgalanmaların etkileri görülmektedir. Daha önceleri yaşanan ekonomik krizlerin etki alanı ekseriyetle çıktığı ülkeyle sınırlıyken 1990 yılından itibaren etki alanını genişleterek, ticari ilişki ve bağlantı içinde olunan diğer ülkelere de yayılabilmektedir. Krizlerin etkileri yalnızca ekonomiyle sınırlı kalmayıp, sosyal ve politik yıkımlar da sebebiyet verdiği için sonrasında bir dizi tedbirler ve müdahaleler uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda krizi erken tespit etmek ve uygulanacak iktisat politikası, bu politikaların zamanlaması önem arz etmekle birlikte kullanılacak politika araçlarının da birbiriyle uyumlu olması mücadele kapsamında büyük önem taşımaktadır. Dünyada ve Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerin çıkış noktalarına bakıldığında; kamu açıkları, uygulanan yanlış vergi politikaları, genişletici maliye politikalarının yarattığı kamu gelir-gider dengesizlikleri, kamu kesimindeki yapısal bozukluklar gibi bir dizi ortak sebeplerin olduğu görülmektedir. Ayrıca yüksek faiz oranları, aşırı açık döviz pozisyonları ve cari işlemler açığı gibi bir takım makroekonomik sorun eklendiği zaman kriz kaçınılmaz haline gelmektedir. Bu çalışmada, 2008 küresel ekonomik krizin Türkiye üzerindeki etkileri ve bu krizle mücadelede uygulanan vergi politikalarının etkilerinin ortaya konması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 2008 Krizi, Vergi Politikaları, Kriz, Mücadele

ABSTRACT

Institution, Institute : Tekirdağ Namık Kemal University, Institute of
Social Sciences,
Thesis Title : Tax Policy Implemented in Turkey After the 2008
Crisis and Its Results
Thesis Author : Zeynep Büşra ERDEM
Thesis Adviser : Assoc.Prof. Veli SIRIM
Type of Thesis Year : Master Thesis, 2023
Total Number of Pages : 124

The economic crisis can be defined as the sudden economic (forward-looking) fluctuation of the main macroeconomic variables for various reasons, and as a result, the interruption of economic activities and the worsening of expectations. Since the 1980s, the effects of fluctuations brought about by globalization have been observed frequently. While the area of influence of the economic crises experienced in the past was mostly limited to the country where it originated, since 1990, it has expanded its area of influence and spread to other countries with which it has commercial relations and connections. Since the effects of the crises are not only limited to the economy, but also cause social and political destruction, a series of measures and interventions are tried to be implemented afterwards. In this respect, early detection of the crisis and the economic policy to be implemented and the timing of these policies are important, and the compatibility of the policy instruments to be used is of great importance within the scope of the struggle. When we look at the starting points of the economic crises in the world and in Turkey; It is seen that there are a number of common reasons such as public deficits, wrong tax policies applied, public income-expenditure imbalances created by expansionary fiscal policies, and structural disorders in the public sector. In addition, when a number of macroeconomic problems such as high interest rates, excessively open foreign exchange positions and current account deficit are added, the crisis becomes inevitable. In this study, it is aimed to reveal the effects of the 2008 global economic crisis on Turkey and the effects of tax policies implemented in the fight against this crisis.

Keywords: 2008 Crisis, Tax policies, Crisis, Struggle

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
TEZ ONAY SAYFASI	iii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
SİMGE VE KISALTMALAR	ix
TABLOLAR LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
1. KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR.....	4
1.1. Ekonomik Krizin Tanımı ve Çeşitli Kriz Teorileri	4
1.2. Ekonomik Kriz Olgusunun Tarihçesi.....	5
1.3. Ekonomik Krizlerin Oluşturdukları Piyasalara Göre Sınıflandırılması	6
1.3.1. Reel Sektörde Yaşanan Krizler	7
1.3.2. Finansal Krizler.....	8
1.3.2.1. Bankacılık Krizleri	9
1.3.2.2. Dış Borç Krizleri	9
1.3.2.3. Borsa Krizleri	9
1.3.2.4. Para Krizleri	9
1.3.2.4.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri	10
1.3.2.4.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri	12
1.3.2.4.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri	14
1.4. Ekonomik Krize İlişkin Teorik Yaklaşımlar	15
1.4.1. Klasik İktisadi Akım	15
1.4.2. Keynesyen İktisadi Düşünce	17
1.4.3. Neoklasik İktisadi Düşünce.....	18
1.4.4. Monetarist İktisat Yaklaşımı	19
1.5. Ekonomik İstikrar Politikaları.....	19
1.5.1. Ortodoks İstikrar Politikaları	19
1.5.2. Heterodoks İstikrar Politikaları	20

1.5.3. IMF Tipi İstikrar Politikaları.....	21
2. TARİHTEN GÜNÜMÜZE EKONOMİK KRİZLER	24
2.1. XVII. Yüzyıl'da Yaşanan Krizler: Lale Krizi.....	24
2.2. XVIII. Yüzyıl'da Yaşanan Krizler.....	25
2.2.1. Mississippi Krizi	25
2.2.2. Güney Denizi Krizi	26
2.3. XIX. Yüzyıl'da Yaşanan Krizler.....	28
2.3.1. 1813 Danimarka Devlet Krizi	28
2.3.2. 1819 ABD Krizi	29
2.3.3. 1837 ABD Krizi	30
2.3.4. 1857 ABD Krizi	30
2.3.5. 1882 Paris Krizi	31
2.3.6. 1884 ABD Krizi	32
2.3.7. 1890 Baring Bankası Krizi.....	32
2.3.8. 1893 Krizi	33
2.4. XX. Yüzyıl'da Yaşanan Global Krizler	33
2.4.1. 1929 Büyük Buhran	33
2.4.2. 1973 Petrol Krizi.....	36
2.5. XX. Yüzyıl'da Ülkeler Bazında Yaşanan Krizler.....	40
2.5.1. 1982 Latin Amerika Krizi	40
2.5.2. 1989 İsveç Krizi	41
2.5.3. 1990 Japonya Krizi	42
2.5.4. 1992 Avrupa Döviz Mekanizması Krizi	43
2.5.5. 1994 Meksika Krizi.....	45
2.5.6. 1997 Asya Krizi	47
2.5.7. Rusya Krizi	49
2.5.8. 2000-2001 Türkiye Krizi	51
3. KRİZ DÖNEMLERİNDE UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARI	54
3.1. İradi Vergi Politikası.....	55
3.1.1. İradi Vergi Politikasının Amaçları	55
3.1.1.1. Gelir Dağılımında Adalet Sağlama	56

3.1.1.2. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma	56
3.1.1.3. Ekonomik İstikrarı Sağlama.....	57
3.1.2. İradî Vergi Politikası Araçları	57
3.1.2.1. Yeni Vergi Koymak	57
3.1.2.2. Vergi oranları	58
3.1.2.3. Vergi Teşvikleri	59
3.2. Otomatik İstikrar Sağlayıcı Vergi Politikası	60
3.3. Reel Ekonomik Kriz Dönemlerinde Vergi Politikası.....	61
3.4. Enflasyon Krizi Dönemlerinde Vergi Politikası	62
3.5. Durgunluk ve İşsizlik Krizi Dönemlerinde Vergi Politikası Uygulamaları....	63
3.6. Yüksek Kamu Açığı ve Borç Krizinin Yaşandığı Dönemlerde Vergi Politikası	65
4. 2008 KÜRESEL MALİ KRİZ VE ETKİLERİ.....	68
4.1. 2008 Küresel Mali Krizinin Ortaya Çıkışı.....	68
4.1.1. Likidite Bolluğu ve Mortgage Kredi Yapılarının Bozulması	70
4.1.2. Menkul Kıymetleştirme	71
4.1.3. Derecelendirme Sürecindeki Sorunlar	72
4.1.4. Şeffaflığın Olmaması	73
4.1.5. Konut Fiyatlarında Artış	74
4.1.6. Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluşlar	74
4.2. 2008 Küresel Mali Krizinin Dünya Ekonomilerine Etkileri.....	75
4.3. 2008 Küresel Mali Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	79
4.3.1. Büyüme Oranı Üzerinde Etkisi	80
4.3.2. Enflasyon Üzerinde Etkisi	83
4.3.3. İstihdam Üzerinde Etkisi.....	85
4.3.4. Dış Ticaret Üzerinde Etkisi.....	86
4.3.5. Ödemeler Dengesi Üzerinde Etkisi.....	87
5. 2008 KÜRESEL MALİ KRİZ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARI VE ETKİLERİ.....	90
5.1. 2008 Sonrası Uygulanan Vergi Politikası Önlemleri.....	90
5.1.1 KDV ve ÖTV İndirimleri.....	90

5.1.2. Varlık Barışı Uygulaması.....	92
5.1.3. Diğer Vergi Politikası Önlemleri	92
5.2. 2008 Sonrası Uygulanan Vergi Politikalarının Sonuçları ve Etkileri	98
SONUÇ	105
KAYNAKÇA.....	111

SİMGE VE KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
ATV	: Akaryakıt Tüketim Vergisi
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
GSMH	: Gayrisafı Milli Hasıla
GSYH	: Gayrisafı Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
KSEP	: KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TL	: Türk Lirası
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÖSYÖV	: Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticileri Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
USD	: Amerikan Doları

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 Mortgage Krizinin Likidite Krizine Dönüşüm Süreci	69
Tablo 2 Türkiye’de GSYİH Yıllar Arası Değişimi(2000-2020).....	81
Tablo 3 Türkiye’de Enflasyon Yıllar Arası Değişimi (2005-2020).....	84
Tablo 4 2006-2016 Dönemi Kamu Gelirleri OVP Tahminleri(%)	95
Tablo 5 2006-2016 Dönemi Kamu Gelirleri Oranları (%).....	97
Tablo 6 2006-2010 yılları arasındaki vergi yükü	99
Tablo 7 2006-2010 yılları arası dolaylı ve dolaysız vergiler	99
Tablo 8 2006-2010 yılları arasındaki Gelir Vergisi tahsilatlarının GSYH'e oranları (%).....	100
Tablo 9 2006-2010 yılları arasındaki Kurumlar Vergisi tahsilatlarının GSYH'e oranları (%)	101
Tablo 10 Seçili OECD ülkelerinde Kurumlar Vergisi oranları (%).....	102
Tablo 11 2006-2010 yılları arası hedeflenen ve gerçekleşen vergi gelirleri	103

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Ekonomik Kriz Türleri.....	7
Şekil 2 ABD 1928-1939 Edüstriyel Üretim Grafiği	36
Şekil 3 Laffer Eğrisi	66
Şekil 4 GSYİH Yıllara Göre Büyüme Oranları Dönem Ortalamaları	82

GİRİŞ

Son elli yıldan bu yana, tüm dünya ekonomilerinin neredeyse tamamına yakını birbiriyle entegre olmuş durumdadır. Bu durumun ve kapitalist sistemin de etkisiyle, gelişmiş ekonomilerde meydana gelen ciddi bir sarsıntı tüm dünyayı etkileyen küresel bir kriz şekline dönüşebilmektedir. Tüm ekonomik krizler, ekonomik büyümeyi, gelişimi ve ekonomilerin genel yapısını derinden etkilerken aynı zamanda da ekonomik, sosyal ve politik yıkımların yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu durum neticesinde de mali kriz 2006 yılının ikinci yarısından itibaren başta finans piyasalarında kendini göstermiş, sonrasında 9-10 Ağustos 2007 tarihinde para piyasalarında faiz oranlarını ciddi şekilde yükselmiştir (Taylor, 2009:13). Son olarak da 2008 yılının üçüncü çeyreğinde kriz dünyanın pek çok bölgesinde kendini iyice hissettirmiş fakat bu durumu en derin yaşayanlar Birleşik Devletler olmuştur. 2008 yılında ABD de başlayan ve sonrasında tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilere hızlıca sirayet eden kriz, ortak ekonomilerin, küreselleşmenin ve neticede kapitalist ekonomik sistemin kaçınılmaz sorunu haline dönüşmüştür.

Her ne kadar 1929 Dünya ekonomik buhranı o zamana kadar yaşanmış en büyük ekonomik kriz olarak tanımlanmış olsa da kapitalizmin bir küresel sistem haline bürünmesiyle Dünyadaki bütün ülkeleri etkisi altına alan 2008 krizi, ilk küresel çapta bir kriz olma özelliğini taşımıştır. Eğilmez'in de ifade ettiği gibi, *"Bu krizin bütün öteki krizlerden en önemli farkı tam anlamıyla ilk küresel kriz olması ve tüm dünyayı etkilemesidir"* (Eğilmez, 2009:69).

Küresel bir ortamda meydana gelen bir sorun diğer alanları da etkilemiştir. 2008 yılı başlarında ABD ekonomisinde kendini hissettirmeye başlayan ve kısa zamanda farklı ülkelerin ekonomisine yayılan, ülke ekonomilerini olumsuz etkileyen kriz, başlangıçta finansal kriz olarak başlamış daha sonra diğer ülkeleri de etkileyerek küresel finansal krize dönüşmüştür. 2008 küresel finansal krizi ABD ekonomisinde başlamıştır. Krizin yaşanmasının başlıca sebebi ABD ekonomisinde yanlış kredi tayinlaması sonucu konut kredi sektöründe oluşan balonun

sürdürülemeyip patlaması olmuştur. ABD ekonomisinde başlayıp az bir zaman diliminde tüm dünya ekonomilerini etkileyen 2008 küresel krizi Türkiye’yi de ciddi oranda etkilemiştir (Yılmaz, 2008:1).

Bunun neticesinde piyasalarda var olan gerginlik hat safhalara ulaşmış, risk algılamalarında bozulmalara yaşanmasına neden olmuş ve bu bozulmanın etkisiyle finans kuruluşları birbirlerine borç verme konusunda isteksiz davranma eğilimine girmişlerdir. Bu sonucunda da daha yüksek risk primi talep etmeye başlamışlardır. İflasın yarattığı şok etkisi mali sistemin kilitlenmesine yol açarak ve tüm dünyaya yayılarak, birçok ülkede etkisini göstermiştir. Ülke ekonomilerinin tüm alanlarına yayılmış, ekonomik büyüme oranlarında düşüş meydana gelmiş, istihdam azalmış, ulusal ve uluslararası ticaret ciddi şekilde gerilemiş, gelişmekte olan ülkelerin piyasalarında daralmalara neden olmuş ve küresel bünyede daha fazla işsizlik ve yoksulluk ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2008:3).

Kriz kaynaklı dünya genelinde artan belirsizlik ve risk durumu yatırımcının ve tüketicinin beklentilerini olumsuz etkilemiştir. Ekonomideki belirsizlik durumu bir güven kaybının oluşmasına ve finansal sistemin bozulmasına sebep olmuştur. Finansal sistemde yaşanan olumsuz durum reel sektörü etkileyerek ticaretin daralmasına sebep olmuştur. Ticaretteki bu gerileme üretim kaybına ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına sebep olmuştur. Ayrıca ticaretteki kayıp işsizliği tetikleyerek arttırmıştır. Türkiye yaşanan krizden olumsuz etkilenmiş ve ekonomik büyümesi yavaşlayarak işsizlik oranı artmıştır. Kriz karşısında ülke ekonomileri halihazırda uyguladıkları politikalarla krizi önlemeye ve olumsuz etkilerini azaltmaya çalışmışlardır. Politikaların yetersiz kaldığını anladıklarında ise yeni önlem paketleriyle ekonomiye müdahale ederek krizin etkilerini minimize etmeye çalışmışlardır. Türkiye krizin süresinin yaşanan olumsuz durumların ardından beklenilenden daha uzun süreceğini tahmin etmiştir. Bu tahminin ardında etkisini tüm dünya ekonomisi üzerinde göstereceğinin anlaşılması yatmaktadır. Bu nedenle kamu otoriteleri krizin oluşturduğu olumsuz etkileri en az hasarla atlatılması gerektiği kararı almışlardır. Bu sebeple de 2008 yılının Ekim ayından itibaren ilk olarak mali sektöre yönelik, ardında da Kasım ayından itibaren reel sektöre yönelik

kriz önlemleri uygulamaya koymuşlardır. Krizin derinleşmesinin için bir dizi önlem paketleri açıklanmıştır. Paketler ile ağırlıklı olarak maliye politikası tedbirleri devreye sokulmuştur. Türkiye kriz karşısında uyguladığı politikalara yenilerini ekleyerek olumsuz etkiyi ortadan kaldırmayı, ekonomik büyüme ve gelişmesini devam ettirmeyi amaçlamıştır. (Karakurt, 2010:168).

Bu çalışma, 2008 küresel kriziyle mücadele sürecinde Türkiye’de hayata geçirilen vergi politikalarının neler olduğunu ortaya koyarak, bu konjonktürde değişen vergi politikalarını ve bu politikaların etkinliği tartışmak amacıyla hazırlanmıştır. Öncelikle 2008 küresel krizin ortaya çıkış süreci ve nedenleri ele alınmıştır. Sonrasında ise genel olarak kriz sonrası uygulanan vergi politikaları irdelenmiştir. Özelde de Türkiye’de hayata geçirilen vergi politikaların nasıl değiştiğini ve büyüme işsizlik, borçlanma, enflasyon, kamu gelirleri gibi iktisadi ve mali bünyenin temel unsurları üzerindeki yansımaları değerlendirilerek çalışma tamamlanmıştır.

Yine bu çalışmada, ülke ekonomisinin krizler karşısında nasıl politikalar izlediğine, ne gibi reformlar ve tedbirler ele aldığına ve krizlere neden olan veya krizleri derinleştiren faktörlerin neler olduğuna dikkat çekilmiştir.

Çalışma sürecinde geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Bu konuyla ilgili vergi politikası örnekleri sunulmuştur. Ayrıca çeşitli istatistiki kaynaklardan elde edilen verilerden tablolar oluşturulmuştur. Böylece krizle mücadelede hayata geçirilen vergi politikalarının etkinliği bu veriler temel alınarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

1. KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR

1.1. Ekonomik Krizin Tanımı ve Çeşitli Kriz Teorileri

Ekonomik kriz olgusu, makro etkide devleti, mikro etkide ise firmaları etkileyen bir olgudur. Büyük sorunlara sebep olup, çoğu zaman önceden öngörülemeyen, bir anda ortaya çıkan, tehlikeli olmasının yanı sıra zaman zaman da fırsat yaratabilen ve yayılma etkisi gösterebilen bir olgudur (Aktan ve Şen, 2011:1225).

Kriz başka bir ifadeyle; üretim miktarının sermaye birikimi oluşturacak düzeye ulaşamaması, sermaye birikimindeki azalma, dolaşım ve üretimdeki bütünlüğün sekteye uğraması şeklinde ifade edilebilir. Başka bir deyişle de krizler; herhangi hizmet, üretim faktörü, mal veya döviz piyasalarındaki miktar ve-veya fiyattaki razı olunan sınırın üstünde gerçekleşen şiddeti büyük dalgalanmalar şeklinde tanımlanabilir (Kibritçioğlu, 2001:1).

Yirminci yüzyılda yaşanan küreselleşme sürecinin birçok ekonomik yararı olmakla birlikte kaynakların etkin dağılımı ve riskin paylaşımının getirdiği olumsuzluklarda yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. “Kriz” olarak adlandırılan bu olumsuzlukların, literatürde geniş olarak yer almasında gerçekleşen krizlerinin birçoğunun kendine has özelliklere sahip olması etkilidir. Bu özelliklerinden dolayı krizlerin öngörülememesi, sorunu daha önceki krizlerden farklılık yaratmıştır. Krizlerin bu özeliğinden dolayı “finansal kriz” kavramının içeriğinin daha iyi anlaşılması, konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Genellikle iktisat literatüründe kavram olarak “kriz” , kısa vadeli ve uzun vadeli dalgalanmalar olarak sırasıyla iş çevrimleri ve büyüme çevrimleri açısından betimlenmektedir. Kriz; beklentilerin dışında ortaya çıkan gelişmelerin ekonomik, sosyal ya da psikolojik normal olarak ele alınması, çözümlenmeye ulaşılamayan durumlarda mevcut hale gelen sonuçlar olarak ifade edilmektedir. Bu tanımlamada “kriz” kelimesinin, kökeni Latinceye ve Yunancaya dayanmaktadır. “Krinein” kökünden gelen “krisis” sözcüğü “karar vermek” anlamındadır. “Kriz” kelimesinin sözlük anlamı ise “bir organda birdenbire ortaya çıkan fizyolojik bozukluk, ruhsal

bunalım, bir şeyin çok kıt bulunma durumu, bir şeye duyulan ani ve aşırı istek” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre ekonomilerde yaşanan her olumsuzluğu kriz olarak tanımlamak yanlıştır. Bir ekonomik olumsuzluğun beklentilerin dışında meydana gelmesi ve mevcut hale gelen bu olumsuzluğun beraberinde fırsatları da getirmesi ile kriz olarak kabul edilebilir. Kriz, tehlikeli bir hal olan ekonomik ve politik istikrarsızlığa sebebiyet veren dönemleri içerir (Aslan ve Osmanlı,2023). Bu dönemler iktisat literatüründe “kısa ve uzun dönemli dalgalar” olarak adlandırılmıştır. Kısa ve uzun vadeli dalgalanmalar, şu şekilde açıklanmaktadır: Ekonominin sürekli olarak dalgalandığına ilişkin ilk görüşler Juglar (1862) tarafından ortaya atılmıştır. Juglar, sabit sermaye yatırımlarındaki dalgalanmaların birbirini takip eden 7-11 yıllık daralma ve genişleme dönemleri olduğunu iddia etmiştir (Durmuş, 2009:9).

Krizlerin uzun ya da kısa sürmesi ekonominin gidişatı için çok önemliyken hangi ekonomik sektörleri ve yapıları etkilediği de oldukça önemlidir. Çünkü bulaşıcı hastalık formunda olan ekonomik kriz önce bir sektörde baş gösterip daha sonra diğer sektörlerle de sirayet edip etki alanını genişleterek mücadele imkanını da zorlaştırabilir. Bu durum ekonomik sorunların yanında siyasi sorunları da beraberinde getirir. Halkın iktidara olan güveni sarsılır ve bu durum oy kaybına da neden olur. Sonuç olarak ekonomik krizler için, ekonomik yapıyı oluşturan mekanizmaların işlerliğini kaybetmesidir diyebiliriz.

1.2. Ekonomik Kriz Olgusunun Tarihçesi

Ekonomide yaşanan kriz, çeşitlenen birey ihtiyaçlarını karşılayacak kaynakların yetersiz olmaya başlaması ve bununla beraber üretimdeki azalmalar ile birlikte refah seviyesinin azalması olarak da kendini belli eden bir olgudur. Zamanla üretim ve tüketim kalıplarında değişimin meydana gelmesiyle kriz olgusu da değişime uğramıştır. Temelde üretim ve tüketimdeki değişme, sanayi inkılabı öncesi dönem ve sanayi inkılabı sonrası dönem olarak ele alınmıştır. Ancak sanayi inkılabı sonrası yaşanan krizler içinden 1929 büyük bunalımı, oluşum nedeni bakımından önceki krizlerden ayrılmaktadır (Emsen,1998:8).

Sanayi inkılabı öncesi yaşanan ve incelenen ilk ekonomik kriz, 14. yy da yaşanmıştır. 1350-1500 yılları arasında yaşanan bu kriz iktisat tarihçileri tarafından farklı nedenlere bağlanmıştır. Ekonomik devir hareketleri, mali nedenler ve iklim değişimleri gibi farklı görüşler ileri sürülmüştür. Şahıs başına düşen gelir miktarını artıran büyük değişim 1750 ile 1850 yılları arasında olmuştur. 18. yy.'ın birinci yarısında; gelirden, bedellerde, üretimde, insan sayısında ve yaşam standartlarındaki duraklamadan sonra 1750'den sonra toplam milli hasılda önemli bir yükselme eğilimi görülmüştür. Özellikle 1780 ve 1790 yıllarında görülür. Bu yükselmenin en önemli nedeni; gelirdeki büyüme hızının nüfustaki büyüme hızını aynı oranda takip etmesidir (Atatoprak, 2007:9).

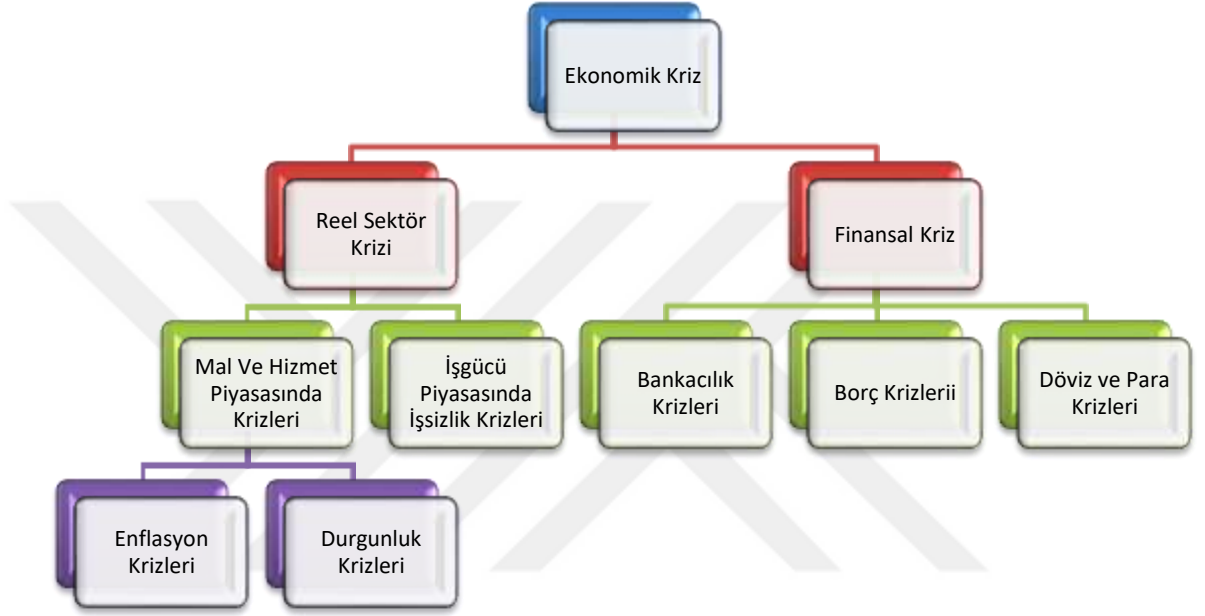
Sanayileşme beraberinde çeşitli sorunları da getirdi şeklinde örgütlenildiği için mali bir durgunluk yaşansa dahi imalatçı açlıkla karşı karşıya kalmazdı. Çünkü tarımda Ekonomilerde ihtisaslaşma söz konusudur ve ihtisaslaşmanın yüksek düzeyde olduğu sınai ekonomilerde, sektörler arası bağımlılık meydana gelmektedir. Bunun sonucunda da ticaretin bir dalında meydana gelen bir durgunluk anında ona bağlı ve ilgili iş kollarına da etki etmeye başlamaktadır. Geleneksel ekonomide, yani kendi üretimini kendi evinde yapan aileler için bir sektörde meydana gelen durgunluk diğer sektörleri de sınırlı düzeyde etkiler. Bir sanayide meydana gelecek ticari bir kayıp ya da üretimdeki azalma sanayi ekonomisinin geleceğini de etkileyip birikimi olan bir ekonomi için de üretim fazlalığına neden olup, iflaslar zinciri şeklinde hızla yayılım gösterebilir (Deane, 1998:210–214).

1.3. Ekonomik Krizlerin Oluşturdukları Piyasalara Göre Sınıflandırılması

Ekonomik kriz kendi içerisinde farklı gruplarda incelenmektedir. İlk reel sektör krizi, ikincisi finansal krizlerdir. Finansal krizler para piyasalarında meydana gelen daha spesifik olan bir kriz türüdür. Finansal kriz, kendi içerisinde dört gruba ayrılarak incelenmektedir. Bunlar para krizleri, sistematik krizler, bankacılık krizleri ve dış borç krizleridir. Mali krizler reel sektör krizlerine göre ekonomide daha sık karşılaşılmaktadır. Finansal sektörde yaşanan kriz önlem alınmaz ve büyürse bu

krizin etkileri kendini reel sektörde de fazlasıyla hissettirir. Şekil 1’de ekonomik krizlerin alt başlıkları, nasıl kategorilere ayrıldıkları yer almaktadır.

Şekil 1 Ekonomik Kriz Türleri

Kaynak: Kibritçioğlu, 2001:9

1.3.1. Reel Sektörde Yaşanan Krizler

Reel krizler mal, hizmet ve işgücü piyasalarında üretim ve istihdamı etkilemektedir. Reel sektördeki mal ve hizmet piyasasındaki bu etki enflasyon ve durgunluk şeklinde meydana gelmektedir. Resesyon olgusu da reel sektör krizlerinin yaşanmasına neden olan önemli kavramdır. Resesyon, ekonomik büyümenin eksiye düşmesidir. Resesyon döneminde oluşan talep yetersizliği, milli hasılanın düşmesine neden olmaktadır. Bu sebeple yatırımlarda azalma meydana gelmekte ve işsizlik artmaktadır. İşgücü piyasasında gerçekleşen ve ekonominin hacminde azalmaya neden olan unsurlar, krizin gerçekleşmesinde başlıca unsurlar olarak sayılmaktadır. Ancak resesyon şiddeti yüksek ve uzun vadeye yayılmışsa bu durumda reel krizden bahsedilmektedir (Kibritçioğlu, 2001:1; Özkan, 2000:2).

1.3.2. Finansal Krizler

Genel bir ifadeyle finansal krizler, finansal piyasalarda işlem yapılan bono, hisse senedi ve döviz kurları gibi finansal araçların miktarlarındaki ve/veya fiyatlarındaki yaşanan sert ve ani düşüşlerdir. Ayrıca finans kriz; mali piyasaların işlevlerini doğru düzeyde yerine getirememeleri şeklinde açıklanabilir. Finansla ilgili olan piyasaların temel görevi; mevcut fonları, firmaların ya da bireylerin sahibi olduğu daha verimli yatırım merkezlerine aktarım yapmaktır. Belirtilen mekanizmayı oluşturan yapı finansal sistemdir. Bu sistem düzgün işlemediği zaman finans kaynaklı krizler ortaya çıkacaktır (Özer, 1999:33).

Finansal krizlerin nedenleri şunlardır (Seyidoğlu, 2001:583);

- Arz ve talep üzerinde gerçekleşen ani hareketlenmeler
- Ekonomide oluşan belirsizlikler
- Bilançolarda yaşanan bozulmalar
- Kurlardaki oynaklıklar ve yanlış politika seçimleri
- Enflasyonu düşürmek amacıyla uygulanan yanlış politikalar
- Yüksek borçlanma sonucu yaşanan olumsuzluklar
- Yüksek borçlanma sonrası faiz oranlarının artması
- Finansal liberalizasyon, sabit döviz kuru sistemleri
- Uluslararası sermaye hareketlerinin piyasaya olumsuz etkisi

Finansal krizler şiddeti ağır olan krizlerdir. Finans piyasalarında başlayan kriz sadece finansal piyasayı değil şiddetini arttırarak reel ekonomiyi etkisi altına almaktadır. Hatta önlem alınamazsa bu kriz küresel bir krize dönüşerek etkisini ekonomi üzerinde uzun yıllar hissettirmektedir. Finansal krizlerde, işletmelerin ve bankaların bilançolarının aktif ve pasiflerinde oluşan tutarsızlıklar ciddi oranda önemlidir. Bilançoların aktif ve pasifindeki dengesizliklerin sebebi parasal uyumsuzluk olmuştur. Ekonomide bankaların, firmaların yüksek ölçekli parasal uyumsuzluk yaşanmasından olumsuz etkilenmeleri mali krizi oluşturmaktadır (Delice, 2003:60).

1.3.2.1. Bankacılık Krizleri

Bankacılık krizi tasarruf sahiplerinin mali sisteme olan güvenlerinin sarsılmasından dolayı hesaptaki paralarını çekmek amacıyla bankalara saldırımları sonucunda ortaya çıkar. Bankaların bu istekleri yerine getirememesi durumunda panik ortamı oluşur ve bu panik krize dönüşür (Seyidoğlu, 2001:583).

Şayet banka, karşı karşıya kaldığı iflası birleşme veya kapanmayla önleyemiyor ve hükümet tarafından bu kriz kontrol altında tutulamıyorsa iflas olmasa dahi satın alma, birleşme veya devlet hazinesi yardımı yapılıyorsa bu olay bankacılık krizinin başladığı yer olarak kabul edilmektedir (Özer, 1999:33).

1.3.2.2. Dış Borç Krizleri

Dış borç krizi, alınan yabancı kaynaklı borcun iyi sonuç verecek alanlarda kullanılmaması ile ortaya çıkan kriz çeşididir. Örneğin; alınan paranın tüketim finansmanında ve/veya geri kazanılması riskli uzun vadeli yatırımlarda kullanılması. Böyle bir durumda borcun geri ödenme zamanı geldiğinde iktisadi sistem bütün halinde sıkıntıya düşecektir. Ülke borcu ödemede zorlanır ve yükümlülüklerini ertelemek ister sonuç olarak dış borç krizi ortaya çıkar. Kamu otoritesinin borç ödeme sorumluluklarını yerine getiremeyeceği konusunda oluşan risk şüphesi özel sermayedarların girişlerini de etkiler ve bu durum sermaye girişlerinde ciddi bir azalışa ve döviz krizine neden olabilir (Delice, 2003:61).

1.3.2.3. Borsa Krizleri

Borsa krizi, en yalın şekilde ifade edilmesi gerekirse, borsada işlem gören menkul kıymetlerin borsa fiyatında yaşanan büyük oranlı düşüşler olarak tanımlanabilir (Kocadağ, 2010:17).

1.3.2.4. Para Krizleri

Literatürde nakit krizlerinin farklı açıklamaları vardır. Fakat yapılan açıklamalar daha çok devalüasyon ve döviz kurundaki yüksek oranlı değişimler

üzerinde durmaktadır. Para krizi, en yalın tanımıyla enternasyonal rezervlerde yaşanan bir kayıp ve ulusa özgü parada yaşanacak bir devalüasyon ve spekülasyon atak dönemi olarak tanımlanabilir (Kibritçioğlu, 2001:15).

Yabancı paraya talep arttığında, ulusal paranın değerinde düşme meydana gelir ve ulusal para devalüe edilmiş olur. Ulusal paranın aşırı değer kaybetmesi para krizi olarak adlandırılmaktadır. Para krizi bir ülkede başlayıp başka ülkelere de yayılabilir. Döviz krizi şeklinde de tanımlanan bu krizde spekülasyon müdahaleleri sonucunda ülke parasında değer düşüklüğü meydana gelir. Para otoritesi spekülasyon amaçlı bu saldırılara karşı kendisini devalüasyon işlemi ile korumakta veya faiz oranlarını artırma yoluna gidebilmektedir. Para krizinin belirleyicileri beş başlık altında toplanmaktadır. Bunlar (Kocadağ, 2010:17);

- Yanlış uygulanan politikalar
- Mali yapının eksik kalması
- Ahlaki risk durumu ve belirsizlik
- Piyasada kredi arz eden kesimin yanlış önsezileri
- Ani bir şekilde ortaya çıkan olaylar

1.3.2.4.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci nesil modeller, finansman kaynaklı krizleri açıklamak için ortaya atılan temel çalışmadır. Bu modeli çalışan ilk kişi Paul Krugman olarak görülür. Bu modelin temeli, Salant ve Henderson'un tükenen mallar ile altın piyasasına yönelik yaptıkları çalışmalara dayanmaktadır. Krugman'ın bu tarz kriz modellerine verdiği isim “kanonik kriz modelleridir”. Bu model artan bütçe açıklarıyla beraber finansal kriz yaşandığını savunur. Oluşan bütçe açıklarını kapatmak için para basma yolunu kullanmaları, para arzında artışa sebep olacağı için sabit döviz kuru sisteminin zarar göreceğini ifade eder. Çünkü; sabit kurun bozulması yabancı yatırımların ülkeden kaçmasına neden olacak, yerli yatırımcı içinse dövize olan yönelimi artıracaktır. Talep artınca Merkez Bankasının piyasaya döviz aktarımı yapması gerekecek ve

sonuç olarak rezervdeki döviz miktarı azalacaktır. Bütün bu durumlar krize birer davetiye çıkaracaktır (Durmuş, 2009:32).

Birinci nesil modeller, ilk olarak mal piyasasında daha sonra para piyasasında incelenmeye başlanmış bir modeldir. Salant ve Henderson vasıtasıyla incelenmiştir. Bu iki ekonomist hükümetlerin altın piyasasında ne tür politikalar ve fiyatlandırmalar yaptıklarını analiz etmişlerdir. Daha sonra Krugman bu çalışmaları para piyasası krizlerini açıklamada kullanmıştır. İlk olarak Salant ve Henderson'un mal piyasası için yaptıkları çalışmalara bakmak gerekirse; bu iki araştırmacı, koşulların eşit ve değişmemesi şartıyla, spekülâtörlerin malların kıyaslanmasında getiri beklentisi yüksek olan malın elinde mevcut bulunan mala kıyasla daha fazla artacağı beklentisine girdikleri sürece mevcut malı ellerinde bulundurmaktan vazgeçmeyeceklerini ifade etmişlerdir (Yılmaz, Kızıltan ve Kaya, 2005:77-96).

Fiyatları hükümetler belirlediğinde, spekülâtörlerin kazançları az olacağı için ellerinde bulunan varlıkları en kısa sürede satmak isteyeceklerdir. Böylece hükümetin elinde bir mal fazlalığı oluşacak ve istikrara yönelik bir politika olmadığı zaman fiyatlar belirlenen fiyatların üzerine çıkacaktır. Artan fiyatlar spekülâtörleri harekete geçirecek ve mal almaya başlayacaklardır. İktisatçılar, 1969 da yaşanan altın piyasası krizinin sorumlusu olarak da spekülâtif alımları görmüşlerdir (Delice, 2003:61).

Yaşanan birçok mali kriz, hükümetlerin uyguladıkları yurt içi iktisadi politikalar ile döviz kuru politikaları arasında yaşanan tutarsızlıktan kaynaklanır. Birinci nesil modeller bunun nedenini açıklar. Ayrıca gün içinde yaşanan ve milyarlarca dolara sebep olan krizlerin sorumlusu olarak yalnızca spekülâtörlerin ve yatırımcıların görülemeyeceğini ifade eder (Yılmaz, vd., 2005:77-96).

Birinci nesil modelde sabit döviz kuru sistemi uygun bulunup, krizin nakit talebindeki artışın fazlaca üstünde olan yurt içindeki kredi yükselmesine bağlı şekilde kendini gösterdiği ileri sürülür. Feldstein'in bu konudaki düşüncesi ise; tutarlı döviz kuru uygulaması, fiyat istikrarının sağlanmasında fayda sağlayan, yurt dışı sermaye girişlerine ortam hazırlayan ayrıca döviz kurundaki dalgalanmaları kaldıran

ve faizdeki oranların asgari düzeyde kalmasına olanak sunan bir araçtır. Ancak bazı durumlarda ekonomik istikrarı bozucu durumlarda yaratabilir. Sabit döviz kuru sistemi geçerli iken, para talebinin yurt içi kredi hacminden az olması, uluslararası rezervlerinin yavaş ama sürekli azalmasına neden olur. Böylece ulusal paraya yönelen vurgun amaçlı bir hamle ortaya çıkar. Bu hamle sonucunda rezervler çabucak tükenirken otoriteyi de bu pariteyi terk etmeye zorlar (Kocadağ, 2010:16).

Bu eleştiriler, hükümetin mevcut bütçe açıklarını para basma yoluyla kontrolsüz şekilde finanse etmesi ve Merkez Bankası'nın ekonomik gidişatı dikkate almadan, rezervlerde bulunan dolar tamamen tükeninceye kadar döviz kurunu baskılaması varsayımlarından kaynaklanmıştır (Eren, 2010:12).

1.3.2.4.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci nesil modellerin tersine ikinci nesil modellerde, uygulanan politika sonuçları ve iktisadi ajanların beklentileri arasındaki etkileşim temel alınmış ve aralarındaki bu etkileşimin kendiliğinden büyüyen krizlere sebebiyet vereceği belirtilmiştir. İkinci nesil modeller ekonomideki krizlerde dayanıksız göstergelerin varlığını reddetmemiştir fakat ekonomik depresyonun her zaman dayanıksız göstergeler sebebiyle oluşması da gerekmemektedir. Yani bütün kötü amaçlı saldırılar dayanıksız göstergelerden kaynaklanmamaktadır (Kocadağ, 2010:19).

Obstfeld'in 1994 yılında geliştirdiği ikinci nesil kriz modellerinin üç temel varsayımı bulunur; İlki, hükümetin sabit tutulan döviz kurundan vazgeçmek istemesinin bir sebebi olduğudur.

İkinci olarak, merkezi otoritenin sabit döviz kuru anlayışını terk etmek istememesinin bir sebebi olduğudur.

Üçüncü olarak, depresyona sebebiyet veren kısır döngünün oluşması uğruna, döviz kuru sabit tutulduğunda katlanılacak maliyetin, bundan elde edilecek faydanın maliyetten az olacağı inancının yaygınlaşmasıdır (Obstfeld, 1996:10).

İkinci nesil modellere bakılırsa; öncelikle fayda maliyet analizi yapılır ve sonuca göre sabit döviz kuru uygulamasının devam ettirilip ettirilmeyeceğine karar verilir. Sabit döviz kurunda kalmanın faydası, enflasyon baskısını azaltması ve ticaretle yatırımı destekleyecek bir piyasa ortamı yaratması olarak sayılabilirken, sabit döviz kuru uygulamanın bedeli ise; faiz oranları yüksek olduğunda ve ücretlerde aşağı şekilde bir hareketsizlik söz konusu iken, yükselen işsizlik yüzdesi ile karşı karşıya kalınması şeklinde ifade edilebilir. Şayet ilerde paranın devalüe edileceğine dair bir beklenti varsa sabit döviz kuru uygulamayı sürdürmenin bedeli de fazla olur. Spekülatif hareketler naktin düşünülenenden daha erken devalüeye uğramasına sebep olur. Bu programın savunduğu en önemli görüş, önceden belirlenmemiş iktisat politikaları ve iktisadi değişimlere eleştiri mahiyetinde uygulanmaya başlandığı ve iktisadi birimlerin bunu dikkate alarak ümitlerini oluşturduğudur (Kocadağ, 2010:19).

İkinci nesil modellerin esas özelliği, piyasaların ekonomik verilerinde bir kötüleşme olmasa dahi depresyon olma olasılığının üstünde durmalarıdır. Ülkede uygulanan para ve maliye politikaları uyumlu olsa dahi, yerel paraya yönelik yapılabilecek kötü amaçlı saldırıların nasıl bir buhrana yol açacağını açıklamaktadır (Özer, 1999:68).

İkinci Nesil Kriz Modellerinin üç temel bileşeni bulunmaktadır.

- Hükümetin beklentiler neticesinde bozulan sabit kur politikasını devam ettirmek istemesinin belli bir sebebi olmalıdır.
- Hükümetin sabit kur politikasını devam ettirmenin yanında korumak istemesinin de bir sebebi olmalıdır.
- Hükümetin sabit kur sisteminden vazgeçmesi için krize yol açan unsurlar meydana geldiğinde, maliyet çok yükselmeli ve kurun sürdürülemeyeceğine olan inanç oluşmalıdır (Kirmanoğlu, 2001:42).

İkinci nesil kriz modelinde birden fazla durum söz konusudur. Belirsizlik olduğu durumda hemen kriz yaşanmayabilir, bu bazı şartlara bağlıdır. Elinde yerli

para bulunduran iki birey vardır, her bireyde n birim para vardır ve bu kişiler birbirlerinin ellerindeki para miktarını ve Merkez Bankası'nın döviz miktarını biliyordur. Herhangi bir spekülâtif saldırı durumunda geçerli kurun sürdürülemeyeceğine ve devalüasyon yapılacağına inandıkları zaman üç varsayım söz konusu olmaktadır. Bunlar (Özer, 1999:68);

- Merkez Bankası'nın rezervleri her iki bireyin elinde bulundurdıkları para miktarından fazla ise spekülâtif saldırı ortaya çıkmaz. Çünkü her iki birey birden spekülâtif saldırıda bulunsada dahi Merkez Bankası'nın rezervleri fazla olduğundan atak başarılı olmayacak ve kriz gerçekleşmeyecektir.
- Merkez Bankası'nın toplam rezervleri bireylerin ikisinin parasının toplamından değil sadece birinin para miktarından bile az olduğundan kriz kaçınılmaz olacaktır. Çünkü bireylerden sadece biri bile spekülâtif saldırı gerçekleştirse saldırı başarılı olacak ve ekonomide kriz yaşanacaktır.
- Merkez Bankası'nın elindeki para miktarı her iki bireyin elindeki miktarından fazla, ikisinin miktarının toplamından ise azdır. Böyle bir durumda spekülâtif saldırı olsa da kriz yaşanmayabilir. Bir birey saldırıda bulunur ancak diğer birey bulunmazsa kriz yaşanmaz, iki bireyde saldırıya sebep olursa ekonomide kriz yaşanır. İki bireyde ellerindeki para miktarı MB'nın, döviz rezervlerinin toplamından fazladır.

İleriye dönük bir belirsizlik krizi beraberinde getirecektir. Spekülâtif saldırılar sonucu Merkez Bankası'nın durumu önemlidir. Elinde çokça rezerv barındıran Merkez Bankası saldırılardan etkilenmeyecektir. Ama döviz rezervi az olan Merkez Bankası spekülâtif saldırı karşısında bu saldırıdan etkilenecek ve kriz yaşanacaktır.

1.3.2.4.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri

1997'nin temmuz ayında, Asya ekonomilerinden bazı ülkeler öngörülemeyen bir krizle karşı karşıya kalmış ve ekonomileri sarsılmıştır. Bu krizin nedeni, ne birinci ne de ikinci kriz modellerinin ortaya koyduğu dengesizlik sebeplerinden kaynaklanmamıştır. Finansal yapının kırılganlığının krizin ana nedeni olduğu tespit

edilmiştir. Belirlenen finansal kırılganlığın anahtar özelliklerinden biri de bankaların ve kurumların aşırı artan dış borç düzeyi olduğu anlaşılmıştır.

Mevcut kur uygulaması mali arabuluculuğu(dışarıdan borçlanma yoluyla yurt içi firmalara borç verme) kolaylaştırmıştır. Bu yöntemle yapılan borçlanma, ödemeler dengesinde bozulmalara sebebiyet verip devalüasyona olan duyarlılığı artırmıştır. Yaşanan bu deneyim yaşanan krizlerde finansal sektör dengesizliklerinin nasıl bir rolü olduğunu açık bir şekilde ifade eden üçüncü nesil modellerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Eren, 2010:16).

Ayırt edici özellikleri olan bu modelin ilk maddesi, yükselen piyasalarda yatırımla ortaya çıkan riskin, asimetrik enformasyon ve ahlaki tehlike problemlerine yol açmasıdır. Portföy yöneticileri ve bankerlerin girdiği sürü psikolojisi, ülkeler arasındaki ticari ve finansal bağlantılar gibi birtakım işlem kanallarıyla oluşan yayılma derecesi de diğer özelliklerdendir. Üçüncü nesil kriz modelleri önceden uyarı mahiyetinde olarak finansal kırılganlığın ölçülmesine yarayan pek çok kestirim kiti tasarlamıştır. Bu parametreler; dış borçlanma, dış borçlara bağlı faiz maliyetleri ve sermaye giriş çıkışları ile ilişkilendirilmiştir (Eren, 2010:17; Çeviş, 2005:48).

1.4. Ekonomik Krize İlişkin Teorik Yaklaşımlar

İktisadi buhran değişik kuram ve yaklaşımlar aracılığıyla farklı şekillerde tanımlanmıştır. Merkantilistlere tepki olarak yeni düşünce sistemleri ortaya atılmıştır. Klasik iktisat savunucuları krizi yok saymış, 20. yy'ın başlarında kendini gösteren Marksist düşünce savunucuları ise; krizin nedeni olarak fazla üretimi görmüştür. 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik buhranı ile ortaya çıkan Keynesyen düşünce sistemi ise; krizin nedeni olarak talep yetersizliğini görmüştür. Akımların görüşlerine kısaca aşağıdaki başlıklarda değinilmiştir (Kocadağ, 2010:26).

1.4.1. Klasik İktisadi Akım

Merkantilizm servetin kaynağı olarak değerli madenleri görmüştür. Bundan dolayı dünyadaki servet stokunun değişmez olduğunu ve uluslararası ticarete, alış

verişteki ÷lkelerden yalnızca birinin yani mal satan ÷lkenin faydasına olacağını ileri sürmüştür. Sanayi ihtilali ile başlanan kitlesel üretim serbest ihtiyaçlar karşılanamaz hale gelince Merkantilizme tepki olarak Klasik iktisadi akım görüşlerini sunmaya başlamıştır. Klasik iktisadi akımın kurucusu Adam Smith'tir. 1776 senesinde çıkarmış olduğu “*milletlerin zenginliği*” kitabıyla klasik düşünceyi insanlara tanıtmıştır. Klasik iktisadi akımın savunduğu en önemli husus, ekonominin her koşulda kendi kendine dengeye gelebilecek mekanizmaya sahip olması ve bunun için dışarıdan hiçbir müdahaleye ihtiyaç olmadığıdır. Belirtilen dengeyi mümkün kılacak mekanizma Adam Smith'in “*görünmez el*” varsayımıdır. Hükümetlerin piyasaya müdahale etmesine gerek yoktur çünkü görünmez el her şeyi kendiliğinden dengeye getirecektir. Çünkü ekonomi daima tam istihdamda seviyesindedir ve serbest piyasa ekonomisi olan ekonomide talep ve arz fazlası oluşmayacak kendiliğinden eriyecektir. Ancak bu mekanizma 1929 buhranında piyasaları dengesizlikten kurtarmada yeterli olamamıştır (Savaş, 1982:74).

Klasikler ekonomide yaşanan durgunluğu da geçici olarak görmekle beraber, istikrarsızlık olmadan uygulanan para ve maliye politikalarına karşı çıkmışlardır. Klasikler, piyasada ara sıra konjonktürel dalgalanmaların yaşanabileceğini kabul etmektedir ancak ücret esnekliğinin yeniden tam istihdam seviyesine ulaşmayı garantilediğini öne sürerler. Bu sebepten onlara göre ekonomideki durgunluk yalnızca geçici olabilir. Herhangi bir durgunluk durumunda uygulanacak maliye politikası aracı olarak da küçük denk bütçeden yararlanırlar. Klasikler, bütçe açığına da bütçe artığına da hoş karşılamazlar. Bütçe artığının özel tasarrufların kısılması sonucu sağlanıyor olmasından dolayı, topyekûn yatırım kapasitesini kısıarak ekonominin uzun vadede gelişimini negatif doğrultuda etkileyeceğini savunurlar. Sonuç olarak Klasikler, piyasada istikrarsızlık yaşandığında maliye politikaları değil de nakit üzerinde oynanan politikalar kullanılmasını uygun bulurlar (Güran, 1999:78).

1.4.2. Keynesyen İktisadi Düşünce

20.yy iki ayrı dünya savaşının yaşandığı dönemdir. Amerika için de Avrupa için de ciddi bir depresyon dönemi oluşturmuştur. İlk olarak 1921 senesinde İngiltere başlangıçlı olan kriz 1930'larda bütün ekonomileri sarsar hale gelmiştir. Piyasa ekonomisi, çalışmayan nüfus artışı ve durgunluk gibi iki kocaman sorunla baş başa kalmıştır. Keynes'in 1936'da çıkardığı "*istihdam, para ve faizin genel teorisi*" adlı kitap iktisatçıların bakış açısını değiştirmiş, Neoklasikler dışında makroekonomiye öncelik veren yeni bir görüş oluşmuştur (Aktan, 2000:34).

1929 Büyük Dünya Bunalımı, klasiklerin savunduğu; piyasaların kendiliğinden dengeye geldiği varsayımını tamamen yıkmış ve piyasada devamlı bir işsizlik sorunu yaşanmıştır. Bu durumu değerlendiren Keynes'e göre; toplam talebi oluşturan asıl unsurun yatırım harcamalarıdır. Öngörülemezliklerle dolu bir dünya hayatında faizi az seviyede tutarak tam istihdam hedefleyen bir politikaya güvenilemeyeceğini dile getirmiştir. Ücretlerdeki düşüşün tam istihdam getirisi olan otomatik bir faktör olmak yerine ekonomiyi bunalıma sokacak ciddi bir unsur olduğunu savunmuştur. Keynes, ücretlerdeki düşüşün mal ve hizmet talebini de düşüreceğini ve azalan tüketici talebinin, üretici yatırımlarını da düşüreceğini savunmuştur (Orhan, 1995:112).

Keynes, kapitalist düşünce uygulanan ekonominin kendi haline bırakıldığında ancak eksik istihdamda dengeye geleceğini ve tam istihdam düzeyinin çok nadir görülecek bir durum olduğunu ortaya koyar. Eksik istihdam seviyesinden çıkmak için de devletin müdahalesine ihtiyaç duyulduğunu söyler. Devletin harcamaları artırıp, vergi oranlarını düşürerek bütçe açığı verip ve bu açığı emisyon aracılığıyla finanse edip, kısaca para ve maliye politikalarından yardım alarak piyasayı canlandırıp, tam istihdam düzeyine varmayı hızlandırabileceğini savunur (Aktan, 2000:74)

Keynes, talep odaklı iktisadın temellerini atmıştır. Klasikçilerin aksine Keynesyen iktisat "*talep kendi arzını yaratır*" varsayımını savunur. Yani talep düzeyi arttığında üreten kesimin yatırım arzı da artar. Sonuç olarak Keynesyen iktisat

piyasaya müdahalede maliye politikasını para politikasından daha etkin görür. Bu yüzden maliye politikası kullanılmasını savunur.

1.4.3. Neoklasik İktisadi Düşünce

19. yy'ın ortalarına kadar çeşitli eleştiriler almasına rağmen, Klasik teori egemen iktisadi düşünce olmaya devam etmiştir. Ancak artan eleştiriler sonucu ve uygulama ile teorinin farklı sonuçlar vermesinden dolayı, Neoklasik iktisadi düşünce ortaya çıkmıştır. Bu düşüncenin kurucusu olan Alfred Marshall, “*ilkeler*” isimli kitabı çıkararak, iktisadi analizde zamanın rolü üstünde durmuştur. Marshall'a göre, iktisadi hadiselerin analizini zorlaştıran zamandır ve Marshall'ın zamanla alakalı düşünceleri şöyledir; zaman kişinin sınırlı güçlerle yavaş yavaş ilerlemesini mecbur kılar bu da karmaşık bir problemin parçalara bölünüp, her seferinde bir parçasının incelenmesi ve sonunda bu parçaların birleştirilip asıl soruna bir şekilde çözüm bulmaya benzer (Kocadağ, 2010:29).

Neoklasik iktisat Klasik iktisada önemli bir katkı sağlamıştır. Piyasa ekonomisinin yalnız başına optimumu sağlayamayacağı bu sebeple de kamu ekonomisine ihtiyaç duyulacağını savunmaktadır (Aktan, 2000:34).

Neoklasik iktisatçılara göre, sektörlerdeki dengeyi sağlayacak olan fiyat mekanizmasıdır. Neoklasikler paranın iktisadi hayattaki rolü üzerinde durup, istikrarsızlık ve dalgalanmayı kısmen kabul etmiş, istikrarsızlığın nedenleri olarak da para-kredi düzeyindeki işleyişleri görmüşlerdir. Devletin piyasa mekanizmasındaki dengesizlikleri düzenlemek için özel sektörün başarı sağlayamadığı alt yapıya yönelik yatırımlarda, güvenlik, adalet, sağlık hizmetleri ve eğitim gibi topluma yönelik mal ve hizmetlerin üretimini üstlenmesi gerektiğini savunurlar. Klasik düşüncenin görüşünden farklı olarak devlet müdahalesinin gerekli olduğunu fakat sınırlı düzeyde olması gerektiğini savunmuşlardır (Kocadağ, 2010:30).

1.4.4. Monetarist İktisat Yaklaşımı

Milton Friedman'nın önderliğini yaptığı monetarist teori, öncesinde egemen olan keynesyen teorinin 1970'li yıllarda ortaya çıkan petrol krizlerinin ve stagflasyonun yaşanması ile yetersiz kaldığını kanıtlamış ve bu yeni şartlarda yaşanan krizlerin açıklanması için geliştirilmiştir (Order, 1977:745; AKT. Aslan ve Osmanlı,2023). Bu teori ekolü ekonomide paraya odaklanarak krizlerde giymiş olduğu rollere bağlı olarak banka panikleriyle açıklamaya çalışmıştır. Monetarist Teori gerçek ve sahte olarak iki çeşit krize ayırmıştır. Para arzında meydana gelen azalış ile gerçekleşen bankacılık paniği gerçek krizdir. Varlık fiyatlarının arttığı aynı zamanda iş başarısızlıklarının olduğu krizler ise sahte krizlerdir. Sahte krizler gerçek olmadığı için bu krizlerin regüle edilmesi başarısız kurumların varlığını devam ettirmesi halinde verim kaybından kaynaklı enflasyonun artması olasılığını doğurduğu için zararlı olabilir (Aktan, 2000:165; AKT.Aslan ve Osmanlı, 2023).

1.5. Ekonomik İstikrar Politikaları

Ekonomik istikrar politikaları üç başlık altında toplanır. Ortodoks Yaklaşım, Heterodoks Yaklaşım ve IMF destekli istikrar politikalarıdır.

1.5.1. Ortodoks İstikrar Politikaları

İstikrar politikaları arz talep dengesini yeniden kurup, bunun yarattığı ekonomik problemlere çözüm bulmayı hedeflediği için, çözüm politikaları da arz veya talep yönlü politikalar olarak ikiye ayrılır. Ayrımın ana noktası istikrarı sağlamak için talebi düşürmek mi veya arzı artırmak mı gerektiğidir. Talep taraflı politikalar uygulanırken sert maliye, para ve kredi politikaları kullanılır. Arz taraflı politikalar uygulanırken ise; reel hizmet ve mal hacmini artırmak hedeflenir. Yani, üretim araçlarını daha etkin şekilde kullanmak şartıyla üretim seviyesini veya yeni kapasite oluşturup uzun dönemde tam kapasite, toplam talep genişlemesi ve yatırım tasarruf teşviklerini kontrol altında tutarak, yatırım tasarruf teşviklerini, eğitim ve teknolojik gelişmeleri sağlamak. Arz ve talep yönlü politikaların birbirinden farkı;

arz yönlü politikalar daha çok mikro ekonomik özellikler taşıırken, talep yönlü politikaların makroekonomik özellikler taşımasıdır (Çolak, 2001:15).

Ortodoks politikalarının özünde sıkı para ve sıkı maliye politikaları bulunmaktadır. Fiyatlar serbest bırakılırken, kamu harcamaları kısıılır vergi gelirleri artırılır. Reel ücretler düşürölmek istendiğinde ise; sert talep yöntemi uygulanır. Bu politikalarla enflasyonu düşürmek amaçlanır. Ancak olumsuz bir sonuç olarak ekonomi daralır ve işsizlik ortaya çıkar. Ortodoks istikrar politikaları 1970'lerden buyana IMF tarafından enflasyonla savaş veren gelişmekte olan ekonomilere uygulanan programlardır. Bu programın aldığı en ciddi eleştiri kısa vadeli hedefler üstüne yoğunlaşmasıdır. 1970'lerden sonra uzun dönemli önlemler alınmaya da başlanmıştır (Parasız, 2002:153). Ortodoks politikalar Arjantin, Şili ve Uruguay'da askeri hükümetler tarafından uygulanmıştır.

1.5.2. Heterodoks İstikrar Politikaları

Heterodoks istikrar politikaları 1985 yılından sonra Ortodoks politikalara alternatif politika olarak ortaya çıkmıştır. Arjantin, Meksika, Brezilya ve İsrail gibi ölkelerin karşılaştığı yüksek enflasyon sorunuyla mücadele etmek için kullanılmıştır. Programın amacı istihdam ve üretim seviyesinde bir azalma oluşturmada yaşanan enflasyonu kısa vadede hızlı şekilde aşağıya çekmektir. Heterodoks istikrar programlarının üç dayanağı bulunur; bütçe disiplini, sabit döviz kuru ve fiyatlarla ücretlerin dondurulmasıdır (Parasız, 1996:83).

Geleneksel politikalar olan sert para ve maliye politikalarıyla beraber gelirler politikasını da içerir. Gelirler politikası ücret ile fiyat kontrollerini içeren bir politika şeklidir. Bu programlar genellikle yüksek ve kronik enflasyon yaşayan ölkelerde tercih edilmektedir. Geçici olan bir toplumsal uzlaşma çerçevesinde faiz, döviz kuru ve ücretlerdeki artışlar dondurulmakta ve gelirler politikası uygulanmaktadır. Heterodoks politikalar ilk aşamada sıkı maliye politikalarını amaçlarlar. İkinci aşamada ise genişletici para politikalarını uygulanmasını uygun görürler. Çünkü enflasyon ile para arzı artışı arasında güçlü bir bağlantı vardır. Bu politikalar daha yüksek bir büyüme yüzdesi ve daha az işsizlik oranı sağlar. Bu programda gelir

politikalarının sağladığı destek sonucunda yurt içi talepteki yaşanan canlılık önemli bir gelişmedir. Ancak politikaların başarı sağlaması için halkın mutlak suretle beklentilerinin değişmesi gerekir (Karluk,1999:398).

Enflasyonu düşürme konusunda Heterodoks programlar, Ortodoks programlardan daha etkilidir. Heterodoks programlar enflasyonu hızla düşürebilirken, Ortodoks programlar yavaş yavaş düşürür. Heterodoks programlar 1980'lerin ortalarına kadar yalnız başına uygulanmıştır ancak devamlı başarı sağlayamadığı için sonrasında Ortodoks politikalarla beraber uygulanmaya başlanmıştır.

1.5.3. IMF Tipi İstikrar Politikaları

Kriz dönemlerinde ekonomi için önemli bir husus olan dış yardım IMF'den sağlanır. IMF tipi istikrar politikaları ülkenin dış ekonomik dengesini düzenleme adına hazırlanmış politikalardır. İktisadi istikrarsızlık yaşayan gelişmekte olan ekonomiler, istikrar politikası seçimi ve uygulaması konusunda geniş bir müdahale alanına sahip olmadığı için, istikrar politikalarının başarılı olabilmesi için finansal destek çok önemlidir. Bu ülkelere finansal destekte IMF belirleyici rol oynamaktadır. Ancak IMF şarta bağlı olarak bu ülkelere borç verir. Bu nedenledir ki gelişmekte olan ekonomilerde çoğunlukla IMF'nin dayattığı istikrar politikalarını uygulamak zorunda kalırlar (Esen, 1989:34).

Genel olarak IMF tipi istikrar politikalarının içeriğinde, maliye, kur ve para politikaları bulunmaktadır. IMF'nin uyguladığı bu politikalar Monetarist akıma dayanan Ortodoks istikrar politikalarıdır. IMF tipi destek programı koordineli bir maliye, para ve döviz kuru politikası içerir. Bu şekilde bir programı uygulayan ülke uluslararası finans piyasalarından da ödünç fon alma olanağına sahip olur. IMF tipi istikrar programının uygulamalarından biri olan devalüasyon; yerli para değerinin diğer ülke dövizleri karşısında değerinin düşürülmesidir. Eğer; ithalat gereğinden fazla ihracat olması gerekenden düşük ise, ihracatı artırmak için devalüasyon yapılır ve ihracat artarken ithalat azalır. Böylece ödemeler dengesinde iyileştirme yapılır. Bu yüzden istikrar politikalarının vazgeçilmezlerinden biridir. Bir başka yöntem olan

maliye politikasının uygulanma şekli de şöyledir: Yaşanan bütçe açığını kapatmak, toplam talep baskısını azaltıp, açığı para basmak yerine kamu harcamalarını kısarak vergileri artırarak, sübvansiyonları azaltarak ve KİT mallarına zam yaparak uygulanan bir politikadır. Mali politikalar kamu sektörünün kaynak dağılımını etkilediği için, IMF tipi istikrar politikalarının önemli parçalarından biridir. Politika daha çok dolaylı vergiler üzerinden uygulanır. Sıkı para politikası; para politikasının yegâne amacı yurt içindeki enflasyonu kontrol altında tutmak ve toplam talebi azaltmaktır (Parasız, 1996:99; Vural, 2000:187).

Bu doğrultuda uygulanan para politikasının araçları ikiye gruba ayrılır; dolaylı ve dolaysız araçlar. Dolaysız araçlar, genellikle bankalara bir kredi limiti uygulamak ve faizleri kontrol altında tutmak demektir. Dolaysız kontroller kısa vadede kredi hacminin genişlemesini engeller. Ekonomide üzücü bir daralma yaşanmaması için, dolaylı kontrol araçlarına başvurulur. Bunlar; zorunlu rezerv tutma, açık piyasa işlemleri ve merkez bankasından alınan borç alma uygulamasıdır. Merkez bankası açık piyasa işlemleri ile piyasaya müdahale eder. Piyasalardan para toplar veya piyasaya para akışı sağlar. Zorunlu karşılık oranları ile de para rezervini garanti ederek kontrol sağlar. Disponibilite oranları ile de borç alıp verme işlemlerini kontrol altında tutar. Piyasa faiz oranlarının yükseltilmesi; piyasadaki faiz oranları tasarrufu teşvik etmek için yükseltilir dolayısıyla bu da toplam talebin azalmasını ve sermayenin dışarı kaçmasını önler. Ücretlerin kontrolü ile de toplam talep azaltılıp üretim maliyetlerinin azaltılması amaçlanır. Bu sayede üretilmiş mal ve hizmetlerin ulusal piyasalarda daha rekabetçi duruma gelmesi hedeflenir. Ticaretin serbestleştirilmesi; IMF tipi istikrar politikalarının bir diğer amacı ticareti liberalleştirmektir. Ülkenin rekabet gücünün artırılması, tarifelerin düşürülmesi, serbest sermaye hareketliliği ve ihracat teşviklerinin kaldırılması hedeflenir. Bahsedilen yaklaşım ilk olarak kendi içinde çelişkiliymiş gibi görülebilir çünkü tarifelerdeki indirim kamu gelirlerini azaltacaktır ancak amaç yerli üreticiyi dış rekabete sokup etkinliğini artırmak ve ulusal üreticilerin dışardan girdilere daha az maliyetlerde sahip olmalarını sağlamaktır. Fiyat kontrollerinin kaldırılması; buradaki amaç kamu sübvansiyonlarını azaltıp, KİK'lerin finansal büyümelerini

gerçekleştirmek ve ekonomik sistemin işleyişini rasyonelleştirmektir (Parasız, 1996:99).

IMF tipi programlar da çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. IMF politikaları Heterodoks özelliklere yer vermediğinden dolayı zaman zaman eleştiri almıştır. Ayrıca IMF tipi programların kısa vadede ekonomide kısıcıcı etki yaratıyor olması ve tek tip program uygulaması da gelen eleştiriler arasındadır. Uygulanan her politika türünde yaşanabilecek olumsuz etkiler gibi IMF uygulamalarında da olumsuz etkiler yaşanabilir. Özellikle daraltıcı nitelikte olan etkiler göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü daraltıcı politikalar firmaların batmasına, finans sisteminin çökmesine, işsizliğe ve fakirliğe neden olacak ve bu sorunların sonradan düzeltilmesi de oldukça zor olacaktır.

2. TARİHTEN GÜNÜMÜZE EKONOMİK KRİZLER

2.1. XVII. Yüzyıl'da Yaşanan Krizler: Lale Krizi

Lale Soğanı ilk defa Osmanlı döneminde Hollanda büyükelçisinin İstanbul'dan Lale alıp Hollanda'ya götürmesi sonucu Hollanda da tanınmış ve çok zaman geçmeden ünlenmiştir. Belli bir süre sonra ise Hollanda da Lale sahibi olmak, yüksek bir statü haline gelmiştir. 1630'lu yıllarda savaşların sona ermesinin ardından ülkede pozitif hava oluşmuş ve ticaret artmıştır. Ticaretin artması ile spekülasyon faaliyetleri de çoğalmıştır. Olumlu havanın etkisiyle bu dönem hisse senetleri fiyatlarında ve konut fiyatlarında artış olmasının yanı sıra Lale soğanına olan istek de bir hayli artmıştır. Bu durum özel lale soğanı piyasalarının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Eğilmez ve Özkal, 2008:68).

Özellikle XVII. Yüzyıl da Lale piyasası büyümüş ve Lale soğanına olan talepte büyük bir artış görülmüştür. Sadece Hollanda da değil aynı zamanda Hollanda'dan ihraç Laleler tüm Avrupa'ya ve dünyaya spekülasyon Altın Çağını yaşatmıştır. Bu zamanda, yetiştirilen her yeni Lale soğanlarının fiyatları, inanılmaz derecede yükselmiştir (Nusteling, 1985:114:258). Bu durum dönemin işçi kazançları ile karşılaştırıldığında, o dönemde bir işçi yılda ortalama 150 florin kazanırken, az bulunan lalelerin bir tanesi 1.000 florine denk geldiği görülmektedir. Hatta Lale piyasasının en yüksek olduğu bir zamanda '*Semper Augustus*' adı verilen ve çok az bulunan bir lale 10.000 guildere satılmıştır. 1636 yılında gelindiğinde çılgınlık hat safhaya ulaşmış ve Lalelerin fide ve tohumların henüz toprakta olmasına rağmen piyasası oluşturulmuştur. Bu gelişmeler Lale opsiyon kontratlarının yapılmasına olanak sağlamıştır (Oran, 2011:155).

Laleler yılda sadece iki kere Nisan ve Mayıs ayında çiçek vermektedir ve ikincil tomurcukları daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda lale soğanları sadece yazın üç ay sökülüp satılabildiği için spot piyasada lale fiyatları da bu dönemde belirlenmekteydi. Bu üç ayın dışında lale ticareti yapanlar noter huzurunda lale satın alacaklarını belirtilen kontratlar imzalamaktaydılar. Lale satıcılarının kontrattan vazgeçebilmesi bir ceza ödemesi karşılığında

sağlanabilmekteydi. Ticareti yapılacak malın lale olduğu bu sistemde malın fiyatı, üründen ayrıştırılarak menkul kıymetleştirilen fiyatlar üzerinden yürütülmeye başlanmıştı. Aynı zamanda bu ilerlemeleri izleyen Hollanda hükümeti bu dönemlerde açığa satışlara önlem almaya başlamıştı (Tosun, 2015). 1610'da çıkarılan ve sonrasında 1621, 1631 ve 1636 yıllarında ağırlaştırılarak düzenlenen kanunlar ile Lale kontratları yasaklanmaya çalışılmıştır (Garber, 2000:30).

27 Nisan 1637'de gelindiğinde ise Hollanda hükümeti Lale soğanının bir yatırım aracı olmadığı belirterek tüm Lale kontratlarını iptal etmiştir. Hükümetin aldığı bu karar sonucu lale fiyatları düşmeye başlamış ve piyasalar çökmüştür. Lale alıcılarının neredeyse hepsi sözleşmelerini feshetmiş ve piyasadan çekilmişlerdir. Opsiyon sözleşmelerinin iptal etmeyenler ise paralarının ödenmesi için davalık olmuşlardır ancak paraların ödenmesi hiçbir zaman gerçekleşmemiştir (Eğilmez ve Özkal, 2008:70).

2.2. XVIII. Yüzyıl'da Yaşanan Krizler

2.2.1. Mississippi Krizi

1716'lı yıllarda Fransa da ekonomik bir krizle mücadele ederken İskoçya doğumlu Law adında bir borsa yatırımcısı Fransa kralı vekilini ekonomik krizi çözebileceği konusunda ikna etmiştir. Law'ın tezine göre bir ülkedeki tüm toprakların değerine eş değerde para basılması ve bir banka tarafından piyasaya sürülmesi piyasayı canlandıracak ve ekonomik krizi bitirecektir. Bu bağlamda Fransa kralı Philippe, 1716'da Law'a Banque Generale'i kurma yetkisini vermiştir. Aynı zamanda 1717 yılında Law'un Mississippi havzasını sömürmesi ve devlet bonoları sahiplerini bu bonolardan kurtarması için Mississippi Company isimli şirket kurmasına izin verilmiştir (Örnek, 2010:18).

Law, değerli maden arama amacıyla kurduğu Mississippi Company'i bir anonim ortaklık şeklinde halka açtı ve tanesi 500 livre'den 200.000 adet hisse senedi satarak, ödemeleri de devlet bonoları şeklinde aldı. Şirketin hisse senetlerin değerinin dörtte üçü devlet bonosuyla ödenebiliyor, tekrar geri satılırken de senedin üzerinde

yazılı değerin üçte biri değerinde satılabiliyordu. Bu durum ellerinde devlet bonusu bulunduranlar için büyük bir fırsattı. Aynı zamanda bu gelişmeler yaşanırken hükümet de vergilerin Banque Generale tarafından piyasaya çıkarılan banknotlarla ödenmesine izin vererek Law kurduğu sistemi destekledi. Hükümetin desteğinden dolayı da cesaretlenen Law, Fransa kraliyet ailesinden tütün tekeli ve dış ticaret ile uğraşan bütün Fransız şirketlerini satın alarak bunları da Mississippi Company çatısında toplamıştı. Bu bağlamda Mississippi Company Fransa'nın tüm dış ticaretinde söz sahibi olmuştu. 1720 yılına gelindiğinde Law Banque Generale'in geliştirilmiş hali olan Banque Royale ile Mississippi Company'i birleştirdi ve hükümetin tüm borçlarını üstlenerek karşılığında Mississippi Company hissesi verdi (Garber, 1990:41-53; AKT.Tosun, 2015).

Yaşanan gelişmeler sonucu Mississippi Company'nin hisse senetlerinde artış olmasına rağmen ortada hala şirketin amacı olan değerli madenler yoktu. Hisseler gerçek değerinin üstünde işlem görmekteydi. Bu durum 1720 yılında Mississippi havzasında beklenen değerli madenlerin bulunmayacağı anlaşıncaya kadar kırılganlık geldi. Mississippi Company'nin beklenen kârı getirmeyeceği anlaşıldı ve bunun üzerine hisse fiyatlarını yüksek tutmak için Banque Royale piyasaya daha fazla banknot çıkardı. Bu durum paniğe neden oldu ve Mississippi hisselerinin değeri hızla düşmeye başladı. Banknot sahipleri ellerindeki banknotları değerli maden ile değiştirmek için Bank Royale'e hücum etti. Halkın paniği banka önünde büyük bir izdiham oluşmasına neden oldu ve birçok insanın ölmesiyle sonuçlandı. Mississippi balonu olarak adlandırılan bu olay 18. yy.'ın ilk büyük borsa balonu olarak kabul edilmektedir (Örnek, 2010:20).

2.2.2. Güney Denizi Krizi

1720 yılında Fransa'da yaşanan gelişmeler ve Mississippi Company' ile Law'ın Banque Royale krallığının birleştirip tüm borçlarını Banque Royale'in üzerine alarak yerine Mississippi Company hisseleri vermesi İngiltere'de kurulan South Sea Şirketi'nin de aynı stratejiyi izlemesine olanak sağladı. Güney Denizi krizi özellikle South Sea Şirketi'nin hisse fiyatları üzerinde yapılan spekülasyondan

kaynaklanıyordu. South Sea şirketi 1711 yılında İngiliz Parlamentosundan, Amerika ve Pasifik Adaları'ndaki İspanyol sömürgeleri ile yapılacak ticareti tekel olarak yönetmeye izin aldı. 1719 yılına gelindiğinde Fransa'daki Mississippi Company'den esinlenen South Sea Şirketi de, hükümet desteğiyle bir sistem geliştirdi. Bu sistem ile Mississippi Company'nin yaptığı gibi, İngiliz hükümeti tahvilleri sahipleri de, tahvillerini South Sea Şirketi'nin hisseleriyle değiştirebilme olanağı sahip oldu. Bu bağlamda South Sea şirketi hükümetin borcunun önemli bir kısmını üstlenecek ve hükümet de şirkete borcu için daha düşük oranda faiz ödemesi yapacaktı (Örnek, 2010:22; Garber, 1990:41, AKT. Tosun, 2015).

Yatırımcıların güveninin kazanılması için ve verilen tekel ayrıcalığı sayesinde şirketin gelecekteki hisse değerinin artması için hükümetten tüm destekler alınmıştı. Hükümet tahvili sahiplerinin tahvillerini South Sea Şirketi hisseleriyle değiştirebilmesine izin veren yönetmenliğin onaylanmasından bir hafta gibi kısa bir süre sonra tahvil sahipleri tahvillerinin neredeyse üçte ikisini South Sea Şirketi hisseleriyle değiştirmişti (Örnek, 2010:22).

Bu gelişmeler sayesinde South Sea Şirketi'nin hisse fiyatları önemli derecede yükseldi ve bu durumdan faydalanan South Sea Şirketi yüksek fiyattan yeni hisseler ihraç etti ve önemli miktarda nakit para topladı. Hisse değeri 5 gibi kısa sürede 77 sterlinden 1.000 sterline kadar yükseldi. Ancak South Sea Şirketinin Amerika ile olan ticaretinin aksadığı ve kısıtlandığı haberi şirketin hisse fiyatının yükselişini durdurdu. Hatta aynı dönemde Fransa'da Mississippi balonunun patlamasıyla birlikte birçok küçük işletme iflas etti ve piyasada çöküş başladı. Bu çöküş South Sea şirketinin hisselerinin 1.000 sterlinden 131 sterline kadar inmesine neden oldu. Balonun patlamasıyla iflaslar tüm İngiliz ekonomisine yayıldı. İngiltere Bankası, South Sea hissesi olarak krizin yayılmasını durdurmaya çalışmasına rağmen başarılı olamadı. Krizin devam etmesi sonucu banka kendisine bir hücumu önlemek amacıyla 1720'de Balon Yasasını çıkardı (Eğilmez ve Özkal, 2008:70).

Çıkarılan Balon Yasasının amacı, Parlamento'nun izin alınmadan anonim şirket kurulmasını yasaklamak ve bu şekilde spekülasyonları ortadan kaldırmaktı.

Ayrıca yasa hisselerini Parlamentodan izinsiz bir şekilde halka satmaya çalışan veya piyasaya süren şirketleri hedef almıştı. Yasanın gelmesiyle birlikte kişiler ve gruplar Parlamento'dan resmi izin belgesi almakta zorlanmıştır. Ancak yapılan tüm eleştirilere rağmen Balon Yasası 1825 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bazı kesimlere göre bu yasa, aile şirketlerinin öneminin artmasına neden oldu ve kamu kuruluşlarına zarar verdi (Erdoğan, 2010:12).

2.3. XIX. Yüzyıl'da Yaşanan Krizler

2.3.1. 1813 Danimarka Devlet Krizi

1813 Danimarka Devlet krizi, Ocak 1813'te başlayan ve 1818 yılına kadar etkileri devam eden bir iç ekonomik krizdir. Danimarka, Napolyon savaşlarının ekonomi üzerindeki mali yükü ile boğuşurken, paranın devalüasyonunun tüccarlar, vatandaşlar ve işletmeler üzerinde olumsuz etkileri olmuştu. Danimarka, Kopenhag'a yapılan İngiliz saldırılarının ardından 1807'de Fransa ile ittifak yaparken, savaş zamanı için makine, ekipman ve malzeme gerekliliği nedeniyle yeniden silahlanma maliyetleri doğmuştur. Bu nedenlerden dolayı devlete yüklenen ekonomik yük para biriminin çöküşü hızlandırmıştı. Frederik VI ve Danimarka tarafından Napolyon ve Fransa'ya gösterilen sadakat nihayetinde ekonomide büyük kayıplara neden olmuştu. Bu gelişmeler neticesinde Ocak 1814'te imzalanan Kiel Antlaşması, Danimarka'nın Avrupa'da önemli ölçüde güç kaybettiğini göstermektedir (Rasmus ve Ottosen, 2014:98-207).

Napolyon savaşlarının sonuçları nedeniyle Fransa ile ittifak olan Danimarka, savaş sonunda 5 Ocak 1813'te iflas ilan etmek zorunda kaldı. Savaş sonrasında ekonomik çöküntü yaşayan Danimarka hükümeti ekonomiyi eski haline getirebilmek için önemli adımlar atmıştır. Hükümetin para ve ekonomi politikası yoluyla ekonomiyi istikrara kavuşturmak ve birleşik bir devlet çapında para sistemi oluşturma şeklinde iki ana hedefi vardı. Bu yüzden para birimini yeniden yapılandırarak ekonomiyi istikrara kavuşturmak için Rigsbank devlet kurumu kurulmuştur. 1818'de, vatandaşlardan işletmelere kredi avantajlarını genişletmek ve Danimarka ekonomisinin canlanmasına yardımcı olmak için özel olarak işletilen bir

kurum olan Nationalbank kurulmuştur. Hükümetin Nationalbank'ı kurmasındaki amaç, gümüşü Danimarka ekonomisinde kapsayıcı para birimi olarak eski durumuna getirmek ve merkezi bankacılık sistemine olan güveni yeniden sağlamaktır (Marcher, 2012:24-31).

2.3.2. 1819 ABD Krizi

1819 krizi, ABD'de ortaya çıkan ilk yaygın ve kalıcı mali kriz olmuştur. Bazı tarihçiler buna ilk Büyük Bunalım adını vermektedirler. 1819 Paniği, Amerika ulusuna Avrupa ile sömürge ticari statüsünden bağımsız bir ekonomiye geçişini müjdeledi. 1819' da başlayan ekonomik gerileme, bankalardan gelen sınırsız kâğıt para sorunu ve iş endişeleri nedeniyle körüklenen kamu arazilerindeki aşırı spekülasyonla daha da artmıştır. ABD'nin ikinci bankası olan SBUS, bu enflasyonist uygulamalara engel olmaya çalışmış, 1818'den başlayarak batı şubeleri tarafından kredi dallarında keskin bir azaltma başlatarak devlet bankasının kredi piyasasını düzenlemedeki gevşekliğini telafi etmeye çalışmıştır, ancak başarı sağlayamamıştır. Piyasanın durgunlaşmasıyla birlikte devlet imtiyazlı bankalar, ağır ipotekli çiftliklerde ve finanse ettikleri işletme mülklerinde haciz yapmaya başlamıştır. Bu durum mali bir panik oluşturmuştur. Finansal felaket ve durgunluk, halkta federal hükümetin ekonomi politikasının kusurlu ve eksik olduğuna dair genel bir inancın oluşmasına ve bankacılık ve iş dünyasına karşı yaygın bir kızgınlığın oluşmasına neden olmuştur (Malone, 1969:287).

1819 krizi önceki kriz ve paniklerin aksine ülke içi yanlış politikalar ve ekonomiden kaynaklanmaktadır. Krizin, 1812 Savaşı sonrasında başlayan ve 7 yıl boyunca devam eden ekonomik büyümenin son aşamasında ortaya çıktığı söylenebilir. Durgunluk sonrası ülkede ekonomik gelişimi tekrar sağlamak ve kurumları yeniden şekillendirmek için yeni ekonomi politikalar oluşturulduğu da söylenebilir.

2.3.3. 1837 ABD Krizi

1837 ABD krizi, ABD’de ortaya çıkmış ve 1840 yılına kadar devam eden ve büyük bir depresyona neden olan finansal bir krizdir. Bu dönemde işsizlik artarken karlar, fiyatlar ve ücretler düşmüştür. Kriz hem iç hem de dış piyasadan kaynaklanmıştır. Ülkenin batı eyaletlerinde oluşan spekülasyon borç verme uygulamaları, pamuk fiyatlarında ki keskin düşüş ve Büyük Britanya’da kısıtlayıcı borç verme politikaları krizin en önemli nedenleri arasında sayılmaktadır (Knodel, 2006:554).

1837 yılına gelindiğinde, New York şehrinde bulunan bankalar nakit ödemelerini durdurmuştur. Bu durum tüccarların banknotları tam değerinde nakit olarak kullanmayacakları anlamına gelmekteydi dolayısıyla bu karar daha çok panik oluşmasına ve krizin derinleşmesini tetiklemiştir. Bu gelişmeler sonucunda ABD ekonomisi 1838’de kısa bir toparlanmaya yaşamasına rağmen durgunluk yaklaşık yedi yıl devam etmiştir. Bu yıllık süreçte bankalar çökmüş, işletmeler iflas etmiş, fiyatlar düşmüş ve binlerce işçi işini kaybetmiştir. Bazı bölgelerde işsizlik oranının % 25 kadar yükseldiği görülmüştür. Genel olarak 1837-1844 yılları arasında ücretler ve fiyatlar açısından deflasyonun olduğu yıllar olmuştur (Damiano, 2016:421).

2.3.4. 1857 ABD Krizi

1857 Krizi, ABD’de uluslararası ekonominin azalmasına karşın iç ekonominin aşırı genişlemesinden kaynaklanan finansal bir paniktir. Samuel F. Morse tarafından 1844 yılında telgrafın icat edilmesinden dolayı, 1857 Krizi ABD’de hızla yayılan ilk finansal kriz olmuştur.

Dünya ekonomisinin 1850’ler de birbirine bağlı olması durumu 1857 Krizini dünyadaki ilk ekonomik kriz haline getirmiştir. Bu dönemlerde İngiltere’de Palmerston hükümetinin, dolaşımdaki para miktarını desteklemek için altın ve gümüş rezervleri gerektiren “Banka Şartı Yasası 1844” ün tekrar gerekliliğinden bahsetmesi üzerine İngiltere’de de eşzamanlı panik oluşmasına neden olmuştur (Fulfer, Johnny, 2018:15).

1857 yılının Eylül ayına gelindiğinde etkisini net bir şekilde göstermeye başlayan ekonomik kriz dönemi, 1861'de gerçekleşen Amerikan İç Savaşı'na kadar devam etmiştir ve uygun bir iyileşme görülmemiştir. İç savaşın çıkması 1857 Krizine katkıda bulunmuş ve nerdeyse Orta Amerika'nın batmasına neden olmuştur. Amerikan bankaları iç savaştan sonra toparlanamamıştır. Özellikle dönemin dev şirketlerinden biri olan “Ohio Life Insurance and Trust Company” şirketinin iflas etmesinden sonra, işletmeler iflas etmeye başladıkça finansal panik hızla yayılmış, demiryolu endüstrisi finansal düşüşler yaşamış ve yüzlerce işçi işten çıkarılmıştır (Glasner, 1997:128).

2.3.5. 1882 Paris Krizi

1882 Paris Krizi, XIX yüzyılda Fransız ekonomisinin de meydana gelen en büyük krizdir. Kriz Ocak 1882'de l'Union Générale bankasının çöküşüyle başlamıştır. Bu olayda Borsadaki brokerlerin yaklaşık dörtte biri çökmüştür. Panik anın Borsaların kapatılması ve Fransa Merkez bankasının yeterli likidite için bir kredi sağlaması ile önlenmiştir.

l'Union Générale bankasının hisseleri 1879'da 500 franktan 3.000 Frank'a kadar yükselmışti ve bu durum daha fazla yatırımcının dikkatini çekmişti. Ayrıca spekülâtörler de işlemlerinin arttırmakta ve fiyatlarda sürekli artış umuduyla ileriye dönük sözleşmelerini yenilemekteydiler. Yaşanan gelişmeler eşiğinde piyasa büyüdüğü, faizler yükselmeye başladı ve borç verenler prim talep etmeye başladı. Bu durum prim ödemek istemeyen yatırımcıların kredilerini geri ödeyeceklerini ve daha sonra tekrardan yüksek faiz oranlarından kredi alamayacakları için bir çöküşün yaklaştığının göstergesiydi. Bu gelişmeler yaşanırken l'Union Générale'in hisse fiyatı düşmeye başladı ve yatırımcılar arasında paniğe neden oldu. Banka tüm parasını geri ödememekle beraber genel raporlarını da tahrif etti ve bu şekilde fiyatın tamamen çökmesinden kurtulmaya çalıştı ancak başarılı olamadı. l'Union Générale bankasının hisselerin düşmesiyle başlayan çökme, on yılın sonuna kadar süren durgunluğa yol açmıştır (White, 2006:120).

2.3.6. 1884 ABD Krizi

1884 Krizi, ABD’ de 1882-1885 yılları arasında süren depresyon sırasında meydana gelen ekonomik bir paniktir. Bu paniğin durgunluğun başlangıcından ziyade sonunda meydana gelmesi olağandışı bir durumdur. 1884 Krizi, ABD'de ciddi bir ekonomik gerilemeye yol açan ve durgunluğu depresyona dönüştüren bir kredi sıkıntısı yaratmıştır (Sherlock, 2013:287).

1884 Krizinin en başlıca sebebi James D. İsimli ünlü bir yatırımcının iki tane yatırım bankasının ortağı olduğu için bu bankaları bir birine bağlamasıdır. Bu iki bankada yaşanan finansal sıkıntılar bankaları çökme noktasına getirmiş ve bu durum Wall Street'te dalgalanma etkisi yaratmıştır ve birçok firmanın iflas etmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra 1884 paniğinin bir başka nedeni ise, altyapının inşasını finanse etmek için spekülatif tahviller ve aşırı kredi genişlemesi gibi uygulamaları içeren 1873 Krizinin devam eden etkisidir (Quentin, 2015:103).

2.3.7. 1890 Baring Bankası Krizi

Baring Bankası Krizi veya 1890 Krizi olarak adlandırılan bu olay ABD’de ve İngiltere’de büyük bir durgunluk dönemi yaratmıştır. Bu dönemlerde yaşanan diğer paniklerinden daha az etkisi olmasına rağmen, bu olay on dokuzuncu yüzyılın en ünlü borç krizi ve ABD borsa tarihinin 17. en büyük düşüşüdür (Mitchener, 2006:2).

Kriz, Londra'daki Baring Bank'ın iflasından kaynaklanmıştır. Edward Baring liderliğindeki Baring Bankası’nın, Arjantin'deki zayıf yatırımlar üzerinde aşırı risk alması sonucu 1890 yılının Kasım ayında banka iflas etmeyle karşı karşıya kalmıştır. Bu gelişmeler üzerine İngiltere merkezli Rothschilds Bankası ve diğer büyük Londra bankalarının da dâhil olduğu uluslararası bir şirketler birliği, Baring Bankın borçlarını garanti altına almak için bir fon oluşmuş ve böylece daha büyük bir depresyonu önlenmiştir. Olayla ilgili Nathan Rothschild’in, garanti olmasaydı ve Baring bankın iflasına göz yumulsaydı belki de Londra'nın tüm özel bankacılık sisteminin çökeceğini ve bu da ekonomik bir felakete neden olacağını belirttiği iddia edilmektedir (Mitchener, 2006:3).

2.3.8. 1893 Krizi

1893 Krizi, ABD'de aynı yıl başlayan ve 1897'de sona eren ciddi bir ekonomik bunalımdır. 1893 Krizinin nedenleri Arjantin'de ortaya çıkan durgunluğa kadar uzanmaktadır. 1890'lı yıllarda yatırımcılar Baring Bankası tarafından Arjantin'e yatırım yapmaya teşvik edildiler. Lakin , 1890'da başarısız olan buğday mahsulü ve Buenos Aires'teki bir darbe yatırımcıları tedirgin etti ve daha fazla yatırım yapılmasına engel oldu. Avrupalı yatırımcılar bu sorunların etrafa sıçrayabileceğinden endişe duydukları için, ABD Hazinesi'nden altın talep etmeye başladılar. Başka bir ifade ile madeni paranın kâğıt paradan daha değerli olduğu düşünülmeye başlandı ve insanlar gelecek hakkında emin olamadıklarından madeni para stokladılar ve kâğıt parayı reddettiler (Reynolds, 2012:189).

Panik sonucunda hisse senedi fiyatları düştü bunun sonucunda sırasıyla kapanan banka sayısı ve başarısız olan işletme sayısı 500 ile 15.000 oldu ve çok sayıda çiftlik faaliyetlerini durdurdu. İşsizlik oranı Pennsylvania'da ve New York'ta sırasıyla %25 ve %35 iken Michigan'da %43 gibi oranlara yükseldi. Kriz sonucu ekonomi çöktü, ülkede yoksulları beslemeye yardımcı olmak için çorba mutfakları açıldı. Hatta Detroit eyaletinde yaşayan halka yardım etmek için Belediye Başkanı, tarım için topluluk bahçeleri olan "Patates Yama Planını" başlattı (Gerald, 1992:113).

2.4. XX. Yüzyıl'da Yaşanan Global Krizler

2.4.1. 1929 Büyük Buhran

Büyük Buhran, Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen ve 1930'lı yıllarda etkisini dünya çapında en üst seviyede hissettiren ciddi bir ekonomik krizdir. Büyük Buhran çoğu ülkede, 1929'da başladı ve 1930'ların sonuna kadar devam etti. 20. yüzyılın en uzun, en derin ve en yaygın depresyonu olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda küresel ekonominin ne kadar derin bir şekilde düşebileceğinin de bir göstergesidir (Eichengreen, 2014:53).

ABD’de iç savaştan sonra kısmen de olsa işsizlik azalmış ve ekonomik istikrar oluşmuştu. Özellikle teknolojik gelişmeler artmış ve bu durum üretim ciddi miktarda artmasına olanak sağlamıştı. Ford ile birlikte otomotivden, enerjiye kadar tüm sektörlerde her gün yeni bir teknik ve buluşlar yapıyordu. Yeni şirketler kuruluyor, işçi maaşları artıyor ve talep yükseliyordu. Henry Ford’un seri üretim buluşu ile otomobil üretimi ciddi miktarda artmıştı. Ülkede otomobil sayısı kısa zamanda 6 milyondan 27 milyona çıkmış, aynı zamanda otomobil fiyatları da düşmüştü. Üretimin ve otomobil satışının artması ile Ford şirketi işçilerine günde 5 dolar gibi yüksek miktarda ödeme yapmaya başlamıştı (Eğilmez, 2009:48).

Yaşanan olağanüstü bir üretkenliğe rağmen, işçiler artık hayali sermaye kitlesini destekleyemiyorlardı. ABD ekonomisi özel teşebbüslerin ve serbest piyasaların hâkimiyeti altında olduğundan, piyasalar hakkında herhangi bir düzenleme yoktu ve hükümetin finansa ve diğer piyasalara müdahale uygulaması yoktu. Başka bir deyişle, genel olarak hükümetler tarafından herhangi bir ekonomik yaptırım uygulanmıyordu; dolayısıyla ekonomiler piyasanın etkisi altında kaldı (Kozanoğlu, 2009:29).

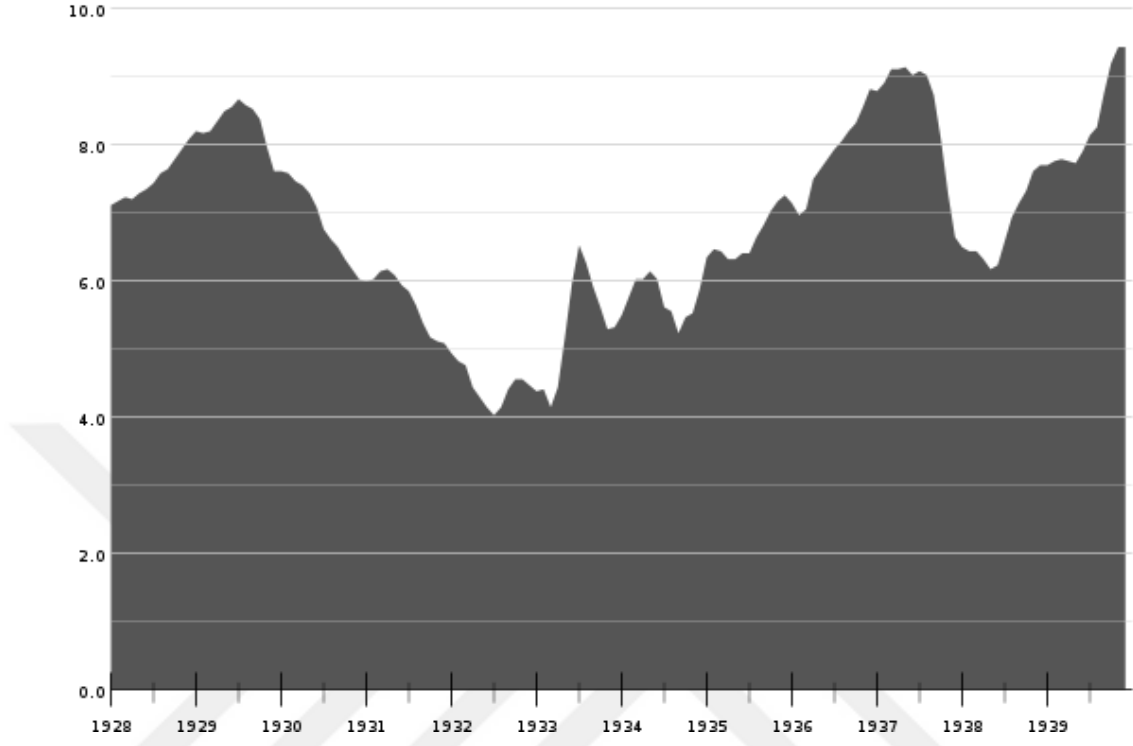
Başlangıcı 4 Eylül 1929 olan hisse senedi fiyatlarındaki düşüşün büyük olması sebebiyle Amerika Birleşik Devletleri’nde kriz başladı ve 29 Ekim 1929’da borsa çöküşüyle dünya çapında bir haber haline geldi. Borsa çöküşüne örnek olarak; krizin ana aktörlerinden biri olan Goldman Sachs’ın hisse değeri 104 dolar 222 dolara yükseldi ve kriz sonunda 1,75 dolara kadar düştü. Ayrıca 1929 ve 1932 yılları arasında, ABD’de GSYİH yaklaşık %15 oranında düştü. Ülkelerin ekonomilerinden bazılarının toparlanması 1930’ların ortalarında olsa bile birçok ülke Büyük Buhranın etkilerini II. Dünya Savaşı’nın başlangıcına kadar hissetmiştir. (Garraty, 1986:25).

Büyük Buhranın hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yıkıcı etkileri olmuştur. Kişisel gelir, vergi geliri, kar ve fiyatlar düşerken, uluslararası ticaret %50’den fazla azalmış ve ABD’de işsizlik %23 ve bazı ülkelerde %33’e kadar yükselmiştir. Birçok ülkede inşaat neredeyse durma noktasına gelmiş, mahsul

fiyatları yaklaşık %60 oranında düştüğü için çiftçilerde krizi acı şekilde hissetmiştir (Robert ve Bernanke, 2007:98).

Şekil 2 ABD 1928-1939 Edüstriyel Üretim Grafiği

Kaynak: <http://research.stlouisfed.org/fred2/data/INDPRO.txt> Erişim Tarihi: 15.12.2022

2.4.2. 1973 Petrol Krizi

1929'da başlayan ve 1930'larda devam eden büyük bunalımdan sonra dünya ekonomisi 1970'lerde tekrar ciddi bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Genel olarak, bir petrol şokunun krizi tetiklediği ve daha sonra şokun etkisi dünya çapında bir ekonomik kriz olduğu kabul edilmektedir. Krizin nedenlerini açıklamadan önce, krize yol açan koşulları ve 1970'leri şekillendiren petrol krizini, yani 1970'lerin çöküşünün nedeni olarak incelemek mantıklı olacaktır.

15 Ekim 1973'te, ilk başta 1961 yılında beş Orta Doğu ülkesi tarafından petrol fiyatlarını belirleyebilmek için “Yedi Kız kardeş” olarak adlandırılan Standart Petrol, Texaco, Chevron, Mobil, Exxon, BP, Royal Dutch Shell isimli petrol şirketlerine karşıt olarak kurulan Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), ABD'nin Yom Kippur savaşında İsrail'i desteklediği için ABD'ye yanıt olarak petrol ambargosu yapacağını açıkladı.

Suudi Arabistan ambargoya ancak ABD başkanı Nixon'un İsrail'e 2.2 milyar dolarlık askeri yardım vaadinden sonra onay verdi. Ambargoya ek olarak üretimde kademeli aylık kesintiler devam etti. Aynı yıl Aralık ayında yapılan üretim Eylül seviyelerinin %25'ine indirilmişti. Bu, küresel bir durgunluğa ve ABD ile Avrupalı müttefikleri arasında artan bir gerilmeye neden oldu. Ancak ABD, İsrail'e yardım ederek ambargoyu provoke etti (Geraint, 2008:3).

Bununla birlikte OPEC, yalnızca ABD'ye değil, aynı zamanda İsrail tarafında tutumlarını gösteren ülkelere de petrol ihraç etmeyeceklerini açıkladı ve bu da söz konusu ülkelere beş aylık bir petrol ambargosu anlamına geliyordu. Örneğin, Hollanda tamamen OPEC petrol ambargosu altındaydı, ancak İngiltere ve Fransa petrollerini sorunsuz bir şekilde satın alabiliyorlardı. Aynı zamanda, OPEC anlaşmasına taraf petrol ihracatı yapan ülkeler, ambargolar ile birlikte petrol fiyatını da artırarak ihracat gelirlerini artırmaya karar verdiler. Bu, neredeyse sıfır maliyetle petrol gibi hammadde satın alan ve aşırı ücretle satış yapan Batı ülkelerine bir yanıtı. Yerli sanayilerinin petrole bağımlı olması nedeniyle gelişmiş ülkeler OPEC'in önde gelen müşterileriydi. OPEC tarafından yapılan Petrol fiyatlarındaki bu artışlar 1973-74'te borsaların çöküşüne ve dünya ekonomisini tekrar ciddi bir krize sürüklenmesine neden olmuştu (Perron, 1988:1361).

Buna karşın fiyat artışının petrol ihraç eden ülkeler üzerinde olumlu bir etkisi oldu ve ülkeler muazzam servet biriktirmeye başladılar. Petrol fiyatlarının yükselmesi ile Suudi Arabistan beş yıllık kalkınma planları oluşturmuştu. Bu kalkınma planının bünyesinde sadece 1980 yılı için tahmin edilen harcama 250 milyar dolardır olmuştur.

Petrol fiyatlarındaki artışın kapitalist dünya ekonomisi üzerindeki yıkıcı etkisine ek olarak, Bretton Woods sisteminin bozulması da krize yol açan etkenlerden biridir. Savaş sonrası uluslararası para sisteminin dağılması bütün dünyada büyük enflasyonist baskılar yaratmıştı, dolayısıyla tüm “metaların” yani ticarete konu malların, özellikle birincil ürünlerin fiyatları artmıştı.

15 Ağustos 1971’de ABD Bretton Woods Antlaşmasından askıya aldığını duyurmuştur. 1944 yılında dolar değeri Bretton Woods anlaşması ile sabitlenmişti. Ancak ABD’nin u anlaşmadan çekilmesiyle birlikte dolar dalgalı kur ile işlem görmeye başlayacaktır. ABD’nin bu kararı takiben İngiltere’de aynı şekilde ulusal parasını dalgalı kur sistemine geçirdiğini duyurur. Bunun sonucunda dalgalı kur sistemi diğer sanayileşmiş ülkeler tarafından da uygulanmaya başlar. Ayrıca nerdeyse tüm sanayileşmiş ülkeler döviz politikası konusunda verdikleri benzer kararlar gibi aynı anda rezervlerini de artırma kararı alırlar ve önceki dönemlerden daha çok miktarlarda para basmaya başlarlar. Bunun sonucunda hem ABD dolarının hem de diğer ülke paralarının değeri düşer. Bu durumda petrol dolar üzerinden alınıp satıldığı için petrol ihraç eden ülkelerin aynı fiyattan petrol satmalarına rağmen daha az kar etmelerine neden olur (Eğilmez, 2009:71).

Bu gelişmeler sonucu OPEC, bundan sonra petrol fiyatının dolar ile değil altın ile hesaplanacağını duyurur. Bu durum piyasalarda paniğe neden olur ve kriz sürecinin başlamasını tetikler. Daha önce 1947-1967 yıllarında petrolün değeri yılda sadece ortalama %2 oranında artmaktaydı. 1970’li yıllara kadar petrolün fiyatı nerdeyse fiyatı sabit olagelmiş, ancak 1970’lerde yaşanan gelişmeler sonucu sürekli dalgalanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda OPEC üyesi ülkeler piyasa hızına yetişememiş ve fiyatların sürekli yükselmesine ve dalgalanmasına karşı koyabilecek bir sistem geliştirememiştir dolayısıyla petrol satışıyla elde ettikleri gelir düşmüştür (Hammes ve Wills, 2005:502).

1963’te “Yedi Kız Kardeş” olarak adlandırılan şirketler OPEC ülkeleri tarafından üretilen petrolün %86’sını kontrol etmekteydi, ancak 1970’e kadar "bağımsız petrol şirketlerinin" yükselişi paylarını %77’ye kadar düşürmüştü. Petrol piyasasına üç yeni petrol üreticisi Cezayir, Libya ve Nijerya’nın girişi ile 1970’e kadar bu oran daha da düştü. Buna ek olarak 1970’li yıllarda Batıda kurulan 81 petrol şirketi sadece Orta Doğu’da iş yapmaktaydı (Stein, 2010:75).

OPEC, savaşın arifesinde petrol fiyatını varil başına 3 dolara yani iki katına çıkardı ve Ocak 1974’te varil başına fiyatı varil başına 11.60 dolara kadar yükseltti.

Bu fiyat yükselişı kendi ihracat mallarının fiyatları düşmesine rağmen ithal ettikleri petrol için daha fazla ödemek zorunda kalan batı ülkelerini derinden etkilemiştir. Ayrıca yıllardır Batı ülkelerine akan petrol gelirleri Orta Doğu ülkelerine akmaya başlamıştı. OPEC petrolün çoğunu üretirken fiyatların artması da petrolden daha fazla gelir elde etmek anlamına geliyordu. Örneğin, benzinin galon fiyatı Mayıs 1973'ten Haziran 1974'e kadar yüzde 55,1 oranında yükselmişti. Bu dönemde New York Borsası 97 milyar dolar kaybetmiştir. Bu gelişmeler ile birlikte savaştan sonra 1974 ve 1979 yılları arasında petrol fiyatları belirli bir istikrar kazanmıştı, ancak 1980'de OPEC tekrar fiyatları yükseltti ve petrol fiyatı varil başına 30 doları bile geçmişti.

Buna ek olarak Petrol krizi sonuçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- ABD'de petrol ambargosundan sonra büyük motor hacimli araçların üretimi ve satışları düşmüş, yerine daha küçük motorlu araçlar tercih edilmeye başlanmıştır. Bu durum General Motors, Ford ve Chrysler gibi büyük ve güçlü motorlu araç üreten şirketleri daha küçük hacimli ve az yakıt yakan araç üretmeye yöneltmiştir. Ancak bu araçlar üretilene kadar ABD menşeli bu şirketlerin pazar payı Toyota, Honda ve Nissan tarafından ele geçirilmiştir.
- Petrol ambargosu sonucunda petrol fiyatlarının yükselmesi petrol çıkarılabilecek yeni bölgelerin araştırılmasına ve Alaska, Kuzey Denizi, Hazar Denizi ve Kafkaslar gibi bölgelerde petrol bulunarak çıkartılmaya başlanmasına neden olmuştur.
- Krizin bir savaş dolayısıyla çıkması sebebiyle kriz sonrasında da savaş tehlikesinden dolayı silah harcamalarını da artırmıştır. Birçok bölge ve ülkeye ABD ve Sovyetler Birliği tarafından yüksek teknoloji içeren savunma silahlar satılmıştır. Özellikle Suudi Arabistan ve İran iç ve dış tehditler nedeniyle ABD'nin desteğine bağımlı hale gelmiştir.
- 1973 Petrol Krizi, Japon ekonomisinin petrole bağlı sanayiden elektroniğe yönelmesinde neden olmuştur.

2.5. XX. Yüzyıl'da Ülkeler Bazında Yaşanan Krizler

2.5.1. 1982 Latin Amerika Krizi

Latin Amerika ekonomileri 1970'lerden başlayarak “*Petrodollars*” olarak isimlendirilen spekülâtif fonların merkezi haline gelmiştir. Gelişmiş ülkelere gelen fonları Brezilya ve Meksika bütçe açıklarını finanse etmek için, Arjantin ise özel sektöre kredi sağlamak için kullanmıştır. Bu durum ise 1982 yılında Latin Amerika ekonomilerinde bir dış borç krizinin meydana gelmesine neden olmuştur (Edwards, 1997:9).

Latin Amerika ülkelerinde ortaya çıkan dış borç krizi ilk önce 1982 yılında gelişmiş ülkelere ki bankaların geliştirmekte olan ülkelere, ekonomik istikrarsızlığın devam etmesi yüzünden daha fazla kredi verilmeyeceğini açıklamasıyla başlamıştır. Bu karar Latin Amerika ülkelerinde daralma anlamına gelmektedir. Bu daralma sonucu, Latin Amerika ülkeleri yabancı bankalardan çektikleri kredileri geri ödeyememiştir. Dolayısıyla bu durum dünya ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir (Feldstein, 2002:15)

Latin Amerika ülkeleri krizden çıkabilmek için finansal serbestleşme adımını hızlandırmasına rağmen asıl başarı 1989'da Meksika'nın uyguladığı ve dış borç krizinden çıkmasını sağlayan “*Brady Planı*” ile gelmiştir. Aynı plan Arjantin ve Brezilya'da 1992 yılında ortaya çıkan dış borç krizinden kurtulmak için de kullanılmıştır. Latin Amerika ülkeleri dış borç krizi yaşamalarına rağmen 1990'lardaki büyüme performansı 1980 yıllarına göre daha fazla olmuştur (Edwards,1997:10).

Latin Amerika'da dış borç krizi meydana gelmesinden dolayı uygulanan tedbirlerle birlikte enflasyon oranı ve faiz oranlarının düşeceği öngörülmüş ancak enflasyon beklentinin çok üstünde çıkmıştır. Bu nedenle de Latin Amerika ülkelerinin para birimlerinde reel olarak artış olmuştur. Paranın değerlenmesi ile ihracat düşmüş ve üretim maliyetleri artmıştır. Ülkelere sermaye girişleri artmış ve bu gelişme parasal genişlemeye hızlandırmıştır. Dolayısıyla mali sistemin açıkları ve sistemi kontrol eden etkin bir denetimin olmaması sonucu bankalar yüksek miktarda

borç vermişlerdir. Ancak iç piyasaya verilen aşırı borç bankaların yabancı para cinsinden borçlarının artmasına sebep olmuştur. Bu durumun sonucunda Latin Amerika ülkeleri cari işlemler dengesini tekrar oluşturabilmek için devalüasyon yapmak zorunda kalmışlardır. Sonuç olarak döviz ile kredi alan bankalar doğrudan iflasa sürüklenmişlerdir (Bahçeci,1997:18).

Ayrıca Brezilya ve Meksika’da, bütçe açıklarını finanse etmek için dış finansmana başvurulması ile birlikte genişletici para politikası uygulanması, 1982 Latin Amerika’da ortaya çıkan dış borç krizinin, “*Birinci Nesil Modelleri*” ile açıklanabileceğini göstermektedir (Bustelo vd., 1999:16).

2.5.2. 1989 İsveç Krizi

İsveç’te, 1980’lerin başlarında ekonomide kısıtlayıcı düzenlemelerin kaldırılması (deregülasyon) başlanmıştır. Bu çerçevede ilk önce, 1983 yılına gelindiğinde bankaların kullanıma hazır para oranı azaltılmış, 1985’de ise faiz oranı tavanları, takiben kredi tavanları artırılmış ve son olarak 1989 yılına gelindiğinde döviz işlemleri ile ilgili kısıtlayıcı düzenlemeler büyük oranda değiştirilmiştir (Aydın, 2002:14).

Kısıtlayıcı düzenlemelerin kaldırılması sonucu 1980’lerin başında finansal kurumlardan yılda alınan kredilerdeki artış ortalama %14 oranındayken, bu oran 1986 yılına gelindiğinde %20’ye kadar çıkmıştır. Kredi sağlayanların, yatırımlarını büyük oranda emlak sektörüne yönlendirmeleri gayrimenkul fiyatlarının yükselmesine ve piyasada yoğunlaşma olmasına neden olmuştur. Bu yoğunlaşma sebebiyle gayrimenkul fiyatlarında 1980–85 yılları arasında %275, 1985–90 yılları arasında ise %140 oranında artış meydana gelmiştir (Erdönmez, 2005:64).

1989 Kasım ayına kadar finansal kriz beklentisi olmamakla birlikte ekonomide aşırı ısıda olduğu öngörülmüştür. Aynı yıl işsizlik %1,4 oranında tüm dönemlerin en düşük oranında çıkmıştır, fiyatlarda ise daha hızla yükselme olduğu görülmüştür. Reel kur son devalüasyona kıyasla %15 oranında değerlenmiştir ve aynı

zamanda Menkul kıymetler piyasası da yılbaşına kıyasla %42 oranında yükselmiştir (Aydın, 2002:15).

1989 Kasım'ına gelindiğinde yatırımların emlak piyasasına yönelmesi nedeniyle gayrimenkul fiyatları iki katına kadar çıkmıştır. Aynı zamanda kiralarında yükselmesi nedeniyle mevcut kira düzeylerinde kiracı bulmak zorlaşmıştır. Bu durumun krizin ilk habercisi olduğu söylenebilir. 1989 yılının son döneminde sonunda fiyat düzeyleri tepe noktaya ulaşmış ve balon patlamıştır. Menkul kıymetler borsası hızla değer kaybetmiş, emlak endeksi değeri 1990'da bir yıl önceki en yüksek seviyesine göre %52 oranında azalmıştır. Yabancı para kontrollerinin azaltılması sonucu, fonlar yurtdışı piyasalara yönelmeye başlamıştır. Bu durum yurtiçi gayrimenkul fiyatlarında ortaya çıkan ani ve hızlı fiyat düşüşleri ile birleşince gayrimenkul şirketleri ve bunlardan yüksek değerde ipotek temin eden finans kurumlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Aynı zamanda. Piyasanın olumsuz etkilenmesi sonucu takibe düşen kredilerin toplam krediler içindeki payı devamlı artmış ve bu kredilerin yüksek miktarı emlak sektörüne verilen kredilerden oluşmuştur. Bu durum sonucu İsveç'te bankaların takipteki kredilerinin GSYİH'ya payı 1993 yılına gelindiğinde %11 oranına gelmiştir (Erdönmez, 2005:64).

2.5.3. 1990 Japonya Krizi

Japon ekonomisi 1980'li yılların ikinci yarısında ortalamanın üzerinde büyüme ve sifıra yakın enflasyon oluşmasını sağlamıştır. Yaşanan olumlu sonuçlar Japonya'nın risk profilini azaltmış, ülkede büyüme beklentisi oluşmuş ve bu durum yüksek miktarda kredi genişlemesi yapılmasına olanak sağlamıştır (Erdönmez, 2005:66).

Japonya ekonomisi 1980'li yıllardan itibaren gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler tarafından ekonomik açıdan model olarak görülmekteydi. Japon menkul kıymet borsası bu yıllarda istikrarlı ekonominin sonucu olarak aşırı yüksek seviyelere ulaşmıştır. 1980'li yılların sonuna doğru emlak değerleri ve menkul kıymet değerleri ciddi seviyede yükselmiştir. Arazi değerleri 1980'lerin başlarında yaklaşık iki kat, sonuna doğru ise üç kat artmıştı. Bu olumlu sonuçlar bankalar ve

diğer finans kuruluşlarını da olumlu yönde etkilemiştir. Bankalar arasında oluşan fiyat rekabeti, faiz oranların düşmesine bunun sonucunda bankaların krediler de daha fazla risk alma eğilimi artmıştır. Bankalar emlak sektörüne, küçük ve orta ölçekli şirketlere daha çok bireysel kredi vermeye başlamıştır. Bununla birlikte birçok banka kredilerinin daha hızlı onaylanması için risk değerlendirme işlemini, kendi kredi riski araştırma bölümlerinden alarak, bağımsız izleme bürolarına vermişlerdir (Erdönmez, 2005:67).

Kredi genişlemesinde alınan risklerin de etkisiyle Japonya'nın 20. yüzyılın ikinci yarısındaki güçlü ekonomik büyümesi 1990'ların başında aniden sona erdi. Kriz "pencere rehberliği" olarak bilinen bir politika mekanizması aracılığıyla Japonya Merkez Bankası tarafından bankalara dikte edilen aşırı kredi büyüme kotalarından kaynaklandı. Ekonomist Paul Krugman'ın açıkladığı gibi, "Japonya bankaları borçlunun kalitesine diğer herkesten daha az saygı göstererek daha fazla borç verdiler. Bunu yaparken kabarcık ekonomisini büyük oranlarda şişirmeye yardımcı oldular (Werner, Richard, 2002:113).

Japon ekonomisi 1990'da ortaya çıkan krizden sonra Kayıp On Yıl olarak adlandırılan yaklaşık 1991-2001 yılları arasında süren ekonomik durgunluk dönemine girdi. Japon ekonomisi, diğer sanayileşmiş ülkelerin ekonomisinin çok altında, yılda sadece % 1.14 büyüdü (Barry, 2020:2).

2.5.4. 1992 Avrupa Döviz Mekanizması Krizi

Avrupa'nın dünyada ekonomik güç olma planları 1950'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu amaca ulaşmak için yapılması gereken önemli adımlardan biride ekonomik ve parasal birliğin sağlanmasıdır. Bu hedefe yönelik ilk adım ilk başta 6 ülke ile başlamış daha sonra günümüzde 27 üye ülke ile mevcut aşamaya gelmiştir. Ancak bu ülkelerden sadece 17'si istenilen kriterleri sağlayabildiği için Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliğine dâhil olmuştur. Avrupa'da ekonomik bütünleşme ve ortak pazar oluşturma süreci halen sürmektedir. Kurulduğundan beri ekonomik birlik sürecinde birlikteki ülkelerin ekonomileri arasındaki uçurumlar çeşitli sorunları oluşturmuştur (Bayar, 2014:212).

Döviz Kuru Mekanizması (ERM), 1979 yılında Avrupa Topluluğu tarafından Ekonomik ve Parasal Birlik sağlamak amacıyla ön hazırlık olması ve Avrupa Para Sistemi'nin bir parçası olarak parasal istikrarın sağlanması için başlatılan ve Avrupa para sisteminin temelini oluşturan bir mekanizmadır. Aynı zamanda ERM'nin kurulması 1 Ocak 1999' da Euro'nun Avrupa Birliği'nin ortak para birimi olması sürecin başlangıcını olarak kabul edilmektedir. ERM, üye ülkelerin para birimlerinin birbirleri karşısında, belirlenen oranların başlarda yüzde $\pm 2,25$ 'i, daha sonra ± 15 'i ile sınırlanan, önceden onaylanmış bir bant içinde hareket etmesini sağlamaktaydı. Bununla birlikte 1980 ve 1990 yıllarında ortaya çıkan ve İngiliz poundunun ERM sistemini terk etmesine neden olan döviz krizleri sırasında ERM' de farklı yeni ayarlamalar da yapılmıştır (Dinan, 2005:15).

ERM mekanizması ile birlikte üye ülkelerin yerel paraları Alman markına kur değişimi oranı $\pm 2,5\%$ olarak sabitlendi. Zamanla sistemdeki 7 üye ülke dışında (Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, Danimarka, Lüksemburg ve İtalya) İspanya, İngiltere ve Portekiz $\pm 6\%$ ayarlanabilir kur marjı oranı ile katıldı. Sisteme sonradan katılan ülkelerin, uyguladıkları sıkı para politikası ve 1987 yılından itibaren devam eden yüksek büyüme oranı, yüksek enflasyon oranı ve faiz oranları bu ülkeleri sistemdeki diğer ülkelere farklı kılıyordu. Bu bağlamda sonradan katılan ülkelerin yüksek faiz oranları yatırımcıların dikkatini çekmiştir. Yatırımcılar düşük faizli olması nedeniyle Almanya'dan borç alarak İngiltere'de ve diğer yüksek faizli ülkelere borç aldıkları paraları kullanmaya ve arada oluşan faiz farkından faydalanmaya başlamışlardı. Bu yüzden sermaye birikimlerinin sisteme sonradan dahil olan ülkelere akması bu ülkelerin yerel para biriminin değerinin artmasına ve cari dengenin bozulmasına neden olmuştu (Yay vd., 2001:26).

Bu gelişmeler neticesinde 1992 yılının ikinci yarısında ülke milli para birimlerine karşı yapılan yüksek miktarlı spekülasyon işlemleri sonucu İngiltere, İtalya ve İspanya Avrupa Para Sistemi'nin oluşturduğu ERM'nin dışına sürüklenmiştir. Bu durum sonucu ülkelerin para birimleri sistemde belirlenen dalgalanma oranının dışına çıkmıştır. 1993 yılının ilk yarısında ise ikinci bir spekülasyon saldırısı Fransız Frangına karşı gerçekleşmiş ve bunun sonucunda Fransız Frangı'nın belirlenen

dalgalanma bandının içinde kalabilmesi için döviz kuru bandının genişletilmesi kararlaştırılmıştır. Devam eden yıllarda farklı gelişmeler meydana gelmiştir. Fransa Frangın zayıflamasından dolayı geniş banttı vazgeçmiş ve Alman Markı karşısındaki eski dar dalgalanma bandına geri dönmüştür. Aynı dönemlerde ERM’den çıktıktan sonra ekonomik büyüme yaşayan İngiltere, Pound’u ERM’den çıktığı seviyelere geri getirmiştir (Kraugman, 1997:15).

Bunlara ek olarak Avrupa Birliğinin 1992 yılında parasal birlik oluşturma isteğine Danimarka ret oyu vermiştir. Bu gelişme sonucunda ERM bünyesinde yer alan döviz kurları üzerinde spekülâtif baskı artmıştır. İlk önce İtalyan para birimi olan Liret üzerinde spekülâtif baskı oluşmuştur. Sonuç olarak Finlandiya ve İsveç para birimlerine yapılan spekülâtif atakların başarılı olması, sonunda Liretin’de baskılara karşı koyamayıarak %7 oranında devalüe edilmesine neden olmuştur (Akdiş, 2000:18).

2.5.5. 1994 Meksika Krizi

Meksika pezosu krizi, Meksika hükümetinin Aralık 1994’te ABD dolarına karşı pezoyu devalüe etmesinden kaynaklanan ve sermaye çıkışı ile derinleşen ilk uluslararası finansal krizlerden biridir (Cheol ve Bruce, 2011:63).

1990’lı yılların başlarında Meksika’nın finansal piyasalarını dış dünyaya açması ve kamu bankalarını özelleştirmeleri gibi etmenler, yabancı yatırımcıların dikkatini çekmiştir. Özellikle 1991’de pezonun ABD dolarına sabitlenmesinden sonra ülkeye sıcak para girişi artmaya başlamıştır. 1990-1993 yılları arasında ülkeye ortalama 91 milyar dolar yabancı sermaye girmiştir. Bu yoğun sermaye girişi Meksika’nın döviz rezervlerinin 6.3 milyar dolardan 25.1 milyar dolara ulaşmasını sağlamıştır (Başoğlu vd., 2001:109-110).

1990’lı yıllarda Meksika’ya sermaye girişinin doğrudan yatırım yerine ağırlıklı olarak dolaylı yatırımlardan oluşması ekonomide kırılganlığının artmasına neden olmuştur (Krueger ve Tornell, 1999:10).

Ülkeye akan aşırı sermaye yurtiçinde toplam talebin yükselmesine, borsa ve emlak fiyat seviyelerinin artmasına neden olmuştur. Aynı zamanda sermaye girişinin artması gelirlerin birikimden çok tüketime yönelmesine neden olmuş ve ülkede tasarruf oranı düşmüştür. Örneğin GSYİH bazında 1989'da %16 oranında olan özel sektör tasarrufları, 1994'de %4 azalmış ve %12 seviyesinde gerçekleşmiştir (General Accounting Office: GAO, 1996:44).

1994 yılında hükümet genişleyici maliye ve para politikası uygulamaya başlamıştı. Meksika hazinesi, yabancı para cinsinden kısa vadeli borçlanma araçlarını ABD doları cinsinden garantili bir geri ödemeyle ihraç etmeye başladı ve bu durum yabancı yatırımcıları cezbedi. Çünkü hükümet, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (NAFTA) imzalamasının ardından oluşan yatırımcı güveninden ve uluslararası sermayeye yeni erişim sağlanmasından faydalanmak istiyordu. Ancak bu durum fazla uzun sürmedi. Chiapas eyaletinde ortaya çıkan şiddetli bir ayaklanma ve cumhurbaşkanı adayı Luis Donaldo Colosio yapılan suikast, siyasi istikrarsızlığa neden oldu ve yatırımcıların Meksika varlıklarına daha fazla risk primi istemeye başladı. Buna karşılık, Meksika merkez bankası, pezo satın almak için dolar cinsinden borçlanarak Meksika pezosu'nun değerini yükseltti. Pezo'nun gücü Meksika'da ithalat talebinin artmasına dolayısıyla dış ticaret açığına neden oldu. Spekülatörler aşırı değerlenmiş pezoymu satmaya başladı ve sermaye Meksika'dan ABD'ye akmaya başladı. Seçim baskıları altında Meksika, para arzını korumak ve artan faiz oranlarını önlemek için bankaların dolar rezervlerini düşürmek üzere kendi hazine bonolarını satın aldı. Ancak daha fazla dolar cinsinden borç satın alarak para arzını desteklemeye çalışmak 1994'ün sonuna kadar bankanın rezervlerinin tükenmesine neden oldu (Hufbauer ve Jeffrey, 2005:18).

Yaşanan tüm gelişmeler sonucunda Merkez bankası pezoymu 20 Aralık 1994'te devalüe etti ve yabancı yatırımcıların korkusu daha da yüksek bir risk primi yarattı. Ortaya çıkan sermaye kaçışını durdurmak için, Merkez Bankası faiz oranlarını yükseltti, ancak başarı sağlanamadı ve daha yüksek borçlanma maliyetleri sadece ekonomik büyümeye zarar verdi. Yeni kamu borcu ihraç edemeyen veya devalüe edilmiş pezolarla etkili bir şekilde dolar satın alamayan Meksika temerrüt durumu ile

karşı karşıya kaldı. Bu durum sonucunda iki gün sonra, banka pezonun serbestçe dalgalanmasına izin vermek zorunda kaldı ve ardından pezo değer kaybetmeye devam etti. Meksika ekonomisi %52 civarında enflasyon yaşadı ve yatırım fonları genel olarak gelişmekte olan piyasa varlıklarının yanı sıra Meksika varlıklarını da tasfiye etmeye başladı. Etkiler Asya ve Latin Amerika'daki ekonomilere de yayıldı. Amerika Birleşik Devletleri G7 desteğiyle Ocak 1995'te Meksika için Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yönetilen 50 milyar dolarlık kurtarma gerçekleştirdi. Kriz sonrasında Meksika bankalarının birçoğu yaygın ipotek temerrütleri altında çöktü. Meksika ekonomisi ciddi bir durgunluk yaşadı ve yoksulluk ve işsizlik arttı (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002:116; Sach vd., 1996:2; Yıldırım, 2003:78).

2.5.6. 1997 Asya Krizi

Asya'daki finansal krizin, Temmuz 1997'den itibaren Doğu Asya ve Güneydoğu Asya'nın çoğunu etkileyen ve finansal yayılma nedeniyle dünya çapında ekonomik bir panik korkusu yaratan bir finansal kriz olduğu söylenebilir.

Özellikle 1990'lı yıllarının başlarında Doğu Asya ülkeleri olan Güney Kore, Hong Kong, Tayvan, Singapur hızlı büyümeleri nedeniyle dünya ekonomisinde dikkat çekmeye başlamıştır. Aynı zamanda bu ülkeler ekonomik büyümelerinde dolayı “Dört Kaplan” olarak anılmaya başlanmıştır. Bununla beraber “Dört Kaplan” olarak adlandırılan ülkelere başka da Asya ülkeleri olan Japonya, Malezya, Endonezya ve Tayland ekonomileri de kısa zamanda büyük refah artışı yaşamış ve büyüme hızı artmıştır (Bilge ve Coşkun, 2009:68). Tüm bu ülkelere Asya kaplanları denilmeye başlanmıştır (Alp, 2002:167).

1999 yılına kadar geçen süre de gelişmekte olan ekonomilere akan sermayenin neredeyse yarısı Asya ekonomilerine gitmiştir. Özellikle Güneydoğu Asya ülkeleri, yüksek faiz oranları sağlayarak yüksek getiri oranı isteyen yabancı yatırımcıların dikkatini çekmiştir. Sonuç olarak, bu ekonomilere yüksek miktarda sermaye akışı olmuş ve varlık fiyatlarında aşırı seviyede artış yaşanmıştır. Bununla birlikte, Tayland, Malezya, Endonezya, Singapur ve Güney Kore'nin GSYİH' si 1990 yılında % 8-12 gibi yüksek oranlarda büyümüştür.

Kriz öncesi dönemlerde Endonezya, Güney Kore, Malezya, Filipinler ve Tayland'a sermaye girişinin artması bu ülkelerde kriz riskini yavaş yavaş artırmıştır. Bu ülkelerde dışa açılma süreci başlamış ve sektörler verilen dışa açılma izinleriyle bu ülkelere sermaye girişlerinin artması sağlanmıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002:113). Ancak serbestleşme sürecinin doğru sırayla ilerletilmediğinden ve ülkelerde denetleme sisteminin etkin olmamasından kaynaklı finansal risk dahada yükselmiştir (Koyuncu ve Şenses, 2004:6). Sonuç olarak ortaya çıkan aşırı sermaye akışı bu ülkelerde sermaye bolluğu oluşturmuş ve bu durum da önce mali sistemde spekülasyon ve manipülasyonların artmasına, üretimde verimliliğin azalmasına ve emlak piyasasının aşırı şişmesine neden olmuştur (Akman, 2009:49).

Asya'da ortaya çıkan krizin bir başka nedeni ise; finansal sistemde oluşan çöküntü sebebiyle bankacılık sisteminin bozulmasıdır. Bu durum kamu denetim mekanizmasının da etkin işlememesi sonucu ülkeye giren kısa dönemli sıcak paranın tartışmalı olan yatırımlara yönelmesine olanak sağlamıştır. Özellikle Tayland'da emlak piyasasında oluşan şişkinlik ve Güney Kore'de yüksek yatırım düzeyleri çoğu şirket ve fonun iflas etmesine neden olmuş ve kriz riskini tetiklemiştir (Yiğidim, 1999:87).

Genel olarak değerlendirildiğinde bölgede kriz faktörlerin birbirini sürekli beslediği söylenebilir. Yurtdışından gelen fonların ülkelere çıkmasıyla panik oluşmaya başlamış, kurlar düşmüş ve dolayısıyla sermaye çıkışı daha da hızlanmıştır. Sermayenin çıkmaya başlamasıyla piyasada likidite sorunu baş göstermiş ve faiz oranlarını artırmıştı, dolayısıyla birçok şirket faizlerin artmasından etkilenmiştir (Yay vd., 2001:113).

Asya ülkelerinde yaşanan bu olumsuzların ardından Kriz ilk başta Tayland'da başlamıştır. Tayland'da “*Tom Yam Kung*” krizi olarak bilinmektedir. 2 Temmuz 1997'de Tayland hükümeti döviz eksikliği nedeniyle ulusal parası olan baht'ı devalüe etmek zorunda kalmıştır. Bu durum uluslararası bir zincirleme reaksiyon göstererek sermaye uçuşunun neredeyse anında başlamasına neden olmuştur. O sırada Tayland'da, para biriminin çökmesinden önce bile ülkeyi etkili bir şekilde iflasa

sürükleyebilecek bir dış borç yükü mevcuttu. Kriz yayıldıkça, Güneydoğu Asya ve Japonya'nın çoğu para birimleri ve borsaları değer kaybetti aynı zamanda özel borçlarda ise hızlı bir artış görüldü (Yamazawa, 1998:333; Rajnish 2003:2; Pempel, 1999:140).

2.5.7. Rusya Krizi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben 1991'li yıllarda, Rusya Federasyonu'nda demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine geçiş hedefiyle ekonomik reformlar yapılmaya başlanmıştır. Reformlar sonucunda 1992'de, serbest piyasa ekonomisine geçilmiş ve kurlar ve faizler serbest dalgalanmaya bırakılmış, tüm malların fiyatlarının serbest piyasada oluşması için, piyasa arz ve talep sistemi düzenlenmiştir. Finansal piyasalara önemli serbestleşmeler gelmiş, ulusal para olan Ruble'nin konvertibl olması sağlanmış, bankacılık sektöründe özelleştirmeler artmış ve yurtdışından gelen yatırımcıların finansal piyasalarda yatırım yapmasına olanak sağlanmıştır. Devletin ekonomiye müdahalesi sınırlandırılmış, özellikle küçük boyutlu devlet şirketleri özelleştirilmiştir. Bunun sonucunda özel sektörün ekonomi içinde ki payı %70 oranına kadar yükselmiştir. Bunlara ek olarak, dış ticaret kanunları güncellenmiş, gümrük vergileri azaltılmış, mallara konulan belirli miktar kısıtlamaları durdurulmuş ve lisans alma zorunluluğu kaldırılarak dış ticaret alanında da serbestleşme sağlanmıştır (Malkoç, 1998:210).

1996 yılında Rus bakanlıklar, yabancı fonların güvenini tekrar geri kazanmak için, Sovyetler Birliği zamanından kalan dış borçların ödenmesine yönelik görüşmelerin başladığını duyurmuştur. Bu gelişmeler sonucu 1997'den itibaren Rusya ekonomisi toparlanmaya ve istikrarlı hale gelmeye başlamıştır. Ülkede ihracat ve ithalat dengesi sağlanmış ve ticaret fazlası oluşmuştur. Aynı dönemlerde Rusya'nın dış ülkeler ile işbirliğinin artırması nedeniyle Dünya Bankası yılda 2 milyar dolar olan yardımını 1 milyar dolar daha artırmıştır. Enflasyon seviyesinde ciddi düşüşler olmuştur ve 1995 yılında %131 olan enflasyon bir sonraki yıl %22'ye, 1997 yılına gelindiğine ise %11 seviyelerine kadar inmiştir. Bununla birlikte 1997 yılında büyüme oranısadece%0.8 olmuştur (Chiodo ve Owyang, 2002:10).

Birçok olumlu gelişmeler olmasına rağmen, ekonomide var olan yapısal sorunların önüne geçilememiştir. Piyasaların serbestleşmesi gibi yeniliklerin yapılmasına rağmen, Rusya, makroekonomik istikrarı oluşturmakta ve ekonomik dengeleri sağlamakta başarısız olmuştur. Ülke özellikle bu dönemde aşağıdaki problemlerle karşı karşıya kalmıştır (Malkoç, 1998:211).

- GSYİH’de ve üretimde düşüşler,
- Devamlı ve yüksek enflasyon,
- Mali kazançların azalması,
- Kur politikasının işlevsizliği,
- Finansal piyasalar reformunda karşılaşılan zorluklar,
- Özelleştirme ve kurumların yapılandırılması,
- Hükümet harcamalarının uygun alanlara yapılmaması,
- Reel ücretlerde sürekli düşüş,
- Kişi başı doğrudan yatırım oranının az olması.

Bunlara ek olarak Rusya krizinin temel nedenlerinden biri de, devamlı süregelen hükümet bütçesi açıklarıdır. Bütçe açığını oluşturan temel etmenler; ülkede kayıt dışı ekonominin yaygın olması nedeniyle devletin vergi tahsil etmekte zorlanması, sosyal güvenlik kurumunun sorunlu olması ve ülkede savunma ve askeri harcamaların yüksek oluşudur (Bilgin, 2002:15; Komulainen, 1999:5).

Yaşanan kriz sonrası dünya petrol fiyatlarının 1999 ve 2000’li yıllarda devamlı artması sonucu Rus ekonomisi krizi çok hızlı biçimde atlattı, hatta 1999 ve 2000 yıllarında ihracat seviyesi artmış ve ticaret fazlası vermiştir. Krizden hızlı çıkılmasının bir başka nedeni ise gıda işleme gibi yerli sektörlerin, devalüasyonun ithal edilen mallarda fiyat artışına neden olması sebebiyle iç pazarda satışlarını artırmasıdır. Son olarak, ekonomiye nakit akışı ile destek sağlanmıştı. Şirketlerin çalışan ücretlerini ve vergi borçlarını ödemeye başlaması ile birlikte iç pazarda mal ve hizmetlere olan talep’ de artmaya başlamıştır (Stiglitz, 2003:45; Malkoç, 1998:213).

2.5.8. 2000-2001 Türkiye Krizi

1990'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar Türkiye'de sürekli ekonomik dalgalanma ve konjonktürel sorunlar ortaya çıkmıştır. 1997 yılında Asya'da ortaya çıkan ekonomik krizin etkisini tüm dünyaya hissettirdiği ve mevcut kriz teorilerine bakış açısını değiştirdiği söylenebilir.

Dünyada bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'de de 1999 yılında IMF Niyet Mektubu'nda belirtilen yapısal reform uygulamaları gündeme getirilmeye başlanmıştır. IMF Niyet Mektubunun içeriği "*katı mali disiplinin sağlanması*", "*yapısal reformların yapılması*" ve "*önceden belirlenmiş döviz kuru ile istikrarın sağlanması*" gibi 3 temel hedefi ve enflasyon oranının % 25 seviyesinden % 7 seviyesine indirilmesi gibi hedefleri kapsamaktadır. Bununla birlikte Niyet mektubunda ayrıca "*iç varlık stokunu sabit tutma*", "*ücret ve maaşları enflasyon oranında tutma*" ve "*sosyal reform yapma*" gibi politikalara ve finansal yönetimde açıklık, bankacılık sisteminin düzenlenmesi, özelleştirme ve sermaye piyasaları düzenlemelerinin gözden geçirilmesi ve geliştirilmesi gibi konulara da değinilmektedir (Kepenek ve Yentürk, 1994:586-587).

Bu gelişmeler yaşanırken bankacılık sektörün de sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu sorunlar, pozisyon açıklarının artması, kredilerde vade uyumsuzluğu, gecelik borçlanma faizinin yükselmesi gibi önemli sorunlardır. IMF niyet mektubunda bahsedilen vergi politikası, finansal şeffaflık, özelleştirme, tarım, sermaye piyasası düzenlemesi ve bankacılık sektörü düzenlemesi gibi temel reformların uygulanmaya başlamasıyla kısmen de olsa istikrara kavuşmuştur (Özatay, 2009:88-95).

Ancak 2000 yılının son dönemlerinde döviz kuru istikrar programı uygulamaları sırasında bir panik oluşmuştu. Yaşananlara önlem ve piyasaları sakinleştirmek amacıyla hükümetin ikinci bir IMF niyet mektubu sunmasına rağmen istenilen başarı sağlanamadı. Aralık sonuna gelindiğinde piyasada ortalama faiz oranları, Kasım ayı faiz oranlarının yaklaşık dört katı kadar arttı ve ulusal para yılsonu ilan edilen değerden beş kat fazla değer kaybetti (Özatay, 2000:45).

2001 yılının Ocak ayından sonra yaşanan istikrarın geçici olduğu daha belirgin hale gelmiştir. Kamu borcunun sürdürülebilirliği, yüksek enflasyon endişesi ve ulusal paranın devamlı değerlendirilmesi sabit döviz kuru uygulamasının işlevselliği konusunda yatırımcılarda şüphe uyandırmaya başlamıştır.

Yaşanan bu olumsuzluklarla beraber 19 Şubat 2001’de Başbakan Bülent Ecevit’in ülkede bir siyasi kriz olduğunu açıklamasıyla birlikte derin ve durdurulamaz bir ekonomik kriz süreci başlamıştır. Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasında çıkan siyasi bir anlaşmazlık hem yerli hem de yabancı yatırımcıların ulusal para cinsinden olan yatırımlarını döviz cinsinden olan varlıklara değiştirmesini ve piyasadan çekilmesini tetiklemiştir. Bu durum lira’ya spekülasyon bir atak yapılmasına ve piyasada yüksek miktarda dolar talebi oluşmasına neden olmuştur. Merkez Bankası’ndan bankalar arası piyasa üzerinde döviz talep eden bankalarda likidite sıkıntısı çekmeye başlamıştır. 2000 Kasım krizinde yaşananlardan dolayı Merkez Bankası, bankalara borç vererek likidite oluşturmayı reddetti (Tunç, 2003:35). Bu durum, büyük miktarda sermaye çıkışlarına ve gecelik faiz oranının neredeyse %5000 oranına kadar yükselmesine ve likidite krizi oluşmasına neden oldu. Ulusal paraya yapılan spekülasyon atak ve aşırı döviz talebi uluslararası rezervleri hızlı şekilde azalttı ve hükümet sabit kur politikasını terk ederek Türk Lirası’nın dalgalanmasına izin vermek zorunda kaldı (Akyüz ve Boratav, 2003:1556).

Sonuç olarak sabit döviz kuru rejimi terk edildi. Enflasyon, faiz, satın alma gücü ve milli gelirin azalması gibi sorunlar devam etmiştir. Daha sonra 2001 yılında Güçlü Ekonomi Transit programı ile 2002-2004 arasında yapılmayan reformlar hedeflenmiştir (Yentürk ve Kepenek, 1994:592-595).

Birinci ve ikinci nesil kriz modelleri Türkiye’de yaşanan 2000 ve 2001 krizinin anlaşılmasına yardım etmekle birlikte kesin bir açıklık getirememektedir. Örneğin bir tarafta krizden önceki yıllarda hükümetin borçlanma gereği çok fazlaydı. Bu, birinci nesil bir kriz olasılığını düşündürmektedir. Diğer taraftan, hükümet harcamalarına bu modellerin merkezinde bulunan enflasyon vergisi yerine iç borçlanma ile finansman sağlanmaktaydı. Bununla birlikte, düzeltici mali tedbirler

sağlanmıştı. Bir tarafta, yüksek miktarda kısa dönemli kamu borcu ve bozuk bir bankacılık sektörü, kendi kendini tekrarlayan bir atak için temel oluşturmuş ve spekülâtorlerin hükümetin lirayı desteklemek için faiz oranlarını yükseltmeye cesaret edemeyeceğini tahmin edebilmesini sağlamıştı. Aynı zamanda, düzeltici çözümlere rağmen mevcut altyapı zayıftı, üretim azalmaya başlamıştı ve ikinci nesil modellerde belirtildiği gibi kriz sonrası genişletici maliye politikası uygulanmamıştı.

3. KRİZ DÖNEMLERİNDE UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARI

Gelişmekte olan ülkeler için özellikle, vergi politikaları son derece yoğun kullanılan araçlardandır. Vergi, hükümetin kamusal mal ve hizmetlerini arz edebilmesi için egemenlik gücünü kullanarak karşılıksız ve cebren aldığı bir gelir türüdür. Artan kamu harcamalarının mali desteğini sağlamada kullanılan en önemli gelir vergilerdir. Devlet bir alanı korumak veya geliştirmek istediğinde vergi teşviki yaparken yani vergi indirimi sunarken, aksi durumda da vergi artışına gidebilir. Verginin ekonomik amaçları: Üretimi veya tüketimi teşvik etmek ya da kısıtlamaktır. Yatırımları teşvik etmek, tasarrufları teşvik etmek, ekonomik istikrarı gerçekleştirmek ve ödemeler dengesini sağlamaktır. Verginin sosyal amaçları ise: Gelir ve servet dağılımını düzenlemek, nüfus politikasına ilişkin amaçlar ve sosyal güvenliği sağlamak şeklindedir (Aydın ve Erdoğan, 2008:85).

Ekonomiyi yönlendirmek, dolaylı ve dolaysız etkilere sahip vergilerde yapılacak indirimler ile mümkün olmaktadır. Örneğin; hükümetin dolaylı vergilerde yaptığı bir indirim malların fiyatlarına vergiyi gizlemiş olduğundan, hem malların fiyatlarını düşürecek hem de kullanılabilir gelir seviyesini artıracak ve muamele hacmini genişletecektir. Dolaylı vergilerin artırılması durumunda ise malların fiyatları da yükselecek ve toplam talep, toplam tüketim eğilimi düşecektir. Sosyal bir amaç olarak da alkol, sigara gibi mallara uygulanan dolaylı vergiler yükseltilip, toplumca daha az tüketilmesi sağlanabilecektir. Dolaysız vergilerde yapılacak artışlar ve indirimler de önemli ekonomik etkiler yaratabilir. Kurumlar vergisi, gelir vergisi vb. dolaysız vergilerde yapılacak bir indirim tasarruf ve yatırımları teşvik edebilir. Gelişmesi devam eden ekonomilerde iktisadi kalkınma için önemli bir yere sahip sektörlerle uygulanan indirim ve muafiyetler önemli teşvik yöntemlerindendir. Vergi politikası uygulanırken olabildiğince en verimli ve en eşit yolla yapılması gerekir. Bu açıdan kamu harcamasının boyutunu belirleyen, finanse edilir bir vergi sistemi tasarlamak önemlidir (Aydın ve Erdoğan, 2008:85; Edizdoğan, 1991:62-67).

Gelişmekte olan ülkelere ekonomik durumla örtüşmeyen politikaları uygulama eğilimi vardır ve sonucunda bu uygulama beklenmedik mali krizlere

sebebiyet verebilmektedir. Çünkü vergi politikaları ile ekonomik depresyonlar arasında karşılıklı etkileşim bulunur. Kriz sonrasında vergi yapısı değişir. Dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payı artar, vergi yükü artar. Hedeflenen ve gerçekleşen vergi tahsilatı oranları düşer ve gelir dağılımı bozulur. Ekonomik krizler vergi hasılatını düşürür çünkü kriz işletmelerin kapanmasına, işsizliğin artmasına ve uygulanan daraltıcı politikalar sonucunda ekonomik durgunluğa girilir ve vergi gelirlerinin daha da düşmesine sebep olur (Kocadağ, 2010:56).

3.1. İradi Vergi Politikası

İradi vergi politikası ekonomide hedeflenen rakamlara ulaşılabilmesi için vergiler üzerinden yapılan düzenlemeleri içerir, söz konusu politikanın etkin olabilmesi için ise devletin karar organlarının doğru zamanlamayla doğru iradi kararlar alması gerekmektedir (Ataç, 2013:138).

Bu politikada temel özellik ekonomik hedeflere varmaya yönelik müdahalelerin yalnızca vergi politikası yürütmekle yükümlü ve yetkili siyasi karar organlarının taktirinde olmasıdır. Yani önceden kesin olarak belirlenmiş bir vergi kuralı olmadan iradi değişikliklerle ekonomik istikrarı sağlama amaçlı bir politikadır. Siyasi karar organlarının bu konuda yetkisi geniştir. Konjonktürel durumu değerlendirmek, önlemlerin ne dozda olacağı, kullanılacak araçların seçimi, zamanlama, geçerlilik süresi konularının belirlenmesi siyasi karar organına bağlıdır. Bu nedenle başarılı bir iradi vergi politikası isteniyorsa konjonktürü iyi değerlendirmek ve uygulanacak vergi politikası aracının türü, süresi, dozu ve zamanlamasının nasıl belirlendiği çok dikkat etmek gerekmektedir (Turhan, 2002:69).

3.1.1. İradi Vergi Politikasının Amaçları

Verginin en temel ve değişmeyen amacı devlete gelir sağlamasıdır. Ancak zamanla verginin amaçlarına yenileri eklenmiştir. Bunlar; ekonomik istikrarı sağlamak, gelir dağılımında adaleti sağlamak, ekonomik büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirmek olarak sayılabilir.

3.1.1.1. Gelir Dağılımında Adalet Sağlama

Adil ve dengeli bir gelir dağılımı sağlamak konusunda kullanılan en önemli ekonomik müdahale aracı vergidir. Bu amaç için kullanılacak verginin konusunun, matrahının ve oranının doğru belirlenmesi de büyük önem taşımaktadır. Artan oranlı gelir vergileri ile, belli bir limitin üzerinde bulunan kazançlardan ek vergi almak. İstisna ve muafiyetler belirlemek, vergi oranına zorunlu lüks mal ayrımı yapılması ile toplumdaki gelir farklılıkları az da olsa giderilmeye çalışılmıştır (Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, 2010:150; Kirmanoğlu, 2011:263; Aksoy, 1998:34).

3.1.1.2. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

Gelişmekte olan ülke için de gelişmiş olan ülke için de ekonomik büyüme ve kalkınma temel makroekonomik bir hedeftir. Bu hedef için de vergi politikaları önemli rol oynar. Devlet vergisel önlemler sayesinde iktisadi büyümeyi sağlayan faktörlere müdahale edebilir. Örneğin; vergi politikası, iş gücü potansiyelini nicelik ve nitelik olarak artırmada, yatırım ve özel tasarrufları teşvik edip sermaye birikimini hızlandırıp, dinamik bir üretim faktörü olan teknolojik gelişimi teşvik edebilir (Turhan, 2002:37).

Başka bir örnek olarak; Ar-Ge çalışmalarına yönelik vergi teşvikleriyle indirim yapıp teknolojik gelişmelere katkı sağlanabilir veya yatırımlara indirim yaparak yatırım teşviki sağlanabilir (Aydın ve Erdoğan, 2008:43).

Ülkelere uygulanacak vergi politikaları gelişmişlik düzeyine göre farklılık gösterecektir. Gelişmekte olan bir ülkeye uygulanacak vergi politikasının hem gelir sağlaması hem de vergi ödemeye teşvik edip, kaynakların özel sektördeki düşük öncelikli alanlardan yüksek öncelikli alanlara aktarımını gerçekleştirmesi gerekmektedir.

3.1.1.3. Ekonomik İstikrarı Sağlama

Günümüzde ekonomik istikrarı bozucu nitelikte olan konjonktürel dalgalanmaların etkisini hafifletmek veya tamamen sonlandırmak için vergi politikasıyla birtakım önlemler alınmaya çalışılır (Turhan, 2002:35-36).

Konjonktürel dalgalanmalar ekonominin daralması veya genişlemesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Konjonktürel genişleme dönemlerinde toplam talep toplam arzdan daha fazladır bu yüzden piyasada talep fazlası oluşur. Bu durumda devlet ekonomiyi daraltmaya yönelik önlemler alır. Bu önlemler para, maliye ve dış ticaret politikalarıyla yapılır. Vergi, maliye politikası araçları içerisinde önemli bir yer tutar. Vergileri artırarak harcanabilir gelir ve onun fonksiyonu olan tüketim azaltılmaya çalışılır. Konjonktürel daralma dönemlerinde ise toplam talep toplam arzdan daha azdır ve piyasada arz fazlası oluşur. Bunun için de devlet vergileri indirir dolayısıyla harcanabilir gelir yani tüketim artar böylece toplam arz ve toplam talep dengeye getirilmeye çalışılır (Kirmanoğlu, 2011:263).

3.1.2. İradi Vergi Politikası Araçları

Yukarda belirtilen amaçlara ulaşmak için yeni vergi koymak, vergi oranlarını düzenlemek ve vergi teşvikleri gibi araçlara başvurulur.

3.1.2.1. Yeni Vergi Koymak

Vergi; kişi ve kurumlardan ödeme gücüne göre ve zorunlu kılınarak alınan bir kamu geliri türüdür. Devletin vergilendirme yetkisini kullanarak elde ettiği bu kamu geliri türü, harcanabilir gelire etki ettiği için kişi ve firmaların üretimini, tüketimini, yatırım ve tasarrufunu da etkilemektedir (Özügürlü, 2011:208).

Günümüzde devletler vergiyi kullanarak ekonomiye müdahale eder. Bu müdahale yöntemlerinden birisi vergilendirilmeyen bir alana yeni vergi koymak şeklinde yapılır.

Devletin vergilendirilmeyen bir alana yeni vergi koyma girişimini çeşitli sebeplerle yapabilir. Bu sebeplere örnek vermek gerekirse; devletin ekonomiye müdahale yoluyla, ekonomik istikrarı, kaynak dağılımındaki etkinliği sağlamak istemesi ve topluma zararlı malların tüketimini sınırlamak istemesi sayılabilir. Yeni vergiler koyarak ekonomik istikrar sağlama yöntemi genel olarak enflasyonist dönemlerde uygulanır. Çünkü bu dönemde toplam talep oranı toplam arz oranından fazladır. Yeni alanlara konulmuş vergiler, harcanabilir gelirden yani özel tüketim ve yatırım harcamalarında bir azalışa sebep olacağı için toplam talep düşecektir (Ataç, 2013:171).

Herhangi bir mala veya hizmete konulacak yeni bir vergi o malın veya hizmetin fiyatını artıracaktır. Fiyatı artan mala veya hizmete olan talep miktarı da azalacaktır. Talebin azalmayı ise enflasyonun önlenmesini sağlayacaktır. Bu açıdan kaynak dağılımında etkinliği sağlamak ve toplumun sağlığına zararlı olan maddelerin tüketiminin azaltılması için vergi caydırıcı bir araç olarak sıkça kullanılır. Vergi eğer ki ikamesi olan bir üretim faktörünün üstüne konuyorsa bireyler tercihlerini vergi eklenmemiş üretim faktöründen yana kullanacaklardır (Ataç, 2013:172).

3.1.2.2. Vergi oranları

Vergi oranı vergi tarifesinin temel unsurunu oluşturur. Vergi oranı; vergi matrahı hesaplanırken kullanılan ölçü olarak tanımlanabilir. Vergi oranlarında yapılacak bir değişiklik kişinin ödeyeceği vergi miktarını da değiştirecektir. Kişilerin ödeyeceği vergi miktarının değişmesi de kullanılabilir geliri değiştireceğinden devlet vergi oranlarıyla oynayarak toplam talep düzeyini etkileyebilecektir. Bu yolla enflasyonist dönemlerde vergi oranlarını artırarak toplam talebi kısıtabilir. Deflasyonist dönemde de vergi oranını düşürerek toplam talebi artırabilir bu sayede ekonomik istikrarı sağlamada işi kolaylaşacaktır. Yine harcamalar üzerinden alınacak bir verginin de lüks tüketim maddeleri ve zorunlu tüketim mallarının üzerine uygulanacak oranı farklı olacağı için yine gelir dağılımında iyileşme sağlayabilir. Vergi oranlarıyla dış ödemeler dengesinde de iyileşmeler sağlanabilir. İthal mallara

konulan vergi oranının artırılması ile talebin yerli mallara kayması sağlanabilir ve bu sayede dış ödemeler dengesi açığı azaltılabilir (Pınar, 2009:42).

3.1.2.3. Vergi Teşvikleri

Serbest piyasası uygulanan bir ekonomi mevcut olsa da belirli ekonomik hedefler için piyasaya müdahale etmek gerekir. Kullanılacak müdahale araçlarından biri de vergi teşvikleridir (Giray, 2012:27).

Vergi teşvikleri, hükümetin hedeflediği gelir rakamlarına ulaşabilmek için vergi kanunlarında esnemeler yaparak kişilerin ve kurumların vergi yükünü azaltıp, vergi gelirlerini artırmaya çalışmasıdır. Vergi teşvikleri genel olarak, ekonomik, siyasi, idarî ve sosyal amaçlara yönelik uygulanır. Amaçlarını;

- Yatırım ve tasarruf hacmini artırmak,
- Yatırımları ihtiyacı olan sektör ve bölgelere yönlendirmek
- Verginin bireyin ekonomik kararları üzerindeki negatif etkilerini azaltmak,
- Ekonomik istikrarı sağlamak,
- İstihdama katkı sağlamak
- İhracatı, döviz girişini ve rekabet gücünü artırmak
- İşsizliği azaltmak şeklinde sayabiliriz (Barışık ve Temur, 2011:225).

Yatırım kararı verilirken yatırım sonrası elde edilecek kâr düşünülerek karar verilir. Çünkü yatırım yapmanın en önemli amacı kâr sağlamaktır. Yatırımın karlılığı ise yatırımın maliyeti ve vergi sonrası kalan gelire bağlıdır (Giray, 2012: 45). Bu yüzden vergi teşviklerinin yatırımları artırması için ya yatırım maliyetini düşürmesi ya da vergi sonrası yatırım gelirlerini artırması gerekir.

Vergi teşvikiyle artırılan yatırımlar aynı zamanda istihdamı da artıracaktır. Çünkü yatırımlarla işsizlik arasındaki ilişki ters yönlüdür. Yatırımın artırılması kendi alanındaki istihdamı artırırken yan alanlardaki istihdam artışını da sağlamaktadır (Barışık ve Temur, 2011:228).

Durgunluk yaşanan dönemde vergi yükünü azaltmak için düşük oranlı vergiler, hızlandırılmış amortisman ve vergi İndirimleri gibi çeşitli teşvikler uygulanır. Genişleme yaşanan dönemlerde ise vergi teşviklerine sınırlama getirilir. Bunun amacı piyasadaki arz talep dengesizliğini gidermek ve ekonomik istikrarı sağlamaktır. Ancak durgunluk yaşanan dönemde uygulanan vergi teşviki programı ile yatırımlar arasında ciddi bir zaman gecikmesi olabilmektedir (Giray, 2012:51).

Bundan dolayı vergi teşviki ile ihracat yapan firmaların vergi yükü azaltılıp uluslararası pazardaki rekabet gücünün artması sağlanabilir. Böylece hem ihracat hem de döviz geliri artacaktır. Teşvikler ekonomiye ve ekonomik birimlere fayda sağlaması için kullanılan programlardır fakat aynı zamanda devlet için maliyet anlamına da gelmektedir. Bu maliyet, tahakkuk etmiş veya gelecekte tahakkuk edecek bir kamu gelirin bugün tahsil edilmesinden vazgeçilmesi anlamına geldiği için vergi gelirlerinde azalmaya sebep olacaktır. Bu durum teşvik düzenlemeleri yapılırken göz önünde bulundurulmalıdır ve fayda maliyet analizi ile maliyeti faydasından fazla olan programlar uygulanmamalıdır.

3.2. Otomatik İstikrar Sağlayıcı Vergi Politikası

Bir ekonomide vergilerin otomatik olarak istikrarı sağlayabilmesi için milli gelirdeki değişime göre esnek vergi gelirleri olması gerekir bir diğer ifadeyle gelir düzeyindeki değişimlere karşı vergi miktarında değişiklikler yapılmalıdır. Bir ekonomide tüm vergi sisteminin esnek olması, o ekonominin vergi sistemine bağlıdır. Oransal tarifeli vergilerde esneklik ise, vergi matrahının esnekliğine yani milli gelirde ki değişimlere karşı olan duyarlılığına bağlıdır (Ataç, 2013:145-146; Turhan, 2002:61-62).

Bir gelir vergisi türü olan kurumlar vergisi de otomatik istikrar sağlayıcılık fonksiyonu bulunan bir vergi türüdür. Kurumlar vergisinin oranının sabit olması bu verginin esnekliğini azaltıyormuş gibi düşündürebilir ancak kurumlar vergisi matrahının gelirdeki değişimlere duyarlı olması esneklik derecesini yükseltmektedir. Ekonominin genişleme dönemlerinde kurum kârları arttığı için vergi hasılatı da artar. Daralma dönemlerinde azalan kurum kârları sonucu vergi hasılatı da düşecektir.

Kurumlar vergisini ve kişisel gelir vergisi otomatik istikrar sağlayıcılık etkisi bakımından karşılaştırmak istersek kişisel gelir vergisinin daha etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bunun nedeni de kişisel gelir vergisinin konusunun daha geniş olmasından kaynaklanır (Ataç, 2013:147).

Gider vergilerinin istikrar sağlama fonksiyonuna bakıldığında, ekonomik konjonktür hem işlemlerin hacmini hem de değerini etkilediğinden genel bir muamele vergisinin esnekliği yüksek olacaktır. Gider vergilerinin istikrar sağlama etkinliğini artırmak için zorunlu ihtiyaç mallarına istisnalar veya indirimler getirilebilir. Özel tüketim vergileri de esnekliği düşük vergilerdendir. Bu vergilerin ekonomik dalgalanmalara karşı gösterecekleri tepkileri belirlemek için iki noktanın netlik kazanması gerekir. Bu iki önemli noktadan ilki; özel tüketim vergisinin değer üzerindenmi yoksa miktar üzerinden mi alınacağıdır. Eğer ki vergi miktarı üzerinden bir matrah hesaplanırsa vergi gelirleri istikrarlı bir gelişim gösterecektir. Ama vergi matrahı değer esasına göre tahsil edilecekse konjonktürel dalgalanmaların etkisi daha büyük olacaktır. İkinci nokta ise; verginin konusunu oluşturan malların nasıl bir niteliğe sahip olduğudur. Örneğin; lüks mallar üzerinden alınan vergiler konjonktürel dalgalanmalara daha çok duyarlıyken, zorunlu ihtiyaç mallarından alınan özel tüketim vergisinin konjonktürel dalgalanmalara duyarlılığı daha düşüktür (Turhan, 2002:282-283).

Servet üzerinden alınan vergiler düşünersek de, gerek servet vergisi ve kısmi nitelikli servet vergisi gerekse servet transferi ve servet artışı vergilerinin esnekliği düşük olduğu için konjonktürel dalgalanmalara karşı nötr durumda olan vergilerdendir. Otomatik istikrarcılar konjonktürel dalgalanmaları yumuşatır ve bir savunma hattı oluşturur. Yoksa yalnızca böyle bir istikrar politikası ile şiddetli dalgalanmaların önüne tamamen geçmek mümkün değildir (Turhan, 2002:69).

3.3. Reel Ekonomik Kriz Dönemlerinde Vergi Politikası

Vergi politikası, ekonomik krizlerin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için müdahale aracı olarak kullanılabilir (Can, 2003:69).

Ekonomik kriz yaşanan dönemde etkin bir vergi politikası uygulaması için ilk olarak ekonominin mevcut durumu ve bu durumun getirdiği gelişmeleri ve göstergeleri değerlendirip zamanında ve doğru bir teşhisle hareket etmek gerekir (Turhan, 2002:70). Bu nedenle krizlerde uygulanacak vergi politikaları krizin çıkış sebebine göre farklılık gösterir. Ancak şunu da bilmek gerekir ki tek başına vergi politikasının krizin olumsuz etkilerini ortadan kaldırması mümkün değildir. Devletin para, döviz kuru ve faiz politikalarını da vergi politikasıyla uyumlu şekilde kullanması gerekir.

3.4. Enflasyon Krizi Dönemlerinde Vergi Politikası

Enflasyon Krizi yaşanan dönemde toplam talep toplam arzdan fazladır. Enflasyon krizinin üstesinden gelebilmek için arz ve talep arasındaki dengesizliği gidermek gerekir bunun için de talebi kısıcı tedbirler uygulamak gerekir. Bu da vergiler sayesinde yapılabilmektedir vergi oranlarını artırmak talebi kısacaktır (Pınar, 2009:88).

Bu bakımdan artan oranlı verginin çağdaş vergi sisteminde, enflasyonla mücadele kapsamında önemli bir yeri bulunur. Çünkü enflasyon sonucu parasal gelirdeki artış mükellefi daha yüksek bir dilime sokar ve devletin vergi geliri artar. Bu sayede kişi ve firmaların artan vergi miktarı kadar satın alma güçleri düşer. Devletin enflasyonu önlemek için vergi oranlarında yaptığı bu iradi artış mevcut talebi doğal olarak daha da kısacaktır. Ancak yüksek gelir sahibi grupların marjinal vergi oranlarında yapılacak şiddetli bir artış, tasarruf eğilimi yüksek olan bu kesimin tasarruf ve yatırım isteğini azaltacaktır. Eğer ki artan kamu tasarruflarıyla bu açık kapatılamıyorsa uzun dönemde sermaye birikimi üzerinde de olumsuz etkiler yaratması kaçınılmazdır. Buna karşılık düşük gelir gruptaki kesime yapılacak bir vergi artışı, tüketim eğilimi yüksek olan bu grubun toplam talebine daha fazla etki gösterip miktarını azaltacaktır. Ancak bu durum da gelir dağılımındaki adaleti bozacağı için sosyal adalet açısından doğru bir çözüm yolu değildir (Ataç, 2013:172).

Enflasyonu önlemek için gelir üzerinden alınan vergilerin tüketimi kısımadaki etkisi harcamalar üzerinden alınan vergilerin tüketim kısıcı etkisinden daha düşüktür.

Çünkü gelir vergisi ödenirken tasarrufların da bir kısmı kullanılır. Bu durumda gelir vergisinin etkinliği azalacaktır. Bununla beraber gelir vergisinin genel olmaması ve bazı gelir türlerinin vergi dışında tutulması ile vergi kaçakçılığı gibi sorunlar da gelir vergisinin etkinliğini azaltır. Ayrıca gelir vergisinde yapılacak bir artış da mükelleflerin vergi borcunu artıracığı için, baskı grupları aracılığıyla vergiyi ödemeye bir direnç gösterilebilir (Ataç, 2013:173).

Enflasyonla mücadele kapsamında uygulanabilecek bir diğer yol da uzun dönemde toplam arzı toplam talep seviyesine çıkararak denge sağlanmaya çalışılmasıdır bunun için de vergi oranlarını düşürmek gerekir. Bu indirimler sayesinde belirli ekonomik faaliyetler özendirilmek ve üretim kapasitesini artırmak hedeflenmektedir (Ataç, 2013:175).

3.5. Durgunluk ve İşsizlik Krizi Dönemlerinde Vergi Politikası Uygulamaları

Durgunluk ve işsizliğin yaşandığı bir ekonomide üretim ve tüketim seviyeleri de azalacaktır. Hanehalkı tasarruf yapma eğiliminde olacak, firmalar ise işçi miktarını azaltmak isteyecektir. Bu dönemlerde yaşanan durgunluk işsizliği beraberinde getirirken yaşanan işsizlik de ekonomik durgunluğu iyice derinleştirerek kısır bir döngü halini alacaktır. Bu nedenle bu kısır döngüden kurtulmak için vergi politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü vergi oranları üzerinde yapılacak değişimler ile kısa vadede talep artışı sağlanarak ekonomiyi yeniden canlandırmak mümkün olmaktadır. Beraberinde orta ve uzun vadede yatırımlar ve üretimde artacak bu sayede işsizlik azaltılabilecektir (Kızılot, Durmuş, 2011:161).

İşsizlik ve durgunlukla mücadelede vergi politikası kullanılmasının temel amacı vergi indirimi sayesinde harcamaları artırmaktır (Eker, Altay ve Sakal, 1994:184).

Vergi teşvikleri sayesinde de yatırım harcamalarını artırmak suretiyle toplam talebi artırmaktır. Bu uygulamalar sayesinde işsizlik ile durgunluğun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu planlamanın iki önemli hedefi vardır. Birincisi tamamen makroekonomiktir vergi indiriminin kısa dönemde GSYH'yi mümkün olduğunca

artırması gerekir. İkincisi ise adaletle ilgilidir vergi indirimleri en çok krizden en fazla mağdur olanlara uygulanmalıdır. Bu iki hedef birbirini tamamlamaktadır. Yüksek gelire sahip kişiler tasarruflarını azaltıp veya borçlarını artırarak iş çevrimleri üzerindeki tüketim harcamalarını düzenleyebilirler. Eğer tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelirli gruba vergi indirimi uygulanma yoluyla ek kaynak sağlanırsa bu kişilerin tüketim eğilimlerini artıracak ve ekonomik faaliyetlerin artmasına yardımcı olacaktır. Tüketim harcamalarını artırmak için gelir vergisinde yapılan bir vergi indiriminin etkisinin doğrudan tüketim harcamaları üzerinden alınan eşit orandaki bir vergiden daha az olacağı çoğunlukla kabul edilmektedir. Çünkü gelir vergisinde uygulanacak bir indirim, tüketim harcamalarını gelirde tüketim için ayrılan kısım oranında etkileyecektir. Gider vergilerinde yapılacak bir indirim ise tüketim mallarının fiyatlarını düşürecek, hem kişilerin kullanılabilir gelirini artıracak hem de bireylerin tüketim talebini artıracaktır (Ata, 2013:198).

Gelir vergisinde yapılan indirimin etkinliğini gösteren bir diğer konu verginin kapsamıdır ne olduğudur. Kapsam ne kadar genişse yapılan vergi indirimi o kadar çok kişinin gelirini artıracak ve harcamalarını yükseltecektir. Bundan dolayı tüketimi etkileme gücü açısından en etkili gelir vergi ücret vergileri olmaktadır. Vergi indirimleri aynı zamanda toplam talebi de artıracığı için üretim hacmini de artıracaktır. Yani ekonomiyi canlandırmak sadece tüketim harcamalarını değil uyarılmış yatırım harcamalarının da artmasını sağlar (Turhan, 2002:294).

Ücretlerden alınan ve “*bordro vergisi*” olarak tanımlanan vergilerin tümüyle kaldırılması veya en azından asgari ücret tutarı üzerinden kaldırılması işverenlerin yatırım kararlarını etkileyerek yatırıma teşvik edebilir böylece hem işsizlik azalacak hem de iç talebin artırılıp ekonominin canlanması sağlanacaktır. İşsizliği azaltmak için talebin yanında kriz dönemlerinde azalan üretim ve dolayısıyla yatırımları artıran önemler almak gerekir. Üretim için gerekli olan yatırım kararlarını ise kurumlar vergisi, gelir vergisi oranları, amortisman uygulaması, yatırım teşvikleri, zararların devri yöntemleri, devir, birleşme ve iştiraklerde vergileme esasları, ithalatta alınacak vergi ve benzeri mali yükümlülükler ile ihracatı teşvik edici vergileme politikaları etkilemektedir. Bu doğrultuda düşük oranlı geniş tabanlı bir

vergileme sistemi kullanmak, basit usul ile götürü usulde vergilemeyi sonlandırmak, işletmelerin gerçek iktisadi ömürlerine uygun amortisman usulü uygulamak, zararın nasıl oluştuğuna bakarak ona uygun mahsup esasını getirmek, gerekirse önemli sektörlerde "risk finansmanı" olarak adlandırılan destek kaynaklarını sağlamak, oligopol piyasa ve kartelleşme oluşmasını engelleyecek ve rekabet ortamını teşvik ederek; devir, iştirak, birleşme gibi uygulamalarda kaynakların optimum kullanımı açısından bazı şartlarla vergi dışı tutulabilir (Can, 2003:95).

Bu dönemde uygulanacak vergi politikalarının istenilenin aksine olumsuz sonuçlar doğurmasına engel olmak için zamanlamasını iyi belirlemek gerekmektedir. Eğer zamanlama iyi belirlenmezse aşırı genişleme ve yüksek enflasyon gibi can sıkıcı sonuçlara neden olabilir Bu nedenle durgunluk ve işsizlik krizi dönemlerinde uygulanan genişletici vergi politikaları geçici olmalı ve uzun dönemde bütçe açığını artırıcı etki yapmamalıdır. Aksi halde bütçe açıklarını gidermek için borçlanmaya başvurmak gerekecektir ilave olarak uzun dönemde bütçe açıklarının yarattığı yüksek enflasyon sonucu faizler yükselecek ve özel sektör yatırımları dışlanacaktır ekonomi istikrara kavuştuğu zaman vergi politikasına son vermek yerinde bir kadar olacaktır aksi halde yeni krizler yaşanma ihtimali artacaktır (Can, 2003:96).

3.6. Yüksek Kamu Açığı ve Borç Krizinin Yaşandığı Dönemlerde Vergi Politikası

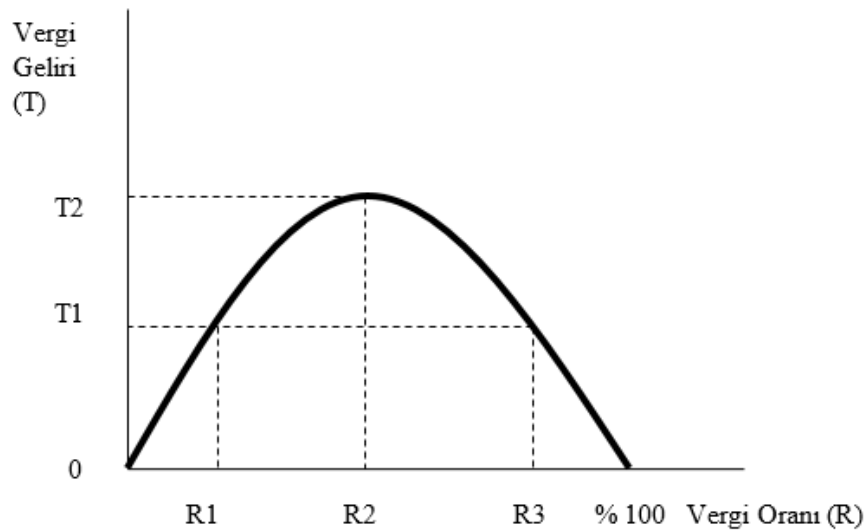
Yüksek kamu açığı ve borç krizinin olduğu dönemlerle mücadele için kamu gelirlerinin artırılması gerekir. Kamu gelirlerini artırmak için kullanılacak temel yöntemlerin başında kayıt dışı ekonomiyi azaltıp vergi tabanını genişletme yoluyla vergi gelirlerini artırmaktır. Bu sayede vergi gelirlerindeki artış kamu finansman açığının azalmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca başarılı bir vergi politikası için güçlü bir mali sistem gerekmektedir. Bu nedenle uygulanacak vergi politikalarının tüm toplum üzerinde etkili olmasına ve vergi idaresinin denetimlerine ve uygulamalarına toplumun güven duyması gerekir (Fırat, 2013:299).

Vergi gelirleri artırılmak istendiğinde akla ilk gelen çözüm vergi oranlarını artırmaktır ancak bu sayede vergi gelirlerinin artıp artmayacağı verginin yapısına

bağlıdır. Örneğin; ülkenin vergi gelirleri daha çok doğal kaynaklardan sağlanıyorsa yani petrol, doğalgaz, değerli madenler gibi maddelerden sağlanıyorsa ve bu ürünlerin fiyatları dünya piyasasında artma eğiliminde ise bu ürünlere konulan vergi oranlarını artırarak kısa vadede vergi gelirlerini artırmak mümkün olacaktır. Fakat çoğu gelişmekte olan ülke gibi bu vergi gelirleri ihracat ve ithalat üzerinden sağlanıyorsa bu vergilerin artırılması uzun vadede ihracatta pazar kaybına ve gümrük kaçakçılığına sebebiyet verecektir. Gelişmeye devam eden ekonomilerde toplam vergi gelirleri içindeki oranı oldukça düşük olan gelir ve kurumlar vergisinin üzerine eklenecek ilave bir vergi maliyeti de vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığına sebep olacağı için artış beklenen vergi geliri alınacak riski karşılamayacaktır (Kızılot ve Durmuş, 2011:106).

Vergi gelirlerini artırmak için geriye yalnızca satış, ÖTV ve KDV gibi vergiler kalmaktadır. Bu vergilerin özeliği artışa karşı direncin en az olması(mali anestezi) ve hemen gelir sağlamalarıdır. Özellikle sigara, petrol, alkol gibi ürünlerin talep fiyat esnekliği oldukça düşük olduğu için üzerine konulan vergiler 1927 yılında Ramsey'den itibaren iktisadi etkisizliği en az vergi gelirleri en kolay artırılabilen ürünler olduğu için vergi gelirleri artırılmak istendiği zaman başvurulmuş en temel uygulamadır (Kızılot ve Durmuş, 2011:107).

Şekil 3: Laffer Eğrisi

Amerikalı iktisatçı A. Laffer'in oluşturduğu Laffer eğrisinde, vergi gelirlerini artırabilmenin, vergi oranlarının (marjinal vergi oranlarının) düşürülmesine bağlı olduğunu söylemektedir. Bu durum Şekil 3'te ifade edilmektedir. Devletin vergi oranlarını en fazla artırabileceği seviye R2 seviyesidir bu seviyeden sonrası için vergi gelirleri düşmeye başlayacaktır. R2 noktası vergi gelirlerini maksimum olduğu optimum vergi oranı seviyesini göstermektedir (Ulusoy, 2003:108; Kızılot ve Durmuş, 2011:147).

Vergi gelirlerini artırabilmek için özellikle gelişmekte olan ülkelerde kullanılması gereken yöntem vergi tabanını genişletmek olacaktır. Çünkü bu ülkelerin vergi tabanı dardır. Bu amaçta kullanılacak vergileri dolaysız ve dolaylı olarak iki ayrı şekilde ele almak gerekmektedir. Örneğin gelişmekte olan ülkeler de kurumlar, gelir, servet ve emlak vergileri gibi dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içinde ki payı %30- %40'lık bir oranı kapsamaktayken satış, özel tüketim, gümrük ve KDV gibi dolaylı vergilerin toplam vergi geliri içindeki payı da %60-%70 civarında olmaktadır. Bu durum dolaylı vergilerin kullanım kapasitesinin sınırlarına yaklaştığını göstermektedir. Her ne kadar mali anestezinin verdiği etkiyle bu vergiler en çok tercih edilen vergiler olsa da aşırı vergi yükü kayıt dışı ekonomiye davetiye çıkaracaktır (Kızılot ve Durmuş, 2011:108).

Bu nedenle vergi oranları azaltılıp vergi tabanı genişletilerek vergi gelirleri artırmaya çalışmak, vatandaşa vergi bilinci kazandırılmaya çalışmak kayıt dışılığı engelleme yarar sağlayabilir.

4. 2008 KÜRESEL MALİ KRİZ VE ETKİLERİ

4.1. 2008 Küresel Mali Krizinin Ortaya Çıkışı

2008 yılında tüm ekonomileri ciddi oranda etkileyen, bu nedenle küresel boyut kazanan bir krizdir. 2008 yılında yaşanan küresel kriz mortgage krizi olarak da adlandırılmıştır. Mortgage kredileri daha fazla kar elde etmek amacıyla piyasaya sürülen konut kredilerini temsil etmektedir (Hemmelgarn ve Nicoderne, 2010:8). 2001 yılında başkanlığa geçen George W. Bush herkes ev sahibi olacak sözleriyle krizin başlagıcıç temelini atmıştır. Bunun yanında 2000 yılında başlayan durgunluk sebebiyle konut taleplerinde artış isteyen hükümet teşvik ile halkı konut kredilerine yöneltmesine uygun zemin hazırlamıştır. Devamında yaşanan çeşitli yasa değişiklikleri de krizi tetiklemiştir. 2004-2007 yılları arasında FED'in faiz artırma kararı ile 2008 yılında patlak veren kriz, konut kredilerinin geri ödenememesi ve halkın zor duruma düşmesine neden olmuştur (Weaver, 2008:22; AKT. Sarımaden, 2021). Mortgage kredilerinden bahsederken krizin en önemli noktasında bulunduğundan, bu büyük kriz mortgage krizi ismiyle adlandırılmıştır. Prime mortgage kredileri düşük risk grubuna verilen kredileri kapsarken, subprime mortgage kredileri eşik altında olan dar gelirlilere verilen geniş çaplı konut kredilerini kapsamaktadır (Minsks, 2013:10; Öztürk ve Gövdere, 2010:382).

ABD ekonomiyi canlandırmak amacıyla, ödeme gücü ve kredibilitesi düşük olan kişilere mortgage konut kredisi vermiştir. Önceleri düşük risk grubuna verilen bu krediler daha sonra yüksek risk grubuna verilmeye başlamıştır. Yüksek riskli gruba verilen krediler riskli kredi miktarının yükselmesine sebep olmuştur. Bu şekilde ekonomiye sürülen krediler, konut talebini arttırmıştır (Erdönmez, 2009:86). 2004 yılına gelindiğinde enflasyon beklentisi düşüncesiyle faiz oranlarında artış yaşanmış ve yaşanan artış kredilere yansiyarak dar gelirlinin kredilerini ödeyememesine sebep olmuştu (Goodhart, 2008:332-334). Dar gelirli gruba kredi veren mortgage konut kredisi şirketleri likidite sıkıntısı çekmeye başlayarak zor duruma düşmüş hatta bazıları iflas derecesine gelmiştir. Konut satışlarının neredeyse durma noktasına geldiği zamanda, küçük çaplı inşaat şirketleri iflas etmiş bunları

daha sonra büyükleri takip etmiştir. Bu dönemde şirketlere verilen kredilerin geri dönme ihtimali zayıflamış ve şirket iflasları iyice artmıştır. Yaşanan kriz yavaş yavaş diğer ülkelere de yansımış ve tüm dünyayı etsini altına almıştır. Bu kriz fonlara yansımış ve tüm dünya ekonomilerinin piyasalarında yeni sarsıntılara yol açmıştır (Togan, 2009:7).

Mortgage konut piyasası krizinin, likidite krizine dönüşüm şekli Tablo 1’de verilmiştir. 2007 yılının Temmuz ayında subprime kredilerinden kaynaklanan kredi krizi, kısa zamanda şiddetini arttırarak 2007 Ağustos ayında likidite krizine dönüşmüştür. 2007 yılı Eylül ayında ve devamında kriz hem kredi hem likidite krizi olarak ve şiddetini arttırarak devam etmiştir (Susam ve Bakkal, 2008:73).

Tablo 1 : Mortgage Krizinin Likidite Krizine Dönüşüm Süreci

2007 Temmuz	2007 Ağustos	2007 Eylül ve 2007 ve Sonrası
Subprime/Kredi Krizi	Likidite Krizi	Kredi ve Likidite Krizi Devam Ediyor
• Piyasalar kredi ödemelerinin artmasıyla şok yaşamışlardır. • Kredilere dayalı finansal ürünler yeniden değerlendirilmiştir. • Bazı yatırımcılar zarar kaydetmiştir. • Yatırımcılar riskten kaçınmaya başlamıştır. • Yatırımcılar nakit varlıklarını satmıştır.	• Kredi sorunları sonuçlarını göstermeye başlamıştır. • Yatırımcılar varlığa dayalı bono almakta isteksiz davranmıştır. • Kısa vadeli finansman talebi oluşmuştur. • Bankalar nakit tutmaya başlamıştır.	• Likidite açığı devam etmiştir. • Bankalar kısa vadeli borçlanmaya devam etmiştir. • FED faizleri %5 indirmiştir. • Spekülatif davranışlar kredi kullanıcılarını olumsuz etkilemiştir. • Tüketiciden kaynaklı riskler azalmıştır. • Merkez Bankası yardımları kolay tahmin edilebilir olmuştur. • ECB, FED, ve BoE gecikmeli likidite sağlamıştır

Kaynak: (Kibritçioğlu, 2011:8).

2008 küresel krizinin yaşanmasında birçok sebep bir araya gelmiş ama asıl krizin tetikleyicisi konut piyasasında balon oluşması olmuştur. Krizi meydana getiren sebepler şunlardır (Hemmelgarn ve Nicodeme, 2010:5);

- Likidite Bolluğu ve Mortgage Kredi Yapılarının Bozulması
- Menkul Kıymetleştirme
- Derecelendirme Sürecindeki Sorunlar
- Şeffaflığın Olmaması
- Konut Fiyatlarındaki Artış
- Düzenli ve Denetleyici Kuruluşlar

4.1.1. Likidite Bolluğu ve Mortgage Kredi Yapılarının Bozulması

ABD’de 2000-2006 yılları arasında finansal piyasalarda likidite yüksek seviyelerde seyretmiştir. Likiditenin bu denli çoğalması bunun karlı alanlarda kullanılmasını gerekli kılmıştır. Likidite fazlalığı olduğundan dolayı bankalar gelire bakmaksızın herkese kredi vermeye başlamışlardır. Bu krediler ise konut fiyatlarını arttırmıştır. İlerleyen süreçte geri ödenmeyen bu krediler alıcıları zora sokmuş, bunun neticesinde alıcılar gayrimenkullerinden vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Bu durumda da bankaların el koyduğu, haczettiği konut sayıları artış göstermiştir. Bankalar borcunu ödeyemeyen müşterinin elinden konutunu almıştır ama bu durumda bankaların satışa sunduğu konut sayısını arttırdığından konut fiyatları tekrar düşüşe geçmiştir. Bu durum bankaların varlıklarında değer kaybı yaşanmasına sebep olmuştur. ABD’de mortgage kredisi veren kuruluşlar, geri ödenmeyen gayrimenkullere, menkul kıymet ihracı gerçekleştirmek için, yatırımcılara tekrar satışa sunmuşlardır. Menkul kıymetleştirme olarak adlandırılan süreç sonunda mali kuruluşlar, bu kredilerinden faiz geliri almayı hedeflemiş ve kredileri menkul kıymetleştirerek gelirini arttırmayı amaçlamışlardır. Menkul kıymeti alan kuruluşlar açısından duruma teminat olarak alınmış bu konutlar bir mali kuruluştan diğerine zarar ederek geçmiştir. Bu durumda bu menkul kıymetleştirmeyi yapan kuruluşların bir müddet sonra zarar etmesine sebep olmuştur (Öztürk ve Gövdere, 2010:382).

2007-2008 küresel finansal krizinin kaynağı ABD mortgage krizidir. Mortgage piyasaları ise ikiye ayrılmaktadır. Bunlar (Susam ve Bakkal, 2008:80);

- Mortgage kredilerinin düzenlendiği birincil piyasalar,
- Mortgage kredilerine dayalı menkul kıymetlerin alınıp satıldığı ikincil piyasalardır. İlk etapta mortgage kredilerinin çoğunluğu, ödeme gücü yüksek kişilere verilirken, sonra subprime krediler düşük gelirli gruba verilmeye başlanmıştır. Yani borçlanma skalasının altında kalan müşterilere daha yüksek faiz oranında verilen kredilerdir. Bu kredilerin geri dönmemesi ekonomiyi zora sokarak krizi kaçınılmaz kılmıştır ve ekonominin gidişatını bozmuştur.

4.1.2. Menkul Kıymetleştirme

Menkul kıymetleştirme, likit olmayan varlıkların, likit varlıklara çevrilmesi işlemine denir. Bu varlıklar arasında, kredi kartı alacakları, otomobil kredileri vs. gibi varlıklar bulunmaktadır. Elde bulunan aktifler menkul kıymete dönüştürülmektedir, bu dönüşümden sonra elde edilen menkul kıymetlere, varlığa dayalı menkul kıymetler denilmiştir (Weaver, 2008:23).

ABD’de mali kuruluşlar, mortgage kredilerini menkul kıymetleştirerek gelir sağlamayı amaçlamışlardır. Bu durum birincil piyasalardaki konut kredilerinin sürekliliğini artıran bir durum olmuştur. Ancak birincil piyasalarda verilen bu krediler yeteri kadar denetlenmemiştir. Bu durum sonucunda krediler verilen amacın dışına çıkmış ve mali piyasada krizin yaşanmasına sebep olmuştur (Minsky, 2013:15).

Menkul kıymetleştirme kriz riskini arttırmıştır. Bunun sebebi, menkul kıymetleştirme sonrası risk tamamen ortadan kalkmamaktadır bir yerden başka bir yere aktarılmaktadır. Bankalar ellerindeki riskli alacaklarını risklerine göre ayırarak paketler halinde satışa sunmaktadırlar. Bu satış sonucunda kar elde etmeyi planlamaktadırlar. Bu alacakları üç ayrı risk grubuna ayırmaktadırlar. Bu risk grupları şunlardır (Tabb, 2008:20-21);

- Gayrimenkul ipotekli menkul kıymetler
- Kayıp para olarak bilinen riskli anapara grubu
- Orta grup. Bankanın burada likit olmayan finansal varlıkları menkul kıymete dönüştürerek alım satımını gerçekleştirmiştir. Bu menkul kıymetleştirme sayesinde risk grubundaki alacaklarının riskini düşürmeyi amaçlamıştır. Menkul kıymetleştirme sayesinde ipotekli likit olmayan varlıklar piyasada alım satımı yapılabilecek likit varlıklara dönüştürülmüştür.

4.1.3. Derecelendirme Sürecindeki Sorunlar

Derecelendirme, kurumun, bireyin borcunu ödeyebilme gücünü, önceki dönem verileri ile karşılaştırılarak belirlenmesidir. Borçlunun borcunu zamanında ödeyebilmesini, kredibilitesini gösteren saptama olarak da tanımlanmaktadır. Derecelendirme kuruluşlarının verdiği kredi notları yatırımcıların kredi riski ile ilgili bilgi vermektedir. Derecelendirme kuruluşları kurum ve ülkelere ilişkin değerlendirme yaparken farklı farklı tekniklerden yararlanmaktadır. Derecelendirme kuruluşları ülkelerin risk seviyelerini değerlendirirken, ekonomik ve politik göstergelerden yararlanmaktadır (Orlowski, 2008:7).

Menkul kıymetleştirme sürecinde kredi derecelendirme kuruluşları, bazı yanlışlıklar yapmıştır. Riskli kredi ürünlerini güvenli yatırım olarak değerlendiren bu kuruluşlar daha sonra finansal piyasalarda sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Derecelendirme kuruluşları firmaların finansal sorunları tespit etmekte her zaman beklenen başarıyı gösterememiştir. Kredi derecelendirme kuruluşları, küresel kriz başladıktan sonra finansal kurumların kredi notlarını düşürmüş, 2007 sonlarından 2008 yılı sonlarına doğru geçen zaman diliminde 1.9 trilyonluk ipotekli konut kredisi destekli menkul kıymetlerin kredi notunu düşürmüşlerdir (Hemmelgarn ve Nicodeme, 2010:15). Derecelendirme kuruluşları kredi geri ödeme riskine karşı derecelendirme yaparken yatırımcılar bunu yanlış anlayarak risk oluşmasına sebep olmuşlardır. Piyasalarda öncelikli olarak kredibilitesi düşük mortgage kredilerine dayalı tahviller üretilmiştir. İhracı yapılan tahviller daha sonra yapılandırılmış varlığa dayalı menkul kıymet sözleşmeleri düzenlenmiştir. Bu menkul kıymet

sözleşmelerinin yüksek notlarla derecelendirilmesi, piyasada yaşanan kriz sonrasında mali kuruluşların bilançolarından ciddi seviyede varlık silmelerine sebep olmuştur. Kriz sonrası derecelendirme kuruluşlarının hızlıca kredi notu düşürmeleri sonucunda, yapılandırılmış varlığa dayalı menkul kıymet kapsamında, ödemelerin yüklü miktarlarda olması piyasada yaşanmakta olan likidite krizinin şiddetini arttırmıştır (Kibritçioğlu, 2011:8).

4.1.4. Şeffaflığın Olmaması

ABD’de farklı özelliklere olan kurum ve araçlar olmuştur. Kurum ve araçlar iletişim halinde faaliyette bulunmuşlardır. Gerçekleşen bu faaliyetler mali piyasalarda değişik türde yatırım araçlarının piyasaya sürülmesine olanak sağlamıştır. Yatırımcılar için bu değişik türdeki yatırım araçlarını kontrol altında tutmak zor bir duruma gelmiş ve ekonomi üzerinde şeffaflık ortadan kalmaya başlamıştır. Şeffaflığın bu şekilde ortadan kalması krizin yaşanmasında tetikleyici unsurlardan biri olmuştur. Bankaların, mali kurumların sahip olduğu varlıklar ve bunlara ilişkin değerlendirmelerde yeterince şeffaf olunmamış olması, mali piyasalarda ciddi oranda şeffaflık sorununu meydana getirmiş, bu durum ise ekonomiyi iyice zor duruma sokmuştur (Orlowski, 2008:17).

Derecelendirme kuruluşlarının yanlış kredi notu verme gibi durumları ve bu yanlış verilen notunda yanlış yapılan yatırımlara neden olması şeffaflığı iyice ortadan kaldırmakta ve ekonominin gidişatını daha olumsuz etkileyerek krizin tetikleyicisi olmaktadır. Şeffaflığın olduğu, belirsizliğin az olduğu veya olmadığı bir ekonomide, yatırımlar daha doğru alanlara yapılabileceğinden kaos ortamı oluşmamakta ve finansal krizin oluşma riski ortadan kalkmaktadır. Tam tersi şeffaflığın olmadığı, belirsizliğin ve güvensizliğin olduğu bir ortamda yanlış kararlar alınmakta ve yanlış seçimler yapılmakta tüm bunların sonucunda finansal kriz kendini göstermektedir (Kibritçioğlu, 2011:18).

4.1.5. Konut Fiyatlarında Artış

Küresel kriz öncesi 2000-2006 yılları arası dönemde finansal piyasada likidite sürekli olarak yükselmiştir. Bu dönemler arasında yükselen likiditenin daha karlı alanlara aktarılmaya çalışması, ABD’de mali kesimin karşılaştığı ciddi bir sorun olmuştur. Konut kredileri ABD’de kriz riskini o dönemde arttıran en önemli unsur olmuştur. Bankalar oluşan likidite fazlasını kredi vererek değerlendirmeye başlamışlardır. Başlangıçta düşük risk grubundaki kişilere verilen krediler sonra yüksek risk grubundaki kişilere verilmeye başlamıştır (Goodhart, 2008:334).

Kamuoyunda NINJA (no income, no jobs, no equity) kredileri olarak bilinen krediler, geri ödemesi düşük kişilere verilen kredilerdir. Bu krediler konut fiyatlarının hızla yükselmesine sebep olmuştur. Bu dönemde sürekli artan konut fiyatları 2006 yılında emlak piyasasında başlayan durgunlukla beraber düşmeye başlamıştır. Fiyatların artacağını düşünen bu nedenle, yüksek faiz oranlarına boyun eğen tüketiciler için piyasada beklenen gelişmeler olmamıştır. Mortgage kredilerinin piyasalarda etkisini arttırmasının üzerine FED, faiz oranlarında değişime gitmiş ve faiz oranlarını düşürülmüştür. Faizlerin düşürülmesi kesin çözüm olmamış ve bununla birlikte mortgage kredilerinin ödemeleri indirilmiş, teminat niteliğindeki konut değeri de azalmıştır. Konut değerleri, mortgage kredilerine dayalı menkul kıymetlerin yatırımcılara verilmesinin ardından, konut değerinin hızla düşmesiyle yüksek zararlar yaşanmıştır (Susam ve Bakkal, 2008:78).

4.1.6. Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluşlar

Mortgage piyasasının riskli seviyelere ulaşmasının önemli sebeplerinden biri mali piyasalarda düzenlemenin ve denetimin eksik olmasından kaynaklanmaktadır. 1990’lı yıllar ve devamı sürecinde piyasa ekonomilerinin hızla deregülasyon sürecine girmesiyle birlikte piyasalara müdahalelerde bulunmak için denetim mekanizmaları gevşetilmiştir. Ekonomide kredi verilmesinin kolaylaşmasıyla, piyasada oluşan kredi riski daha da artmıştır. ABD’de 1999 yılında Glass-Steagal Yasası kaldırılmıştır. Kısa vadede kaldırılan bu yasanın yerine denetleme mekanizması getirilmediğinden borç sermaye oranları artmıştır. Merkez Bankaları, düzenleyici denetleyici

kuruluşlar; kredi oranlarındaki büyümeyi ve sistematik riskleri tespit edememiş ve bu sebepten ötürü yeteri kadar önlem alınamamıştır (Erdönmez, 2009:100).

ABD’de düzenleyici ve denetleyici kuruluşlarda kredi derecelendirme kuruluşları gibi krizin oluşmaya başladığı andan itibaren bu oluşumu ortaya koymakta yetersiz kalmıştır. FED başkanı 2007 yılının ortalarına gelindiğinde bir açıklama yapmış ve açıklamasında konut piyasalarında yaşanan krizin ekonominin geri kalanına hatta diğer sektörlerle yansımayaacağını belirtmiştir. Ama gerçek hayatta durum böyle olmamıştır. Konut piyasasında başlayan kriz zamanla büyüyerek 2,5 yıl içerisinde ekonominin geri kalanını etkisi altına almıştır. Kötü olan kısımda kriz sadece ABD de devam etmemiş küresel bir boyut kazanarak diğer ülkeleri de etkisi altına almıştır (Kibritçioğlu, 2011:28).

4.2. 2008 Küresel Mali Krizinin Dünya Ekonomilerine Etkileri

2008 küresel krizinde ekonomide yaşanan olumsuz durumlar bir araya gelerek krizin tetikleyicisi olmuştur ancak krizin asıl ortaya çıkmasına sebep olan olay ABD’nin 158 yaşındaki 4. Büyük yatırım bankası olan dünya çapında 25.000 çalışanı olan Lehman Brothers’ın iflas etmesi olmuştur. Zora giren ABD hükümeti 2008 yılına gelindiğinde bu büyük bankasının borsa değerinin düşmesi ve iflasını açıklaması üzerine daha da zora girerek krizi en şiddetli haliyle yaşamıştır. Krizden sadece ABD hükümeti etkilenmemiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke bu krizden etkilenerek ekonomileri daralmıştır. 2008 krizi 1929 büyük buhranından sonra yaşanan ve bu denli küresel bir boyut kazanan en büyük kriz olmuştur (Togan, 2009:6; Karakurt, 2010:166).

2007 yılının ikinci çeyreğinde patlak veren küresel finansal kriz, konut piyasasında meydana gelmiştir. Kısa bir zaman içinde yaşanan mali kriz etkisini arttırarak likidite krizine dönüşmüştür. Bu kriz ABD bankalarıyla etkileşim halinde olan diğer tüm bankaları ciddi oranda etkilemiştir. Bu doğrultuda mali kesimde başlayan kriz reel sektöre de sıçramış ve çok kısa bir zaman diliminde dünyayı sarmıştır. Krizin genel olarak etkileri şunlardır (Uzunoğlu, 2009:80);

- Konut fiyatlarında ciddi düşüşler yaşanmıştır.
- İstihdam olumsuz etkilenmiş, işsizlik dünya genelinde artmıştır.
- Enflasyon oranlarında artış meydana gelmiştir.
- Büyüme oranları önce yavaşlamış sonra ekonomilerde daralma yaşanmıştır.
- Yaşanan kriz sonrasında müdahaleci yaklaşım tarzı yeniden başlamıştır.

2006 yılında likidite fazlası bankalar tarafından yatırıma dönüştürülmek istenmiştir. Bankalar bu likidite fazlasını vatandaşlara kredi olarak vermeye başlamıştır. Konut kredisi olarak bilinen bu mortgage kredileri iki ayrıma tabi tutulmuştur. Bunlar:

- Prime Mortgage Kredileri (Düşük Risk Grubuna Verilen Krediler)
- Subprime Mortgage Kredileri (Yüksek Risk Grubuna Verilen Krediler)

Prime mortgage kredileri, geri ödemesi yüksek, az riskli gruba verilen kredi türüdür. Subprime mortgage kredileri, geri ödeme riski düşük, riskli gruba verilen kredilerdir. Subprime krediler verilirken eksik bilgiden kaynaklı olarak krediler doğru kişilere gitmemiştir. Burada asimetrik bilgiden kaynaklı sorunlar öne çıkmaktadır. İlk etapta bu konut kredilerine olan talep aşırı miktarda artmıştır. Ev sahibi olmak isteyen vatandaşlar bu konut kredilerine başvurmuşlardır. Verilen bu krediler sonucu konut fiyatları artmıştır. Daha sonra krediler geri ödenmeyince bankalar ipotekli gayrimenkullere el koymuşlardır. Bankalar bu gayrimenkulleri menkul kıymete çevirerek piyasada satışa sunmuşlardır. Ama artık konutun değeri ilk sattığı değerde değildir. Bir süre sonra bankada sayısı artan ipotekli krediler çoğaldığından konut fiyatları tekrar düşüşe geçmiştir. Hatta eski değerinin daha da altına düşmüştür (Karakurt, 2010:185).

Konut fiyatlarında meydana gelen artış yaşanan krizin nedenleri arasında sayılmıştır. Ama konut fiyatlarında meydana gelen düşüş yaşanan mali krizin sonuçları arasında sayılmaktadır. Piyasada verilen kredilerinin geri dönmemesi veya vaktinden geç dönmesi piyasasını zor bir duruma düşürmüştür. Bunun sonucunda ise

2007 yılının başından itibaren krizin kendini hissettirmesiyle konut fiyatlarında ciddi oranda düşüşler gerçekleşmiştir (Çınar, Erdoğan ve Güngör, 2010:3).

2000-2008 yılları arasında ABD konut piyasasının fiyatları yıllar içinde nasıl seyrettiği gösterilmiştir. Konut fiyatları krizin ekonomiye etkisiyle, hızlı bir şekilde düşüşe geçmiştir. Bunun sebebi de geri ödenmeyen kredi sayısında artışın yaşanması olmuştur. Gayrimenkullere el konulması üzerine ipotekli gayrimenkul sayısının giderek artış göstermesi gayrimenkullerin sayısını arttırdığından, fiyatları düşmüştür (Göker, 2014:95).

2005 yılında dünya ekonomisi ise yaklaşık %4,4 oranında büyümüş, 2006 yılında bu oran %5,1'e çıkmıştır. Bu oranın düşük olmasının nedeni artan petrol fiyatları olmuştur. 2007 yılı itibariyle büyüme hızı düşüşe geçmiştir ve dünya ekonomisi küçülmeye başlamıştır. Bunun en önemli sebebi ABD emlak piyasasında ortaya çıkan kriz olmuştur. ABD dünya ekonomisine yön verecek ekonomiye sahip olduğundan orda başlayan kriz dünyayı etkisi altına almıştır. Gelişmiş ülkelerde büyüme oranları dünya ortalamasının altına düşmüştür. 2005 yılında %3 büyümüşler, 2007 yılında krizin etkisiyle küçülmeye başlamışlardır. 2007 yılı itibariyle dünya ekonomilerinin genelinde küçülme görülmüştür. Dünya ticaretinde yaşanan küçülme artmış 2008 yılında %2,6 seviyesine düşmüştür (Çınar, Erdoğan ve Güngör, 2010:5).

2007 yılında 4,2 oranında büyüme kaydedilirken, 2008 yılında bu oran yavaşlayarak 1,8 seviyelerine kadar inmiştir. 2009 yılına gelindiğinde bu oran eksileri görmüştür. -1,7 seviyesine kadar düşen büyüme oranları 2010 yılına gelindiğinde toparlanmış ve büyüme 4,3 seviyesinde kaydedilmiştir. 2011 yılında ise ufak bir gerileme ile 3.2 seviyesini görmüştür. 2008 yılında yaşanan kriz sebebiyle yatırım ve üretim azalmış buna bağlı olarak işsizlik artış göstermiş ve ekonomi daralarak küçülmüştür. Krizin olumsuz etkileri azalarak ekonomi toparlandığında ise ekonomide tekrar büyüme gözlemlenmiştir (Aysan ve Ulu, 2013: 10).

2008 küresel finansal krizinin etkileri en çok emek piyasasında hissedilmiştir. Krizle birlikte üretimin yavaşlaması sonrası istihdam azalmış ve binlerce işyeri kapanmış ve milyonlarca kişi işsiz kalmıştır. Ekonomik büyümenin durma noktasına

gelmesi ve istihdam oluşturan sektörlerdeki daralmalar gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünyada işsizlik rakamlarının çok yükselmesine sebep olmuştur (Göker, 2014:100).

Kriz sürecinde işsizlikte en büyük artış ABD ve diğer gelişmiş ülkelerde görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerde de işsizlik oranı artış göstermiş fakat gelişmiş olan ülkelerde bu oran daha fazla olmuştur. Kriz öncesi işsizlik rakamları krizin etkilerini göstermeye başlamasıyla yüksek seyretmeye başlamıştır. 2005 yılı itibariyle düşük seyreden işsizlik oranı krizin olumsuz etkilerini hissettirmesiyle birlikte artmaya başlamış ve 2009 yılında iyice artarak ciddi oranda yükselmiştir. Kriz 2008 yılında başlasa da en büyük etkisini 2009 yılında göstermiştir. Gelişmiş ülkelerde 2007 yılında %5,7 seviyesinde gerçekleşen işsizlik oranı, 2008 yılında krizin şiddetlenmesiyle %6 seviyesine çıkmıştır. Küresel mali krizden önceki dönemlerde piyasalarda genç işsizlerin sayısı ve oranı az tespit edilmiştir ancak yaşanan krizle birlikte bu oranlar yeniden artışa geçmiştir (Aysan ve Ulu, 2013:12).

Yaşanan küresel krizin işsizlik oranları üzerinde etkisi çok fazla hissedilmiştir. İşsiz rakamlarının en yüksek olduğu seviye dünya genelinde 2009 yılında gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerde işsizlik oranı 2010 yılında da artış gösterirken, gelişmekte olan ülkelerde işsizlik oranı 2010 yılında düşüş yaşamıştır. Sadece Meksika %5,5'ten %5,6'ya yükselmiştir. 2011 yılına gelindiğinde Meksika'da da uygulanan politikalar etki etmiş, işsizlik oranında düşüş kaydedilmiştir.

İşsizlik oranlarındaki artış krizle beraber artmış, 2009 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Gelişmiş ülkelerde işsizlik oranı 2009'da yüksek seyreymiş 2010 yılında daha da artmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde 2009 yılında yüksek seviyelerde seyreymiş, 2010 yılında bir miktar gerileme kaydetmiştir. 2011 yılında ülkelerde işsizlik oranlarında düşüş izlenmiştir. Ekonomiler kendilerini toparladıkça işsizlik oranları düşmüştür. 2012 yılı ve diğer yıllarda ekonomiler canlanma göstererek daralan ekonomilerini toparlama sürecine girmişler ve azalan üretim

tekrar artmaya başlamış, istihdam artmış, ekonomi rahatlamış ve sonuç olarak işsizlik azalmıştır (Göker, 2014:105).

Finansal kesimde başlayan kriz giderek daha kötü sonuçlar ortaya koymaya başlamış, ekonominin geneline yayılarak durgunluğun yaşanmasına ve enflasyon oranlarının yükselmesine sebep olmuştur. Enflasyonun 2008 yılları içinde hızla artmasının tek sebebi yaşanan finansal kriz olmamıştır. Finansal krizin yanında gıda ve petrol fiyatlarında çok yüksek artışların yaşanması da enflasyonun yükselmesine neden olmuştur. Enerjiye sektörüne talep ciddi şekilde artış göstermiş, yaşanan talep artışı gelişmekte olan ülkelerde makroekonomik göstergeleri bozmuş ve enflasyon oranını hızla yükseltmiştir (Uzunoğlu, 2009:75).

2009 yılında ise uygulanan politikaların etkisini göstermesi ile yükselen enflasyon oranları Hindistan ve Meksika gibi ülkelerin dışında tekrar düşüş göstermiştir. Hindistan ve Meksika’da uygulanan politikalar yetersiz kalmış, bu ülkelerde 2008 yılında görülen enflasyon oranları 2009 yılında daha da artmıştır. Hindistan’da 2008 yılında %8,3 olan enflasyon oranı 2009 yılında daha da yükselerek %10,8 seviyesine çıkmıştır. Meksika’da 2008 yılında %5,1 olan enflasyon oranı 2009 yılında %5,2 seviyesine yükselmiştir. Hindistan’da enflasyon 2010 yılında da yükselmiş, 2011 yılında ise enflasyon oranı uygulanan politikaların etkisiyle %8,6 seviyesine kadar düşmüştür. Meksika’da ise 2009 yılında yükselen enflasyon oranı 2010 yılına gelindiğinde %4,1 seviyesine düşmüştür. Bunların dışında kalan ülkelerde ise 2009 yılında uygulanan politikaların etkisiyle enflasyon oranlarında düşüş yaşanmıştır (Göker, 2014:105).

4.3. 2008 Küresel Mali Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkileri

2008 krizinin yaşandığı ve etkisinin diğer ülkelere yayıldığı dönemde Türkiye gidişat olarak zor bir süreçten geçmektedir. Cari açığının olması, dış borcunun yüksek olması, işsizliğin yüksek seviyede olması ekonomiyi zora düşürmüştür. Bunların yanında yaşanan kriz sonucu, iç ve dış ticaretteki yaşanan durgunluktan, düşen talepten, düşen ihracattan, daha da artan işsizlikten dolayı Türkiye ekonomisi

krizden payını fazlasıyla almıştır. Kriz Türkiye’de birçok alanda etkisini göstermiştir. Bunlar (Karakurt, 2010:186);

- Krizin Büyüme Oranı Üzerinde Etkisi
- Krizin Enflasyon Üzerinde Etkisi
- Krizin İstihdam Üzerinde Etkisi
- Krizin Dış Ticaret Üzerinde Etkisi
- Krizin Ödemeler Dengesi Üzerinde Etkisi

4.3.1. Büyüme Oranı Üzerinde Etkisi

Krizin diğer ülkelere sıçradığı ve kendini hissettirmeye başladığı 2008 yılında Türkiye büyüme rakamlarında düşüşler kaydedilmiştir. Krizin etkileri Türkiye’de 2008 yılında görülmeye başlamıştır. Büyümenin de yavaşlama olmuş, dış talepte yaşanan düşüşler yaşanmıştır. 2002 yılı sonrasında artış gösteren büyüme oranları 2003-2007 yıllarında da devam etmiştir. 2008 krizinde etkisiyle büyüme oranlarında düşüş yaşanmıştır. Büyüme oranı %0,66 oranında gerçekleşerek önceki yıla göre ciddi oranda gerilemiştir. 2009 yılında krizin etkisini daha çok hissettirmesi ile büyüme oranları eksili rakamlara düşmüş ve -%4,8 oranında gerçekleşmiştir. 2010 yılında büyüme oranları uygulanan politikaların etkisiyle yeniden artış eğilimine geçerek %9,2 oranında bir büyüme kaydedilmiştir. 2012 yılında %2,2 oranında bir düşüş yaşamıştır. 2013 iç talep artışından kaynaklanan bir ivme ile bu yılda yeniden büyüme oranı %4,1 oranında yükseliş yaşamıştır. Sanayi üretiminde 2008 yılında önemli ölçüde düşüşler yaşanmıştır (Togan, 2009:7-8). 2008 yılında 104,2 olan sanayi üretim endeksi 2009 yılına gelindiğinde 84,6 ya düşmüştür. 2008 yılında %80,3 olan imalat sanayi kapasite kullanım oranı 2009’ da %63,8’ gerilemiştir. Sanayi 2008 krizinden ağır darbe almış ve 2009 yılında dörtte birini kaybetmiştir. Sanayi alanında yaşanan daralma daha önce yaşanan krizlerin verdiği etkiden daha büyük olmuştur. Diğer krizler ülkenin içinde yaşandığından ve ihracat gelirleri vs. arttırılarak giderilmeye çalışıldığından üstesinden gelmek daha kolay olmuştur ama bu kriz küresel olduğundan üstesinden gelmek biraz daha zorlaşmıştır (Uzunoğlu, 2009:85).

Tablo 2’de Türkiye ekonomisinin 2000-2020 yılları arası dönemde GSYİH değişim oranları verilmiştir. Türkiye ekonomisi 2008 küresel finansal krizinin etkisiyle 2008 yılı üçüncü çeyreğinden itibaren önce yavaşlamakta devam eden yıllarda ise daralmaktadır.

Tablo 2 : Türkiye’de GSYİH Yıllar Arası Değişimi(2000-2020)

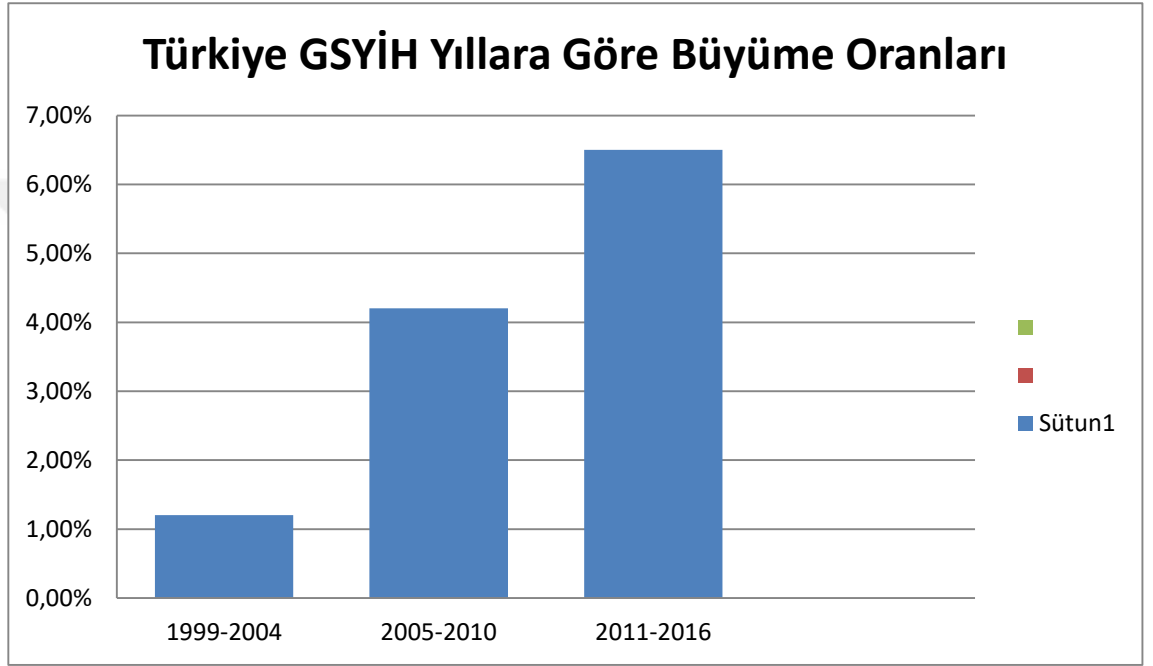
Yıllar	Sabit Fiyatlarla %	Cari Fiyatlarla Milyon Dolar
2000	6,9	273
2001	-5,8	203
2002	6,4	238
2003	5,8	317
2004	9,8	407
2005	9	505
2006	6,9	552
2007	5	6,9
2008	0,8	783
2009	-4,8	652
2010	8,4	777
2011	11,2	838
2012	4,8	878
2013	8,5	958
2014	4,9	940
2015	6,1	867
2016	3,3	869
2017	7,5	859
2018	3	797
2019	0,9	761
2020		717

Kaynak: (TUİK, 2021)

GSYİH krizin etkisiyle 2008 yılında %-6,5 2009 yılında %-14,3 gerilemiştir. Bu oran 1987 yılından itibaren görülen en yüksek küçülme oranı olmuştur. GSYİH’ da gerçekleşen küçülme eğilimi 2009 yılında önce %-7,0 sonra %-2,9 düşüş gerçekleşmiştir. 2009 yılında, Türkiye ekonomisi toparlanmaya başlamış, %6,0 büyüme oranı gerçekleştirmiştir. 2009 yılı son çeyreğinde toparlanmaya rağmen Türkiye ekonomisi yılı %-4,7 küçülerek tamamlamıştır. Krizin etkisinin şiddetli hissedildiği 2008 yılında talep de ciddi oranda düşüş yaşamıştır. Ayrıca özel kesim tüketim harcamalarında da üçte bir oranında düşüşler göze çarpmıştır. Talepteki daralma ağırlıklı olarak yurt içi talepten kaynaklanmıştır. Dış talepte de düşüş olmuş ancak yurtdışı talebe göre daha iyi kalmıştır (Aysan ve Ulu, 2013).

Şekil 4’te Türkiye’de GSYİH oranlarının 1999-2016 yılları arası dönemde yıllara göre dağılımı verilmiştir. Grafiğe göre GSYİH oranlarında en yüksek ortalama 2011-2016 yılları arası dönemde yani krizin etkisinin büyük oranda azaldığı dönemlerde görülmüştür.

Şekil 4: GSYİH Yıllara Göre Büyüme Oranları Dönem Ortalamaları

Kaynak: (Bayrak ve Kanca, 2017:105).

Şekil 4 verilerine bakıldığında, 1999-2004 arası dönemde büyüme oranları ortalaması çok yüksek seyretmemiştir. Bu yıllar arasında krizler yaşanmış ekonomi bundan olumsuz etkilenmiştir. 2005-2010 yılları arasında büyüme oranları ortalaması bir önceki dönem ortalamasına göre %1,2 seviyesinde artış göstererek %4,2 seviyesine çıkmıştır ancak bu da yüksek bir artış olmamıştır. Çünkü bu dönemler arasında da ekonomileri ciddi anlamda etkileyen küresel bir kriz vardır. 2007 yılına kadar Türkiye ekonomisi büyüme oranlarında artış gözlemlenirken, krizle birlikte devam eden yıllarda da büyüme oranları ciddi oranda düşüş eğilimi içerisine girmiştir. 2011-2016 yılları arası dönemde büyüme oranları ortalaması yükselerek %6,5 seviyesine çıkmıştır. Ekonomi, yaşanan krizlerden olumsuz etkilenerek

büyüme oranları düşse de uyguladığı politikalarla kendini toparlamış büyüme oranları tekrar yükselişe geçmiştir.

4.3.2. Enflasyon Üzerinde Etkisi

Enflasyon fiyatlar genel düzeyinin sürekli olarak artması olarak tanımlanmaktadır. Güçlü para birimi olmayan ülkelerde daha yüksek seyretmektedir. Enflasyon ekonominin tamamını olumsuz etkilemektedir. Kriz ise ekonomiyi enflasyon süzgecine sokarak enflasyonun giderek kronikleşmesine neden olmaktadır. Yüksek enflasyon görülen ülkelerde, uygulanan sabit kur rejiminin para üzerinde değer yükselmesine sebebiyet vermesi ile cari işlemler bilançosu olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Enflasyonu kontrol altında tutmak amaçlı çeşitli yollar olmuştur. Biri borçlanmadır, bu borçlanma yolu enflasyonu kontrol altında tutmakta kısa vadede işe yaramakta fakat uzun vadede bakıldığında ülke için krize açık hale gelinmesi söz konusudur. Bu sebeple enflasyonu ekonomik dengeleri birbiriyle uyumlu yapacak ve dengeyi sağlayacak şekilde tedbirler uygulamak gerekmektedir

Küresel finansal kriz yaşanırken, Türkiye’de çeşitli önlemler alınarak krize müdahalelerde bulunmuştur. Devletin rolü azaltılmaya çalışılmış, özel sektörün daha aktif olması sağlanmaya çalışılmıştır. Yaşanan küresel finansal krizde liberal politikalar uygulamayı hedefleyen ülke ekonomilerinde ise üretim düşmüştür. Bu durum fiyatları yükseltmiş fakat krizin getirdiği talep azalışıyla enflasyonda gerileme kaydedilmiştir (Uzunoğlu, 2009:85).

Tablo 3: Türkiye’de Enflasyon Yıllar Arası Değişimi (2005-2020)

Yıllar	Tüfe Oranları (% 2005-2020)
2005	7,2
2006	9,65
2007	8,39
2008	10,06
2009	6,53
2010	6,40
2011	10,45
2012	6,16
2013	7,40
2014	8,17
2015	8,81
2016	8,53
2017	11,92
2018	20,30
2019	11,84
2020	14,60

Tablo 3’te Türkiye’de 2005-2020 yılları arası dönemde yaşanan enflasyon oranları verilmiştir. 2005 yılında enflasyon oranı % 7,72 iken, 2006 yılında 9,65 olarak hesaplanmıştır. 2007 yılında ise enflasyonda az miktarda düşüş yaşanarak 8,39 oranında hesaplanmıştır. Aynı zamanda Türkiye ekonomisi yaşanan mali krize ılımlı yurt içi talep ile girmiştir. Ancak 2007 yılı ortalarında likidite sıkışıklığı olarak kendini hissettirmeye başlayan kriz, 2008 yılında daha da şiddetlenmiştir. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerde yaşanan hızlı sermaye çıkışı Türkiye’de de para biriminin önemli ölçüde değer kaybetmesine yol açmıştır (Yılmaz, 2018:95).

2007-2008 yıllarında yüksek emtia ve petrol fiyatları Türkiye’yi cari işlemler ve enflasyon oranını olumsuz etkilemiştir. 2009 yılında düşen talep ve emtia fiyatları enflasyonu düşürmüştür. Türkiye’nin mali kesiminin sağlam olmasına rağmen ihracatın üretimin kredi koşullarına hassas yapısı ve yüksek kapasite ile krize girilmesi faaliyetteki daralmayı artıran unsurlar olmuştur. Söz konusu süreçte belirsizlik ve tasarruf eğiliminin etkisiyle iç talepte ciddi oranda azalma olmuştur. Türkiye’de enflasyon, kriz başladığında artmaya başlamış, bu faktörler sebebiyle 2008 yılı Kasım ayında düşüş göstermiştir. 2009 yılında ise enflasyondaki düşüş alt gruplara yayılmıştır (Pehlivan, 2018:170).

2006 yılında yükselen enflasyon, 2007 yılında ufak bir düşüş yaşamış ancak küresel krizin kendini hissettirdiği 2008 yılında krizin etkisiyle tekrar yükselişe geçerek 10,06 seviyesini görmüştür. 2009 yılında krizin şiddetini azalttığı yılda enflasyon tekrar gerilemiş ve 6,53 olarak hesaplanmıştır. 2010 yılında çok az bir düşüş daha yaşayıp 2011 yılında tekrar yukarılara tırmanarak 10,45 seviyesini görmüştür. 2012 yılında tekrar düşüş yaşamış, 2013-2014-2015-2016 yılları arası dönemde enflasyon rakamlarında şiddetli iniş çıkışlar yaşanmamıştır. Ancak 2017 yılına gelindiğinde 11,92 seviyesini görmüş ve devamında 20,30'a kadar çıkmıştır. 2019 yılında 11,84 seviyesine gerileyerek düşüş yaşasa da 2020 yılında, 2,86 oranında bir yükselişle 14,60 seviyesine çıkmıştır.

4.3.3. İstihdam Üzerinde Etkisi

ABD'de başlayan kriz diğer ülke ekonomilerini de etkilemiştir. Krizden sonra ülke ekonomilerinde görülen daralma talepte düşüş yaşanmasına sebep olmuş buda ülkelerin üretim yapısını olumsuz etkilemiştir. İşsiz sayısındaki artış, istihdamı düşürmüş, ekonominin daha da daralmasına sebep olmuştur (Kaya ve Kaygısız, 2015:172).

2008 yılında işsizlik oranı 10,3 seviyesinden 11 seviyesine yükselmiş, krizin olumsuz etkilerini gösterdiği 2009 yılında ise en yüksek seviye olan %14 seviyelerine kadar çıkmıştır. 2010 yılında uygulanan politikaların etki göstermesiyle önceki seviyelerine inmiştir. 2014 yılına gelinceye kadar ki süreçte işsizlik oranları çok az gerileme kaydederek tek haneli rakamları görmüştür ancak uzun sürmemiş 2015 yılında yeniden işsizlik oranları 10,9 seviyesine yükselmiştir. 2018 yılında 11 seviyesine çıkmış, 2019 yılında ise % 13,7 oranını görmüştür (Öz ve Baran, 2019:1260).

2008 küresel krizinin Türkiye'de etkisini en çok hissettirdiği yıl 2009 yılı olmuş ve işsizlik oranları en yüksek seviyeye çıkmıştır. Ekonomi daralmış, üretim durma noktasına gelmiş, işten çıkarmalar artmış ve istihdam sağlanamamıştır. 2010 yılında üretimde biraz da olsa hareketlenme olmuş buda işsizlik oranlarını aşağı

çekmeye başlamıştır. Ancak işsizlik oranları 2019 yılında 2009 yılı kadar yüksek olmasa da tekrar ona yakın seviyelere çıkmıştır (Öz ve Baran, 2019:1264).

4.3.4. Dış Ticaret Üzerinde Etkisi

2008 finansal kriz dış ticaret üzerinde de ciddi oranda etkili olmuştur. Türkiye’de dış ticaret hacminin %50’ye yakın bir oranını AB’ye üye ülkelerle gerçekleştirmektedir. Bu durum dış piyasada yaşanan daralma sonucu Türkiye ekonomisinin de bundan olumsuz etkilenmesine ve dış ticaretinin düşmesine neden olmuş ve ekonomiyi zor bir duruma sokmuştur.

Türkiye dış ticaret açığı veren bir ülkedir. Bu sebeple Türkiye’nin 2008 yılında yaşanan krizle birlikte dış ticaretinde ciddi bozulmalar yaşanmıştır. 2008 krizi sonrası 2009 yılında dış ticaret açığı ciddi oranda düşüşe geçmiş, büyümeyle birlikte 2009 yılında bu açık %38,8 seviyelerinde olmuştur. Dış ticaret açığındaki düşüşle birlikte ihracat ve ithalat oranlarında 2009 yılında, bir önceki yıla göre düşüşler yaşanmıştır. İhracat 2008 yılında 132,0 2009 yılında 102,1 milyon dolara gerilemiş, ithalat 2008 yılında 202,0 2009 yılında 140,9 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. 2010 ve 2011 yılında ihracat ve ithalat oranlarında iyileşme görülmüş ve 2009 yılında 140,9 olan ithalat oranı 2011 yılında 240,8’e yükselmiş, ihracat oranı 2009 yılında 102,1 iken 2011 yılına gelindiğinde bu oran 134,9 şeklinde yükselmiştir. Büyüme oranında iyileşme yaşandıkça dış ticaret hacmi de genişlemiş, dış ticaret açığı da düşmüştür (Kaya ve Kaygısız, 2015:175).

Türkiye’nin dış ticaretinde yaşadığı bu olumsuzlukların sebebi dış ticaretini krizden en çok etkilenen ülkelerle yapmış olmasından kaynaklanmaktadır. O ülkeler kriz sebebiyle küçüldüklerinden Türkiye’de bu olumsuz tablodan etkilenmiş ve makroekonomik göstergelerinde, dış ticaretinde bozulmalar yaşanmıştır. Krizle beraber 2008 yılında, dış ticaret yapılan ülkelerle yapılan ihracat oranı % 22 oranında düşmüştür. Sebebi krizin etkilerini şiddetli oranda hissettirdiği AB üyesi ülkelerin ekonomilerinin % 4 ile % 4,5 oranlarında daralması olmuştur (Bayrak ve Kanca, 2017:85).

4.3.5. Ödemeler Dengesi Üzerinde Etkisi

2001 yılında finansal bir kriz yaşayan Türkiye ekonomisi, krizle birlikte makroekonomik göstergelerinde düşüşler yaşanmış ancak sonraki yıllarda yapılanmaya giderek ekonomisini toparlamış ve hızlı bir büyüme trendi yakalamıştır. Bunun yanında Türkiye ekonomisi, uygun kredi imkanı düşük döviz kuru politikası, uygun ithalat, yüksek oranda ihracat, üretim artışı, istihdam artışı gibi faktörlerle reel sektörü canlandırmaya çalışmış ve hedeflediği büyüme oranına ulaşmıştır. Ancak bunların yanında cari açığının artması, dış borç oranlarının artması gibi olumsuz sonuçlarla karşılaşmıştır. Türkiye ekonomisi kendi dinamiklerini kuvvetlendirmeye çalışırken, 2008 yılında yaşanan kriz Türkiye ekonomisinin makroekonomik göstergelerini bozmuş, kriz süreci ve sonrasında ekonominin daralmasına sebep olmuştur (Susam ve Bakkal, 2008: 73).

2008 küresel krizi Türkiye ekonomisini de etkisi altına almış ve göstergelerin bozulmasına sebep olmuştur. Ödemeler bilançosu kalemleri, Türkiye ekonomisinin önemli kalemleridir ve 2008 yılında başlayan ciddi oranda etkisini hissettiren küresel kriz, bu kalemleri de olumsuz yönde etkilemiştir. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden sonra, Türkiye ekonomisinde ihracat ticareti ithalat ticaretine bağlı olmuştur. 2003 yılından sonra ithalat oranları yükselmiş, bu oran önce ülkeye sıcak paranın çekilmesiyle sağlanmış, sonra ise soğuk para yani özelleştirme ve gayrimenkul gelirlerle karşılanmıştır. 2008 yılından sonra ise yaşanan küresel finansal kriz nedeniyle dengeler bozulmuş, yabancı sermaye yatırımları ve sıcak para girişi azalmıştır. Bunun sonucunda ödemeler dengesinde sorun yaşanmış ve ödemeler dengesi açığı artmıştı (Yılmaz, 2018:79).

2005 yılında 22,2 milyar dolar, 2006 yılında 31,1 2007 yılında 36,9 2008 yılında 39,4 2009 yılında 11,3 2010 yılında 44,6 milyar dolar cari açık hesaplanmıştır. Türkiye ekonomisinde cari açığın GSYİH' ya oranı ise 2005 yılında %-4,6 2006 yılında %-6,1 2007 yılında %-5,9 2008 yılında %-5,6 2009 yılında ise %-2,2 olmuştur. Dış ticaret açığı da krizle birlikte yukarılara tırmanmış, ihracat ve ithalatta düşüş yaşanarak ihracat 109,6 milyar dolara, ithalat ise 134,5 milyar dolara

gerilemiştir. İhracat kaleminde gerçekleşen daralma 31,2 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşirken, ithalat kalemindeki daralma 59,3 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiş ve ihracat daralma oranından daha yüksek seviyede oluşmuştur (Pehlivan, 2018:169).

Türkiye ekonomisinde cari açık ve dış ticaret açığı sorunu vardır. Bu duruma etki eden unsur ise uygulanan politikaların ekonomiye ihracatı, ithalata bağımlı hale getirmesi olmuştur. Türkiye ekonomisinde yıllar içinde cari işlemler hesabı büyürken, ekonomi yüksek oranda dış açıklar vermeye de başlamıştır. Ülkenin ekonomik büyümesi arttıkça cari açığı da artmaktadır. Ancak cari açığın oluşmasının tek sebebi ekonomik büyüme değildir, cari açığı etkileyen birçok makroekonomik faktör vardır. Türkiye ekonomisinde cari açığın oluşmasının asıl sebebi, yatırımların tasarruf oranlarından daha büyük olmasından kaynaklanmaktadır. Tasarruflar az olduğundan, yatırım yapılırken tasarruf fonksiyonundan yararlanılmamaktadır (Demir, 2013:85).

2008 küresel krizi sonrasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri yaşanan krizden olumsuz etkilenmişlerdir. Gelişmiş ülkelerin büyüme rakamlarında yaşanan düşüşler, küresel çapta ticaretinde azalmasına sebep olmuştur. Küresel anlamda ticaretin azalması, dış talepte de düşüş yaşanmasına sebep olduğundan Türkiye'nin ticareti de bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Bunun yanında Türkiye ekonomisinin en çok ticaret içinde olduğu AB pazarı krizin etkisiyle bir resesyon dönemine girmiş ve 2008 yılında Türkiye ihracatında AB'nin payı %48 iken, 2009 yılına gelindiğinde bu oran %46'ya düşmüştür. Petrol fiyatlarında yaşanan düşüşte ithalat maliyetini düşürmüştür (Öz ve Baran, 2019:1264).

Cari işlemler hesabında meydana gelen açık 2005-2006 ve 2007 dönemlerinde portföy yatırımlarıyla, doğrudan yatırımlarla ithal kredi ve sermayelerle finanse edilmiştir. Ancak 2008 ve 2009 yılında bu durum tersine dönmüştür. 2008 yılında -41,9 milyar cari açığa karşılık 34,5 milyar dolar sermaye girişi yaşanmış, krizin etkisini şiddetli hissettirdiği 2009 yılında ise -13,9 milyar dolar cari açığa karşı 9,6 milyar dolar sermaye girişi sağlanmıştır. 2008 krizin

başladığı yılda genel denge negatif olmuş ve tekrar dengenin sağlanması için rezerv varlıklar kullanılmaya başlanmıştır. 2009 yılında cari açık daha büyük oranda sermaye girişi daha düşük oranda olmasına rağmen genel denge eksilere düşmemiş ve pozitif kalmıştır. Portföy yatırımları 2005 yılı itibariyle önemini kaybetmeye başlamış, 2007 yılında tamamen kaybetmiştir (Yılmaz, 2018:89).

5. 2008 KÜRESEL MALİ KRİZ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE’DE UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARI VE ETKİLERİ

5.1. 2008 Sonrası Uygulanan Vergi Politikası Önlemleri

2008 yılında meydana gelen bütçe büyüklüklerinde kendini gösteren krizin en büyük etkileri vergi gelirleri üzerinde görülmektedir. Mal ve hizmetlerden alınan vergiler, ithalattan alınan dolaylı vergiler ve çalışanların stopaj yoluyla kesilen gelir vergileri Türkiye’nin ağırlıklı olarak vergi gelirlerini oluşturmaktadır. Vergi gelirlerindeki aşırı düşüş ve bütçe açığında oluşan artıdaki en önemli etkenler ise, ekonomideki yavaşlama, işsizlik sayısındaki artış, reel ücretlerde de oluşan gerileme olarak sıralanabilir. Bütçe açığı 2007 yılında 13,7 milyar TL iken 2008 yılı itibariyle 17,4 milyar TL seviyelerine kadar çıkmıştır. 2009 yılında hedeflenen vergi gelirlerine küresel krizin sebep olduğu ekonomik faaliyetlerdeki daralma yüzünden ulaşamamıştır. Ayrıca iç talebi canlandırmak için yapılan önlemler de kamu harcamalarının iyice artmasına neden olmuştur. Artan harcamalar bütçe açığını iyice arttırmış ve 2009 yılında bütçe açığı 52 milyar TL seviyesine kadar gelmiştir. 2010 yılı itibariyle bütçe dengesinde nispi sayılacak bir ölçüde iyileşme görülmüş ve bütçe açığı 40 milyar TL seviyelerine gerilemiştir (Bayrak ve Kanca, 2017:105).

2008 sonrası uygulanan vergi politikası önlemleri kapsamında, KDV ve ÖTV indirimleri, Varlık Barışı Uygulaması ve diğer vergi politikası önlemlerini aşağıda detaylı olarak incelenmiştir.

5.1.1 KDV ve ÖTV İndirimleri

2001 krizinden sonra, Türkiye’de sağlanan siyasi istikrarla beraber; dikkatli bir şekilde uygulanan para ve maliye politikası, gerçekleştirilen yapısal reformlar ve uluslararası piyasalardaki olumlu gelişmeler ekonomide istikrarın sağlanmasını kolaylaştırmıştır. Türkiye ekonomisinde 2003-2007 yılları arasında büyüme oranı ortalama %6,9 olarak gerçekleşmiş, yıllık enflasyon oranı da %39’dan %8,4’e düşmüştür (Pehlivan, 2018:180).

2007 yılının ikinci çeyreğinden itibaren ülkede gerçekleşen hızlı büyümenin ardından, siyasi açıdan yaşanan belirsizlik nedeniyle ekonomide bir gerileme gerçekleşmiştir. 2008 küresel krizinin etkisi ile ekonomide olumsuzluklar oluşmaya başlamış ve ekonomik daralma hızı artmıştır (Yılmaz, 2018:100). 2008 finansal krizinin Türkiye ekonomisine en önemli etkisi, reel ekonominin büyüme oranlarında meydana gelen düşüşlerdir. Türkiye'nin büyüme oranı 2008 yılında %1,1 iken 2009 yılında %-4,7'ye düşmüştür. Bu durum ekonomide istihdam sorununu beraberinde getirmiş, işsizlik oranı 2008 yılında %10 iken 2009 yılında %14'e yükselmiştir (Bayrak ve Kanca, 2017:106).

Türkiye hükümeti, 2008 küresel krizinin etkilerini hafifletmek için bazı önlemler almıştır. Bu önlemlerden bazıları; üreticiye ve ihracatçıya sağlanan kredi ve garanti düzenlemeleri, kredi kullanımı ve kredi kartlarını ilişkin düzenlemeler ve araştırma geliştirmeye ilişkin desteklerdir. 2008 krizi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde; büyüme, enflasyon, ticaret hacmi ve kamu maliyesi gibi ekonomik göstergelerde bozulmalara yol açmıştır. Bu durumda, ülkeler krizin etkisinden kurtulmak için uygulayacak oldukları politikaları doğru seçmeli ve uygulamalıdır. Türkiye'de krizden kurtulmak için öncelikle para politikası uygulamaya konulmuş, daha sonra mali dengelerin önemli önceliği olduğu düşünülerek kalıcı maliye politikası ile krize müdahale yapılmıştır. Hükümet, kamu harcama politikaları ile vergi politikalarından yararlanarak krizin etkisini minimum seviyede tutmak istemiştir (Demir, 2013:95).

Vergiler, mali piyasaların canlanması ve krizin önlenmesi için alınacak önlemler konusunda en önemli faktörlerden biri olmuştur. Üretimin azaldığı bazı sektörleri teşvik etmek ve talebi yeniden canlandırmak amacıyla “vergi indirimleri politikası” uygulamaya konulmuştur (Kaya ve Kaygısız, 2015:182).

Vergi gelirlerinin/GSYİH' ya oranı 2000 yılında %17,7 iken bu oran 2007 yılına kadar artma eğilimi göstermiş ve 2007 yılında %18,1 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında %17,7'ye gerilemiş olsa da bu oran devam eden yıllarda artma trendi izlemiş ve 2014 yılında %20,3'lere kadar yükselmiştir (Kaya ve Kaygısız, 2015:186).

Alınan vergi önlemleri kapsamında gerçek kişilerden alınan gelir vergisi oranları %15- %35 olarak uygulanmıştır. 1 Ocak 2008 tarihinde, ekonomik krizden etkilenen vatandaşların geçinmelerine katkı sağlamak ve yaşam kalitesinde bir rahatlama meydana getirmek amacıyla asgari geçim indirimi uygulaması hayata geçirilmiştir. Bu uygulama ile de gerçek kişilerin hak ettikleri ücretler baz alınarak hesaplanan gelir vergisinden, bireyin öznel unsurları (medeni hali, çocuk sayısı, eşinin çalışma durumu gibi) göz önünde bulundurulmuştur. Böylece bireyin daha az vergi vermesi ve alım gücünün atması amaçlanmıştır (Kaya ve Kaygısız, 2015:182).

5.1.2. Varlık Barışı Uygulaması

2008 yılında yaşanan likidite sıkıntısından dolayı sermayeyi yurtiçinde tutabilmek için ve yeni uluslararası sermayenin de girmesi teşvik etmek için %20 olan kurumlar vergisi dışında ek madde olarak da yürürlüğü sokulan indirimli kurumlar vergisi uygulamasına gidilmiştir. Ekonomik kriz sürecinde özellikle KOBİ'leri destekleyici vergi teşvikleri yürürlüğe konularak bu süreci daha rahat atlattıkları hedeflenmiş, küçük ve orta büyüklükteki işletmelere (KOBİ) ve ihracatçı firmalara ayrıca kredi ve garanti destekleri sağlanmıştır. 2008 yılı kasım ayında da "Varlık Barışı" (Resmi Gazete, 22 Kasım 2008, Sayı:27062) uygulaması hayata geçirilmiştir. Varlık Barışı Kanunu kapsamında vergi indirimleri ve muafiyetleri yardımıyla amaçlanan hedef gerçek ve tüzel kişiler olmak üzere yurt dışında mevcut bulunan menkul kıymetlerin (hisse senedi, tahvil, döviz, altın, para, vd.) ülke içine getirilmesi ayrıca gayrimenkullerin ise ekonomide değer olarak kayda alınmasıdır (Kaya ve Kaygısız, 2015:183).

5.1.3. Diğer Vergi Politikası Önlemleri

2008 krizi diğer iktisadi birimleri etkilemesinin yanı sıra kamu gelirlerini de önemli ölçüde etkisi altına almıştır. Dolayısıyla da talebin düşmesine, üretimin azalmasına ve üretimi azalan üreticinin de daha az vergi ödemesine sebebiyet vermiştir.

Hükümetin 2006-2008 OVP dönemine ilişkin öngörüler Tablo 4'te yer almaktadır. Buna göre genel devlet gelirlerinin GSYİH'ye oranının 2006 yılında %44,0, 2007 yılında %42,7, 2008 yılında %42,0 olacağı tahmin edilmiştir (OVP, 2006-2008:8). Gerçekleşmelerin yer aldığı Tablo 4'e göre genel devlet vergi gelirlerinin GSYİH'ye oranı 2006 yılında %45,3, 2007 yılında %33,0, 2008 yılında %33,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde vergi gelirlerinde istenilen durumun 2006 yılında gerçekleştiği fakat 2007 ve 2008 yılında gerçekleşmediği görülür. Bu durum krizin ilk dönemindeki vergi gelirleri üzerindeki yoğun etkisiyle ilgili olmalıdır.

MÜSİAD, 2005 yılının vergi hasılatında atış sağlanan bir yıl olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin vergi yükünün OECD ülkeleri içinde hala yüksek olduğunu da ifade etmiştir. Vergi adaletsizliğini yansıtan dolaylı vergilerin payının toplam bütçe içindeki payının yüksek olduğunu da eklemiştir (MÜSİAD, 2006:34).

MÜSİAD, 2007 yılının gelir üzerinden alınan vergiler olan gelir ve kurumlar vergisinde hedeflerin üzerine çıkıldığını ifade etmiştir. Özellikle kurumlar vergisinde hedeflenenin oldukça üzerinde bir performansa ulaşıldığını ve hedefin gerçekleşme oranının, %115,3 olduğunu belirtmiştir. Ancak benzer performansın harcamalar üzerinden alınan vergilerde görülmediğini de eklemiştir. Kurumlar vergisine nazaran Katma Değer Vergisi (KDV) ve Özel Tüketim Vergisi'nde (ÖTV) hedefin gerçekleştirme oranının düşük düzeylerde kaldığını belirtmiştir. 2007 yılında KDV hasılatındaki azalmanın, etkisini gelir vergisi üzerinde de göstereceğini belirtmiştir (MÜSİAD, 2008:44).

Hükümetin 2007-2009 OVP dönemine ilişkin Tablo 3'de vergi gelir tahminleri yer almaktadır. Buna göre genel devlet gelirlerinin GSYİH'ye oranının 2007 yılında %45,4, 2008 yılında %43,2, 2009 yılında %45,2 olacağının tahmin edildiği görülür (OVP, 2007-2009:9). Tablo 4'te göre ise genel devlet gelirlerinin GSYİH'ye oranının 2007 yılında %33,0, 2008 yılında %33,9, 2009 yılında %33,3 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Vergi gelirlerindeki oran 2007 yılında %18,0,

2008 yılında %18,9 ve krizinde etkisiyle azalma eğilimi göstererek 2009 yılında %17,6 olarak gerçekleşmiştir.

MÜSİAD artan oranlı kişisel gelir vergisinin bir otomatik stabilizatör olduğunu belirtmiştir. Bu dönemde Türkiye’de uygulanan kişisel gelir vergisi, artan oranlı vergi tarifesine tabi olduğundan, bu tarifenin vergi esnekliğine sahip olduğunu dolayısıyla otomatik dengeleyici olma özelliğinin mevcut olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle vergilerden elde edilen hasılatın azalması durumunda toplam vergiler arasındaki yüzdelik diliminin düşmesi, MÜSİAD tarafından otomatik dengeleyici özelliğinin de azalması olarak görüleceğini ve artan oranlı gelir vergisinin faydasının azalacağı olarak vurgulanmıştır. (MÜSİAD, 2008:45).

Hükümet 2008-2010 OVP döneminde Tablo 4’te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel devlet gelirlerinin GSYİH’ ye oranının, 2008 yılında %43,94 2009 yılında %43,65 2010 yılında %42,66 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2008-2010:15). Tablo 4’e göre genel devlet gelirlerinin GSYİH’ ye oranının 2008 yılında %33,9, 2009 yılında %33,3, 2010 yılında %35,2 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Vergi gelirleri oranı ise 2008 yılında %18,9, 2009 yılında %17,6, 2010 yılında %19,6 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Vergi gelirleri oranlarının adı geçen yıllarda beklentilerin altında gerçekleştiği görülür. Krizin etkisinin vergi gelirleri üzerindeki yoğun etkisinin devam ettiği anlaşılmaktadır.

Hükümet 2009-2011 OVP döneminde Tablo 4’te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel devlet gelirlerinin oranının 2009 yılında %34,07, 2010 yılında %33,27 ve 2011 yılında %32,82 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2009-2011:68). Tablo 5’de göre ise 2009 yılında %33,3, 2010 yılında %35,2, 2011 yılında %36,0 olarak gerçekleştiği görülmüştür. Bu dönemde tahminlere yakın sayılacak ölçüde bir gerçekleşme yaşandığı söylenebilir.

Tablo 4: 2006-2016 Dönemi Kamu Gelirleri OVP Tahminleri(%)

OVP Tahminl eri	2006-8	2007-9	2008-10	2009-11	2010-12	2011-13	2012-14	2013-15	2014-16
	44.00	45.4	43.94	34.07	35.6	35.8	36.8	37.9	23.5
Genel Devlet Gelirleri	42.7	43.2	43.65	33.27	35.3	35.05	36.5	37.2	23.0
	42.00	45.2	42.66	32.82	35.1	35.00	36.1	36.6	22.6

Not: Hükümet her yıl OVP tahminlerini revize ettiğinden dolayı rakamlar birbirini tutmayabilir.

Kaynak: <https://www.sbb.gov.tr/orta-vadeli-programlar/> 25.01.2023.

TÜSİAD, 2009 yılında bütçe gerçekleştirmelerinde iki faktörün rol oynadığını belirtmiştir. Öncelikle ekonomik aktivitede görülen düşüş dolayısıyla dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri beklendiği ölçüde artmamıştır. İkinci olarak merkezi yönetim harcamalarının yüksek düzeyde arttığını ve zıt yönde hareket eden bu iki faktörün bütçe açığına zemin hazırladığını ifade etmiştir. Bunun sonucunda vergi indiriminde dolayı 4,7 milyar TL gelir kaybı yaşandığını belirtmiştir (TÜSİAD, 2010:86).

Hükümet, 2010-2012 OVP döneminde Tablo 3'te yer verilen tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel devlet gelirlerinin GSYİH' ye oranının 2010 yılında %35,6, 2011 yılında %35,3, 2012 yılında %35,1 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2010-2012:18). Tablo 10'a göre ise genel devlet gelirlerinin GSYİH' ye oranı 2010 yılında %35,2, 2011 yılında %36,0, 2012 yılında ise %37,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir. TÜSİAD Türkiye'deki bütçe gelirlerinin bütçeye aşırı bir şekilde duyarlı olduğunu ve bütçe gelirlerinin %70'e yakınının tüketimden alınan dolaylı vergilerden sağlandığını hatırlatarak 2010 yılının bütçe gelirlerinin artmasında önemli bir rolünün olduğunu vurgulamıştır (TÜSİAD, 2011:24).

Hükümet, 2011-2013 OVP döneminde Tablo 3'te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Genel devlet gelirlerinin GSYİH' ye oranının 2011 yılında %35,8,

2012 yılında %35,4 ve 2013 yılında %35,0 olacağı tahmin edilmiştir (OVP, 2011-2013:60). Tablo 4’de göre ise genel devlet gelirlerinin oranının GSYİH’ ye oranı 2011 yılında %36,0, 2012 yılında %37,5, 2013 yılında %39,7 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

MÜSİAD Gelir vergisinin vergi eşitliği açısından önemli bir yere sahip olduğunu fakat ekonomik etkinlik açısından harcamalar üzerinden alınan vergilerin daha avantajlı olduğunu da ifade etmiştir (MÜSİAD, 2011:60).

Hükümet 2012-2014 OVP döneminde Tablo 3’te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel devlet gelirlerinin GSYİH’ ye oranının 2012 yılında %36,8, 2013 yılında %36,5 ve 2014 yılında %36,1 olacağını tahmin etmiştir (OVP, 2012-2014:68). Tablo 10’a göre genel kamu gelirleri GSYİH’ ye oranının 2012 yılında % 37,5, 2013 yılında % 39,7, 2014 yılında % 39,4 olarak gerçekleşmiştir.

Hükümet 2013-2015 OVP döneminde Tablo 4’te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel bütçe gelirlerinin GSYİH’ ye oranının 2013 yılında %37,9, 2014 yılında %37,2, 2015 yılında %36,6 olacağını tahmin etmiştir. Ayrıca vergi gelirleri oranının 2013 yılında %20,7, 2014 yılında %20,5 ve 2015 yılında %20,2 olacağını tahmin ettiği görülür (OVP, 2013-2015:71).

Tablo 5: 2006-2016 Dönemi Kamu Gelirleri Oranları (%)

Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Dolaysız Vergiler	6,7	5,5	5,9	5,8	5,7	5,8	6,0	5,9	6,1	6,1	5,3
Dolaylı Vergiler	16,8	11,9	12,4	11,2	13,3	13,4	13,5	14,7	13,9	14,6	12,1
Servet	0,8	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7
Vergi Dışı N. Gelir	3,4	2,2	2,0	2,3	1,8	1,9	1,9	1,9	2,2	2,2	1,8
Faktör Geliri	7,7	5,8	5,3	5,7	5,4	4,9	5,7	5,7	5,8	5,8	4,8
Sosyal Fon	7,7	5,6	6,6	7,2	8,0	9,1	9,6	10,1	10,1	10,8	9,1
Toplam	43,1	31,7	32,8	32,8	34,8	35,7	37,4	39,1	38,8	40,3	33,7
Özelleştirme Gelirleri	2,2	1,4	1,2	0,4	0,4	0,3	0,1	0,6	0,6	0,6	0,5
Toplam Gelir	45,3	33,0	33,9	33,3	35,2	36,0	37,5	39,7	39,4	40,9	34,2

Kaynak:TOBB Ekonomik Raporlar, SBB Temel Ekonomik Göstergeler, Erişim Tarihi: 01.25.2023

Tablo 5’te göre ise genel bütçe gelirlerinin GSYİH’ ye oranı 2013 yılında % 39,7, 2014 yılında % 39,4, 2015 yılında % 40,9 olarak gerçekleştiği görülmüştür.

Ayrıca vergi gelirlerinin GSYİH' ye oranı 2013 yılında % 21,4, 2013 yılında % 21,4, 2015 yılında % 21,5 olarak gerçekleştiği görülmüştür.

Hükümet 2014-2016 OVP döneminde Tablo 4'te yer alan tahminlerde bulunmuştur. Buna göre genel bütçe gelirlerinin GSYİH' ye oranının 2014, 2015, 2016 yıllarında sırasıyla %23,5 , %23,0 ve %22,6 olarak tahmin edildiği görülür. Vergi gelirleri oranının ise 2014, 2015, 2016 yıllarında sırasıyla %20,3, %20,0 ve %19,7 olarak tahmin edildiği görülür (OVP, 2014-2016:53). Tablo 4'te göre genel bütçe gelirlerinin GSYİH' ye oranının 2014 yılında % 39,4, 2015 yılında % 40,9, 2016 yılında % 34,2 olarak gerçekleştiği görülmüştür.

TOBB'a göre 2015 yılında sırasıyla genel kamu gelirlerinin ve vergi gelir oranlarının % 40,9 ve %21,52 a yükseldiğini ifade etmektedir. Faktör gelirlerinin ise % 5,8'e, sosyal fonların oranı % 10,8'e yükselmiştir. Özelleştirme gelirleri % 0,6'ya gerilemiş, vergi dışı normal gelirlerin % 2,2 oranı değişmemiştir (TOBB, 2014:110).

Türkiye'nin vergi gelirleri içindeki en yüksek payı harcamalar üzerinden alınan vergiler oluşturmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında, kriz dolayısıyla düşen harcamalardan elde edilen gelirin toplam vergilerde azalmaya neden olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kriz dolayısıyla yapılan vergi indirimlerinden dolayı kaybedilen gelirin de bu tablonun oluşmasında ciddi etkilerinin olduğu söylenebilir.

5.2. 2008 Sonrası Uygulanan Vergi Politikalarının Sonuçları ve Etkileri

2008 Küresel ekonomik krizi ilk olarak ABD'de ortaya çıkmış sonrasında ise başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkede etkili olmuştur. Krizin küresel çapta olmasının sonucu olarak dünya çapında durgunluk baş göstermiştir. Dünya genelinde üretimde azalmalar meydana gelmiş, işsizlik ise önemli ölçüde artmıştır. Bu küresel çapta gerçekleşen daralma Türkiye'de de etkisini göstermiştir.

Türkiye'nin daha önceki krizlerde uygulamış olduğu daraltıcı maliye politikaları 2008 yılındaki ekonomik kriz ile birlikte yerini ekonomideki durgunluğu

gidermek adına genişletici maliye politikalarına bırakmıştır. Yaşanan küresel ekonomik krizden vergi gelirleri de olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.

2005 yılındaki verilere göre Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi ve Katma Değer Vergisinin oluşturduğu vergi gelirlerinin devletin gerçekleştirdiği toplam vergi gelirleri içerisindeki oranı % 76 dolaylarında olup bu verginin de ortalama % 60'ının KOBİ'lerden sağlandığı görülmüştür. Bu da KOBİ'lerin ülke içerisindeki vergi gelirlerinin neredeyse yarısının KOBİ'ler tarafından üstlenildiğini göstermektedir (İstanbul Ticaret Odası, 2008: 58).

Tablo 6: 2006-2010 yılları arasındaki vergi yükü

YILLAR	Vergi Yüğü (GSYH'e Oranı %)
2006	19,0
2007	19,3
2008	18,9
2009	19,5
2010	20,2

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2020).

Tablo 6'da verilen 2006 ile 2010 yılları arasındaki vergi yüklerine baktığımızda 2006 yılında 19,0 ve 2007 yılında 19,3 olan vergi yükü 2008 yılında kriz ile beraber uygulanan vergi indirimleri ve teşvikleriyle 18,9'a gerilediği görülmektedir.

Tablo 7: 2006-2010 yılları arası dolaylı ve dolaysız vergiler

Yıllar	Vergi Gelirleri	Dolaylı Vergiler	%	Dolaysız Vergiler	%
2006	141.862.978	97.059.774	%68,4	40.613.597	%28,6
2007	156.499.059	102.976.449	%65,8	48.753.597	%31,1
2008	172.251.120	111.133.319	%64,5	55.719.972	%32,3
2009	176.141.332	112.789.664	%64,0	57.293.390	%32,5
2010	216.109.327	147.422.274	%68,2	61.294.935	%28,3

Kaynak: Stratejik Bütçe Başkanlığı (2022). Yıllar Bazında Genel Devlet İstatistikleri. Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları. <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devletistatistikleri/>. Erişim Tarihi: 01.06.2023 Stratejik Bütçe Başkanlığı verileri alınarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Krizin etkilerinin görülmeye başlandığı 2007 yılından itibaren yapılan KDV, ÖTV ve ÖTV’de yapılan indirimlerin de etkisiyle dolaylı vergilerde azalma yaşandığı görülmektedir. 2006 yılında 68,4 olan dolaylı vergiler 2009 yılına kadar sürekli azalma kaydederek 64'lere kadar azalmıştır. 2010 yılında krizin etkilerini yitirmesinin ardından dolaylı vergiler lehine tekrardan bir artış yaşandığı görülmektedir.

Kollektif şirket, adi komandit şirket ve adi şirket statüsündeki KOBİ’ler Gelir Vergisi mükellefi olabilmektedir. 2006 ile 2010 yılı arasındaki Gelir Vergisi yüküne baktığımız zaman 2009 yılına kadar sürekli bir artış yaşandığı görülmektedir.

Tablo 8: 2006-2010 yılları arasındaki Gelir Vergisi tahsilatlarının GSYH'e oranları (%)

Yıllar	GSYH	Gelir Vergisi	Gelir Vergisi/GSYH (Gelir Vergisi Yükü)
2006	795.757.109	31.727.644	3,9
2007	887.714.414	38.061.543	4,2
2008	1.002.756.496	44.430.339	4,4
2009	1.006.372.482	46.018.360	4,5
2010	1.167.664.479	49.385.289	4,2

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2021). Gelir Vergisi Tahsilatının GSYH’e Göre Esneklikleri. https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_5.xls.htm. Erişim Tarihi: 01.06.2023. Gelir Vergisi Tahsilatının GSYH’e Göre Esneklikleri tablosundaki veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Genişletici maliye politikalarının uygulandığı ve çeşitli vergi indirimlerinin yapıldığı bu dönemde KOBİ’lerin de mükellefi olduğu Gelir Vergisi yükünde artış meydana gelmiştir.

Tablo 9: 2006-2010 yılları arasındaki Kurumlar Vergisi tahsilatlarının GSYH'e oranları (%)

Yıllar	GSYH	Gelir Vergisi	Gelir Vergisi/GSYH (Gelir Vergisi Yükü)
2006	795.757.109	12.447.354	1,5
2007	887.714.414	15.718.474	1,7
2008	1.002.756.496	18.658.195	1,8
2009	1.006.372.482	20.701.805	2,0
2010	1.167.664.479	22.854.846	1,9

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2021). Kurumlar Vergisi Tahsilatının GSYH'e Göre Esneklikleri. https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_6.xls. Erişim Tarihi: 01.06.2023. Kurumlar Vergisi Tahsilatının GSYH'e Göre Esneklikleri tablosundaki veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

KOBİ'lerin de ağırlıklı olarak mükellefi olduğu Kurumlar Vergisine bakıldığında 2006 yılından 2009 yılına kadar sürekli olarak artış yaşandığı görülmektedir. Krizle birlikte indirimli Kurumlar Vergisi uygulamasının yürürlüğe konmasına rağmen işletmelerin üzerindeki Kurumlar Vergisi yükü artmıştır.

KOBİ'lerin üzerindeki vergi yükünün artması KOBİ'lerde üretimin devamlılığı ve ürünlerin kalitesi adına önem arz etmektedir. 2008 Küresel Ekonomik Krizinin de temel sorunlarından biri olan işsizliğin ortadan kaldırılması için KOBİ'lerin vergi politikaları ile korunması ve üzerlerindeki vergi yükünün makul seviyede tutulması gerekmektedir. İşletmeler içerisinde çok önemli yere sahip olan KOBİ'ler istihdam sağlama olanakları açısından da önemlidir. Kriz dönemlerinde KOBİ'ler vergi politikaları ile korunmaları halinde başta 2008 krizindeki gibi işsizlik sorunu olmak üzere birçok alanda katkı sağlayabileceklerdir.

2006 ile 2010 yılları arasında Kurumlar Vergisi %20 oranında seyretmiştir (Öz ve Baran, 2019:1265). Fakat bu oranların haricinde 2008 krizinde indirimli Kurumlar Vergisi uygulanmıştır. Uygulamaya göre Türkiye'de 4 adet bölge belirlenmiş bu

bölgelerden, 1. bölgede olanların yatırımlar üzerinden elde ettiği kazançları için Kurumlar Vergisi %10'a kadar düşebilmekteyken 4. Bölgede bu oran %2'ye kadar düşürülmüştür. Ayrıca KOBİ'lerin birleşmesini teşvik etme amacıyla kanunda yazan koşullara uymak koşulu ile % 75'e varan Kurumlar Vergisi indirimi öngörülmüştür (Öz ve Baran, 2019:1266).

Tablo 10: Seçili OECD ülkelerinde Kurumlar Vergisi oranları (%)

	2006	2007	2008	2009	2010
Türkiye	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
Almanya	25,5	25,0	15,0	15,0	15,0
Fransa	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3
Belçika	33,0	33,0	33,0	33,0	33,0
Lüksemburg	22,0	22,0	22,0	21,0	21,0
Kanada	21,0	21,0			

Kaynak: OECD (2003). Taxation of Corporate and Capital Income. <https://www.oecd.org/ctp/taxpolicy/Table%20II.1-May-2014.xlsx>. Erişim Tarihi: 01.06.2023. Fransa Kurumlar Vergisi Oranları İçin: Tradingeconomics (2021). Fransa Kurumlar Vergisi Oranı. <https://tr.tradingeconomics.com/france/corporate-tax-rate>. Erişim Tarihi: 01.06.2023.

Türkiye'nin Kurumlar Vergisi 2006 ile 2010 yılları arasında %20 olarak belirlenmiştir. Bu oran seçili OECD ülkelerinin altında seyretmektedir. Yaşanan krizin ardından Almanya ve Lüksemburg Kurumlar Vergisi oranlarında indirime gitmiş, vergi oranlarını düşürmüştür.

Tablo 11: 2006-2010 yılları arası hedeflenen ve gerçekleşen vergi gelirleri

Yıllar	Hedeflenen Tutar	Vergi Gerçekleşen Tahsilat	Fark (%)
2006	146.449.000.000	151.271.701.000	3,3
2007	173.861.616.000	171.098.466.000	-1,6
2008	187.504.321.000	184.800.355.000	-1,4
2009	220.602.859.000	189.963.543.000	-13,9
2010	212.555.871.000	228.298.799.000	7,9

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2021). Hedeflenen ve Gerçekleşen Genel Bütçe Vergi Gelirleri. https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_9.xls.htm. Erişim Tarihi: 01.06.2023.

Türkiye'de 2006 yılında hedeflenen tutar aşılmış, hedef olarak belirlenen tutardan %3,3 fazla vergi tahsilatı gerçekleştirilmiştir. Krizin etkilerini göstermeye başladığı 2007 yılında ve krizin yaşandığı 2008 yılında hedeflenen vergi tutarlarının altında kalmıştır. 2007 yılında 2006 ve 2008 yılında ise %1,4 oranında hedeflenen tutardan eksik vergi tahsilatı gerçekleşmiştir. Krizin etkilerinin yoğun olarak görüldüğü 2009 yılında hedeflenen vergi tutarı ile gerçekleşen tahsilat arasındaki fark %3,9 oranında eksik gerçekleşmiştir. Bu fark ekonomik krizde vergi oranlarının azaltılması sebebi ile veya mükelleflerin kriz dönemlerinde yaşadıkları olumsuzluklardan dolayı vergi ödemede isteksiz olmaları sonucunda meydana gelmiş olabilmektedir.

2010 yılında Türkiye krizin bıraktığı olumsuz etkilerden kurtulmaya başlamış ekonomik anlamda iyileşmeler gerçekleştirmiştir. Bir önceki yıl olan 2009 yılında hedeflenen ve gerçekleşen tahsilat arasındaki oranın yüksek olmasının da etkisiyle 2010 yılında hedeflenen vergi tutarı 1951 yılından beri ilk defa bir önceki yıldan daha düşük bir tutarda belirlenmiştir. Bu tutarın düşük tutulmasının da etkisiyle gerçekleşen tahsilat hedeflenen tutardan %7,9 oranında fazla olmuştur.

Ekonomik kriz dönemlerinde bireyler ve işletmeler krizlerin ekonomide yarattığı olumsuzluklardan dolayı vergi vermekte isteksizlik yaşayabilmektedirler.

Karşı karşıya kaldıkları bu olumsuzluklardan dolayı birçok işletme, faaliyetlerini kısıtlamakta ya da kapanmaya varan durumlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu gibi durumlarda işletmeler vergisel sorumluluklarını geri plana atabilmektedir.

Küresel kriz döneminde yapılan vergi indirimleri neticesinde vergi yükünde azalma meydana gelmiştir. Krizin etkilerinin kaybolduğu, ekonominin eski haline dönmeye başladığı zaman tekrar vergi yükünde bir artış yaşandığı görülmektedir. Uygulanan vergi indirimleriyle daralan ekonominin rahatlatılması düşünülerek mükelleflerin krizden daha az etkilenmesi amaçlanmıştır.

SONUÇ

ABD’de 2000 yılından sonra yaşanan likidite bolluğu karlı alanlara aktarılacak istenmiştir. Bu sebeple bankalar önce düşük risk grubuna bu likidite fazlasını kredi olarak vermiş daha sonra yüksek risk grubuna bu krediler iyi analiz edilmeden verilmeye başlanmıştır. Verilen krediler iyi araştırılmadığından ortaya çıkan riskin boyutu da yeterince anlaşılamamıştır. Bu risk unsuru büyüyerek ekonomiyi içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Bu durum daha da şiddetlenerek ilerleyen zamanlarda diğer ülke ekonomilerine de sıçramıştır. 2007 yılı ortalarında başlayan bu kriz daha önceden kendini hissettirmeye başlamış olsa da ABD’nin köklü banka ve kuruluşlarının iflas etmesiyle tam olarak başlamıştır. 2008 yılının ikinci yarısıyla birlikte dünyada reel ekonomiler üzerinde etkisini oldukça şiddetli hissettirmeye başlamıştır. 2008 yılının 3. ve 4. Çeyreğinde kriz etkisini oldukça fazla hissettirmiş ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde büyüme oranlarında ciddi düşüşler yaşanmasına sebep olmuştur.

2008 yılı itibariyle kendini gösteren ve şiddeti artarak devam eden kriz ekonomilerdeki bütün makroekonomik göstergeleri bozmuş, üretim üzerinde kötü etkisini bırakarak yavaşlamasına sebep olmuş ayrıca talep oranlarında da önemli düzeyde düşüş yaşandığı görülmüştür. Üretimde yaşanan kayıp doğrudan işsizliği etkileyerek, işsizlik oranlarının artmasına sebep olmuştur. Ekonomiler üzerinde yaşanan olumsuzluklar bir an önce müdahale edilmesini gerekli kılmıştır. Dünya genelinde merkez bankaları piyasalar üzerinde durgunluk ve yavaşlamanın artması üzerine duruma müdahale ederek faiz oranlarında indirimle gitmişlerdir ve krizin olumsuz etkisini bir an önce bertaraf etmek amacıyla politika faizlerini sıfıra kadar çektileri olmuştur. Ama kriz küresel bir kriz ve çok şiddetli bir kriz olması sebebiyle ve de azalan talep oranlarında uygulanan politikalara rağmen düzelme, iyileşme olmaması sebebiyle artık halihazırda kullanılan politika araçlarının yetersiz olduğu kanısına varılmış ve yeni politika araçları arayışına girilmiştir. Bu amaç doğrultusunda önce amaçlarını değiştirmişler daha sonra yeni politika araçları kullanmaya başlamışlardır. Merkez bankalarının amaçları hem fiyat istikrarını bunun yanında da finansal istikrarı sağlamak olmuştur. Ve bu amaç doğrultusunda yeni

geleneksel olmayan politika araçlarını kullanmaya başlamışlardır. Amerika Merkez Bankası bu amaç doğrultusunda niceliksel genişleme ve kredi genişlemesi gibi para politikası araçlarını krizin etkisini yok etmek amacıyla kullanmaya başlamıştır. Ancak krizin şiddeti her ülke üzerinde aynı olmamış ve her ülke de aynı etkiyi bırakmamıştır. Bu sebeple her ülke ekonomisi hangi ölçüde etkilenmiş ise ülkesinin içinde bulunduğu duruma göre hangi politika aracını hangi ölçüde kullanacağına o ülke karar vermiştir. Kriz öncesi dönemde fiyat istikrarı sağlandığında finansal istikrarın otomatik olarak sağlanacağı düşüncesi krizle birlikte tamamen ortadan kalmıştır. Çünkü kriz sonrası fiyat istikrarını sağlayan bazı ülkelerde finansal istikrarın hala sağlanamamış olması bu düşüncenin eksikliğini tamamen ortaya koymuştur. Bu nedenle ülke ekonomileri yaşanan şiddetli kriz sonrasında önce ekonomilerinin krizden en az zararla nasıl kurtulacağına ilişkin politikalarını yürütmüşlerdir. Daha sonra da asıl amaçları olan fiyat istikrarını ve onun yanında finansal istikrarı sağlama yolunda adımlar atmaya başlamışlardır.

2008 küresel finansal krizinin ardından merkez bankalarının amaçları ve politikaları değişmiştir. Fiyat istikrarı ile birlikte finansal istikrarı da kapsayacak politikalar geliştirmişlerdir. Türkiye 2008 krizini finansal kesim açısından diğer ülke ekonomilerine göre daha temkinli karşılamıştır. Çünkü Türkiye 2000 ve 2001 finansal krizlerinin ardından yapılanma sürecine girmiş ve finansal kesimi iyileştirme konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde uygulanan politikalar ile önemli ölçüde başarı elde edilmiş ve finansal sektör kriz öncesi döneme göre daha da güçlenerek toparlanmıştır. Kamu borç yükünün bu dönemde iyice azaltılmış olması finansal kesimi önemli ölçüde rahatlatmıştır. Tüketici ve yatırımcı kesiminin güvenini yeniden kazanacak şekilde istikrarı uygulanmış olan politikalardan sonuç alınmış ve ekonominin genelinde önemli ölçüde istikrar sağlanmıştır. Ekonomide sağlanan istikrar, ekonomik faaliyetlerde de canlanma yaşanmasına olanak sağlanmış ekonominin genelinde bir toparlanma izlenmiştir. Uluslararası piyasalarda yaşanan olumlu olaylar, ülkede gerçekleşmiş olan yapısal dönüşüm vs. 2001 yılı itibariyle Türkiye için yükselişin başlangıcı olmuştur ve devamında uygulanan politikalarında olumlu sonuç vermesiyle büyüme, enflasyon oranları gibi ülkenin makroekonomik

değişkenlerinde iyileşmeler yaşanmıştır. Küresel çapta meydana gelen krizin ekonomi üzerindeki etkisini azaltmak adına bütçe dengesini kuvvetlendirecek ve reel ekonomide rahatlatma sağlayacak vergi politikaları öngörülmüştür

2007 yılından itibaren etkili olmaya başlayan küresel kriz Türkiye ekonomisini de önemli ölçüde etkilemiştir. Türkiye'de 2007 yılının bitimine doğru durgunluğa sebep olmuş, vergi gelirleri de negatif bir şekilde etkilenmiştir. Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi ve Motorlu Taşıtlar Vergisi'nde büyük azalmalar meydana gelmiştir. Türkiye'de 2008 krizinde uygulamaya koyacağı politikaların daha önceki istikrar programları ile örtüşüp devamı niteliği taşıması ve makroekonomik dengeleri korumaya yönelik politikalar olması dikkate alınmıştır.

Geçmişte yaşanan krizlerde deneyimlendiği gibi durgunluk yaşanan krizlerde genişletici maliye politikaları önem arz etmektedir. Fakat talepte oluşan daralmalar olarak görülen ve derinleşen krizlerden kurtulmak için genişletici maliye politikalarına ek olarak para politikaları da uygulamak gerekmektedir. Krizin etkilerini gidermek adına öncelikle bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de para politikası yoluyla tedbirler alınmıştır. Bu önlemler yetersiz kalmasının ardından maliye politikası uygulamaya geçirilmiştir. Vergi politikası olarak da çeşitli sektörleri kapsayan Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi indirimleri ve ayrıca belirli bölgelere ve sektörlerle özel teşvik paketi açıklanmıştır.

Ekonomide büyümenin sağlanması, istihdamın yükseltilmesi, bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılması ve sektörlerde yaşanan kümeleşmenin önüne geçilmesi adına yatırımları teşvik etmek amacı ile 8 Şubat 2009 tarihinde 5838 sayılı "*Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun*" ile yatırımlar üzerinden elde edilen kazançlar için indirimli Kurumlar Vergisi uygulamasına geçilmiştir.

Vergi indirimlerini kapsayan ekonomiyi canlandırma paketi ile kısa sürede ekonomiyi canlandırmak planlanırken uzun dönemde ise yatırım ve üretim artışı hedeflenmiştir. Vergi indirimleri ile ilgili olarak yapılan düzenleme 16 Mart 2009 tarihinde yapılmıştır Resmi Gazetede yayınlanan "*Bazı mallara uygulanacak Katma*

Değer Vergisi ile Özel Tüketim Vergisi oranlarının belirlenmesine ilişkin ekli Karar"da 15 Haziran 2009 tarihinde kadar geçerli olmak üzere 150 metrekare ve fazlası olan konutların teslim edilmesinde Katma Değer Vergisi oranı % 18'den % 8'e düşürülmüştür.

Aynı tarihe kadar uygulanmak üzere Özel Tüketim Vergisi oranları ise buzdolabı, çamaşır makinesi gibi beyaz eşyalarda ve video oynatıcı, monitör gibi bazı elektronik aletlerde a indirilmiştir. Motor silindir hacmi 1600 cm³ altında olan araçlar için %37'den % 18'e, 1600 - 2000 cm³ arasında olan araçlar için % 60'dan % 54'e 2000 cm³'den fazla olanlar için %84'den % 80'e düşürülmüştür. Büyük kamyon, yük arabaları ve midibüsler için %4'ten %1'e otobüsler için %1'den %0'a, minibüsler için ise %9'dan %2'ye, motosikletlerde ise motor silindir hacmi 250 cm³'ü aşmayanlarda %22'den %11'e 250 cm³'ü aşanlarda ise %37'den 32'ye düşürülmüştür.

Bu kararın ardından 29.03.2009 tarihinde resmi gazetede Bakanlar Kurulu tarafından yayınlanan yeni bir kararla Katma Değer Vergisi uygulamasının kapsamı arttırılmıştır. 30.07.2009 tarihine kadar geçerli olmak üzere bina teslim edilmelerinde, mutfak, büro ve yatak odalarında kullanılan her türlü ahşap ve plastik mobilyalar, metalleri işlemede kullanılan bazı makinelerde ve diğer bazı ürünlerde Katma Değer Vergisi oranı %18'den % 08'e düşürülmüştür.

15 Haziran 2009'da sona erecek olan Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi indirimlerinde sona gelinmesi ile beraber yeniden düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenleme ile birlikte koltuk, mobilya ve benzeri malların teslimlerinde Katma Değer Vergisi oranı %8 olarak belirlenmiştir. Motor silindir hacmi 1600 cm³'ü geçmeyen araçlar için Özel Tüketim Vergisi oranı %27 olarak belirlenmiştir. Otobüslerde, % 0 midibüslerde % 1 ve minibüslerde de % 4 olarak belirlenmiştir. Motor silindir hacmi 250 cm³'ü geçmeyenler için ise Özel Tüketim Vergisi oranı % 16 olarak belirlenmiştir. Beyaz eşyada ise % 2 olarak belirlenmiştir.

Uygulanan bu vergi indirimleri yukarıda da görüldüğü üzere krizden en fazla etkilenen araba, motor, mobilya, beyaz eşya gibi mallar üzerinde yapılmıştır. Alınan

bu tedbirler ile inşaat, otomotiv ve benzeri sektörlerde canlanma yaşanması hedeflenmiştir.

KOBİ'lerin birleşmelerinin teşvik edilmesi amacı ile 31.12.2009 tarihine kadar birleşmeye giden KOBİ'ler için kanundaki koşullara uymak kaydı ile Kurumlar Vergisi muafiyeti, % 75 oranına değin indirim içeren Kurumlar Vergisi uygulaması yürürlüğe konmuştur.

Türkiye krizle daha güçlü bir şekilde mücadele edebilmek adına çeşitli gelir kaynaklarına ihtiyaç duymuştur. 2008 küresel krizi döneminde ekonomide görülen durgunluk ve işsizlik sebebiyle vergi gelirlerinde belirli bir kayıp yaşamıştır.

Bu bağlamda "Varlık Barışı" uygulaması yoluna gidilmiştir. Yurtdışında bulunan varlıkları ülke içerisine getirmeyi hedefleyen bu uygulamanın mevcut geçerlilik süresi uzatılarak piyasanın hareketlenmesi ve kriz etkisinin azaltılması beklenmiştir. 01.10.2008 tarihinden itibaren yurt dışındaki para, döviz, altın, çeşitli menkul kıymetler ve sermaye piyasasında bulunan araçların kanuni defterlerde yer almaması durumunda mevcut varlığını resmi bir belge ile ispat etmesi halinde %2'lik bir vergi alınması kabul edilmiştir. Bu araçların Türkiye içerisinde bulunup kanuni defterlerin kayıtlarında yer almaması durumunda beyan edilen değerleri üzerinden % 5 vergi alınması hedeflenmiştir.

Ayrıca yukarıda sayılan vergi politikalarının haricinde 2008 yılında yaşanan krizin etkilerini azaltmak adına başka önlemlere başvurulduğu da görülmektedir. Özel İletişim Vergisi % 15 oranından % 5'e düşürülmüştür. Yurt dışından tedarik edilen krediler için stopaj oranı % 5'e düşürülmüştür. Hisselerdeki alım satım uygulamalarında kazançlara yönelik uygulanan vergi oranı % 0'a düşürülmüştür. Daha sonra aynı uygulama yabancı yatırımcılar için de getirilerek ani sermaye çıkışlarının önüne geçilmeye çalışılmış, yerli yabancı arasındaki ayrım ortadan kaldırılmıştır. Vadesi geldiği halde ödenmemiş olan kamu alacakları için taksitlendirme fırsatı getirilmiştir. Menkul kıymet yatırım fonları ile yatırım ortaklıkları piyasalarda oluşturdukları işlemler sonucu elde ettikleri gelirler için banka ve sigorta muameleleri vergisinden muaf tutulması uygulaması getirilmiştir.

Bu politikaların Merkez bankası tarafından uygulanan politikalar ile koordine edilememesi sonucu piyasa koşullarının aksamasına ve ekonominin daha da kötü bir duruma gelmesine de sebep olmuştur. 2001 krizi sonrasında alınan tedbirler ve reformlar mali yapıyı güçlendirmiş olsa da 2008 kriziyle daralan dış talep ve dış fon sıkıntısı ekonomik büyüme üzerinde daraltıcı etkiler yaratmıştır. Kriz sonrası genişletici maliye politikası uygulayan bazı ülkelerde mali olarak sürdürülebilirlik sorunları ile karşılaşıldığı için ülkelerin büyük bir kısmı para politikasını destekleyici bir maliye politikası olarak daraltıcı biçimde tasarlamıştır. 2008 küresel krizinin Türkiye ekonomisine de sirayet etmesiyle ülkemizde daha esnek yapıda maliye politikaları uygulanmaya başlamıştır. Bu bağlamda uygulanan konjonktürel maliye politikaları ve kronik bütçe açıklarının dengeye gelebilmesi amacıyla uygulanan daraltıcı maliye politikaları ekonomide olumlu etkilere sebep olmuştur. Diğer taraftan kamu giderlerini ve toplam talebi düşürücü etkileri olan politikalar enflasyon oranını düşürse de GSMH gerilemesine de neden olacağı söylenebilir. Kriz dönemlerinde yalnızca maliye politikaları kullanmak kısa dönemli iyileşmeler sağlayabilir. Uzun dönemde ekonominin iyileştirilebilmesi ve istikrara kavuşturulabilmesi için para ve maliye politikalarının birbiriyle uyumlu olarak uygulanması aynı zaman da krizlerin önlenmesi veya krizlerden en az zararla çıkılması bağlamında da etkili bir politika aracı olması yüksek bir ihtimal olabilir. Reel ekonomik kriz sonrası uygulanacak etkin bir maliye politikası aracı krizden çıkma adına büyük katkı sağlayabilir. Uygulanacak bir vergi politikasının uzun vadede olumsuz etkiler yaratmaması için verginin geniş tabana yayılması ve vergisel teşvik politikaları ile desteklenmesi gerekir. Adil bir vergileme sisteminin olması ve mükelleflerin bu bilinç ve inançta olması vergi politikasını başarıya ulaştıracak bir diğer önemli etkidir. Talebin azalmasına bağlı durgunluğun neden olduğu kriz dönemlerinde talebi ve yatırımları artıran, harcama politikaları uygulamak yerinde bir karar olacaktır. Yatırımların sürdürülebilirliği, büyüme ve kalkınmanın devam etmesi için çok gereklidir. İstihdam ve üretimin devamlılığını sağlamak buna yönelik politikalar belirlemek, kriz sonrası ekonomik büyümeyi sağlayacak parametreler olabilir.

KAYNAKÇA

- Ackerman, K. D. (2011). *“The Gold Ring: Jim Fisk, Gould, and the Black Friday, 1869”*. New York: Dodd, Mead & Co, 1-341.
- Akdiş, M. (2000). *“Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye”*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Akman, C. (2009). *“2008 Küresel Ekonomik Krizine Tarihsel ve Teorik Açından Bir Yaklaşım”*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- Aksoy, Ş. (1998). *“Kamu Maliyesi”*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Aktan, C. C. (2000). *“Politik İktisat”*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Aktan, Ç. ve Şen, H. (2002). *“Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”*. Yeni Türkiye Dergisi, s.1-9.
- Aktan, C.C. (2010). *“Monetarizm Ve Rasyonel Beklentiler Teorisi”*, Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 2, No 1.
- Akyüz, Y., & Boratav, K. (2003). *“The Making of the Turkish Financial Crisis”*. World Development, 31(9), 1549-1566.
- Alp, A. (2002). *“Uluslararası Mali Piyasalardaki Gelişmeler ve Türkiye”*. İstanbul: İMKB Yayınları, 167.
- Aslan, N. ve Osmanlı A. (2023) *“Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler, Mali Etkileri ve Kamusal Tedbirler: 2001 ve 2008 Krizleri”*. Akademik Sosyal Araştırma Dergisi, s.398-423
- Ataç, B. (2013). *“Maliye Politikası”*. Ankara: Turhan Kitapevi.

Atatoprak, Ş.(2007). “*Türkiye’de Hükümetler ve Ekonomik Krizler:1963,2006 Dönemi*”. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Aydın, A. (2002). “*İsveç Ve Bankacılık Sistemi, Kriz, Krizde Yapılanlar Kriz Sonrası*”. Bankacılar Dergisi, (40), 13-35.

Aydın, M., Erdoğan M. (2008). “*Mali Krizlerde Vergi Politikası: 1989 Sonrası Türkiye Değerlendirmesi*”. Kocaeli Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı;3–6.

Aysan, A. F., Ulu M. F. (2013). “*Küresel Kriz, İktisat Tarihi Ve Makro İktisat Metodolojisi Açısından Bir Kazanç Olabilir Mi?*”. İktisat ve Toplum Dergisi, 30, s.5-10.

Bahçeci, A.S. (1997). “*Ortodoks ve Heterodoks istikrar programları: Seçilmiş ülke örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi*”. Ankara: DPT. EMSAGM.

Barışık, S. Temur Y. (2011). “*Türkiye’de Vergisel Teşviklerin İstihdama Etkisinin Sektörel Analizi (1981-2008 Dönemi Panal Veri Analizi), Kriz Ortamında Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi*”, 25. Maliye Sempozyumu Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.

Barry, N. (2020). “*TheLostDecade: LessonsFromJapan's Real EstateCrisis*”. Investopedia. Retrieved s.05-26.

Başoğlu, U., Ölmezogulları, N., & Parasız, İ. (2001). “*Dünya Ekonomisi Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Ekonomi*”. Bursa: Ezgi Yayınları, s.109-110.

Başuzman, M.Ö. (2004). “*Uluslararası Para Fonu (IMF) Ve Türkiye*”. Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu.

Bayar, Y. (2014). “*Euro Bölgesi Borç Krizi İle Avrupa Döviz Kuru Mekanizması Krizinin Karşılaştırmalı Analizi*”. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. (22), s.211-231.

- Bilge, O., & Coşkun, S. (2009). “*Ekonomik krizlerin yoksulluk üzerine etkileri*”. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, s.7-68.
- Bilgin, G. (2002). “*Rusya Krizinin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine Etkisi*”. Erişim adresi:<http://www.foreigntrade> Erişim Tarihi:28.12.2022.
- Bocutoğlu, E. Ekinci A. (2009). “*Genel Teori, Küresel Krizler Ve Yeniden Maliye Politikası*”. Maliye Dergisi, (156), s.66-70.
- Bustelo, P., Garcia, C. & Olive, I. (1999). “*Global and Domestic Factors of Financial Crises in emerging Economies: Lessons from The East Asian Episodes (1997–1999)* ”. Complutense Institute for International Studies, Complutense University of Madrid, Spain”. Working Paper, s.16-20.
- Can, İ. (2003). “*Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanması Gereken Vergi Politikası*”. Maliye Dergisi, s.142.
- Cheol, E. S., & Bruce R. G. (2011). “*International Financial Management*”. (6). New York, NY: McGraw-Hill/Irwin.
- Chiodo, J. A., & Owyang, M. T. (2002). “*A Case Study of A Currency Crisis: The Russian Default of 1998*”. The Federal Reserve Bank of St. Louis, s.7-18.
- Çeviş, İ. (2005): “*Para Krizlerine Ampirik Bir Yaklaşım*” Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, Yayın No:187. s.10.
- Çınar, B., Erdoğan Ö., Gürgür, T. (2010). “*Tandoğan Polat, ekonomi notları: küresel kriz ve politika uygulamaları*”. TCMB, s.12.
- Çolak, Ö. F. (2001). “*Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve 2002 Yılı Bütçesi Üzerine Gözlemler*”, İşveren Dergisi.
- Damiano, S. T. (2016). “*The Many Panics of 1837: People, Politics, and the Creation of a Transatlantic Financial Crisis by Jessica M. Lepler*”. Journal of the Early Republic, 36(2), s.420-422.

Deane, P. (1998). “İlk Sanayi İnkılabı”. (Çev. Tefik Güran), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Delice, G. (2003). “Finansal Krizler: Teorik Ve Tarihsel Bir Perspektif”, Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20, s.57-60.

Dinan, D. (2005). “Avrupa Birliği Ansiklopedisi”. İstanbul: Anadolu Basın Merkezi.

Durmuş, M. (2009). “Kapitalizmin Krizi ve Türkiye Yansımaları”, Mülkiye Dergisi, 33(263).

Edizdoğan, N. (1991). “Kamu maliyesi(Kamu Gelirleri ve Vergi Teorisi)”.Bursa: Ekin Yayınevi.

Edizdoğan, N., Çetinkaya Ö., Gümüş E. (2010). “Kamu Maliyesi”.Bursa: Ekin Yayınları.

Edwards, S. (1997). “TheMexican Peso Crisis: How MuchDidWeKnow? WhenDidWeKnowIt? ”. NBER WorkingPapers, (6334), s.1-41.

Eğilmez, M. (2009). “Küresel Finans Krizi Piyasa Sisteminin Eleştirisi”. (4. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eğilmez, M. (2012). “Kolay ekonomi”. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eğilmez, M., & Özkal, S. (2008). “Küresel Finans Krizi: (Piyasa Sisteminin Eleştirisi) ”. (11. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi, s.48-143.

Eğilmez, M., (2013). “Küresel krizin neresindeyiz?. Kendime yazılar”. <http://www.mahfiegilmez.com/search?q=k%C3%BCresel+kriz> Erişim Tarihi: 29.12.2022.

Eichengreen, B. (2014). “Hall of mirrors: The Great Depression, The Great Recession, andTheUses-andMisuses-of History”. Oxford: Oxford University Press.

Eker, A., Altay, A., Sakal M. (1994). “*Maliye Politikası*”. Ankara: Takav Matbaacılık.

Emsen, S. (1998). “*Ekonomik Krizler ve Türkiye*”. İstanbul: Beta Yayınları.

Engin, E., Yeşiltepe E. (2009). “*Global Ekonomik Krizin Gölgesinde Türkiye’nin Maastricht Kriterlerine Uyumu*”. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 1(2).

Erdoğan, H. H. (2010). “*Global Mali Krizin Kobilerin Finansal Yapıları Üzerine Etkileri*”. İzmir İli Tekstil Sektöründe Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Erdönmez, P. A. (2005). “*Seçilmiş Ülkelerde Gayrimenkul Fiyatları ve Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler*”. Bankacılar Dergisi(54), s.59-73.

Erdönmez, P. A. (2009). “*Küresel kriz ve ülkeler tarafından alınan önlemler kronolojisi*”. Bankacılar Dergisi, (68), s.85-90.

Eren, F. M.(2010). “*Ekonomik Krizler Ve Kriz Göstergeleri: 1990 Sonrası Dünyada Yaşanan Krizler Ve Türkiye Karşılaştırması*”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Esen, O. (1989). “*Heterodoks İstikrar Programları: Teori ve Uygulama*”. ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt:16, s.1-10.

Feldstein, M. (2002). “*Economic and Financial Crises in Emerging Market Economies: Overview of Prevention and Management*”. National Bureau of Economic Research Working Papers. s.8837-8840.

Fırat, E. (2013). “*Ekonomik Kriz İle Mücadelede Maliye Politikasının Rolü*”. Niğde Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 6, No: 1.

Fulfer, J. (2018). “*Panic of 1857: A Story of Speculative Finance*”. The Economic Historian.

- Garber, P. M. (2000). *"Famous First Bubbles: The Fundamentals of Early Manias"*. Cambridge: MIT Press.
- Geraint, H. (2008). *"Britain, the Transatlantic Alliance, and the Arab-Israeli War of 1973"*. Journal of Cold War Studies. 10(2), s.3–40.
- Gerald, P. (1992). *"The Great Panic Of 93. U.S"*. News & World Report, s.113-115.
- Giray, F. (2012). *"Vergi Teşvik Sistemi ve Uygulamaları"*. Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Glasner, D. (1997). *"Business Cycles and Depressions: An Encyclopedia"*. United States: Library of Congress, s.128-132.
- Goodhart, C. A. E. (2008). *"The Background To The 2007 Financial Crisis"*. Springer Verlag Forum.
- Göçer, İ. (2012). *"2008 Küresel Ekonomik Krizin Nedenleri ve Seçilmiş Ülke Ekonomilerine Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz"*. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, s.17.
- Göker, Z. (2014). *"Küresel Kriz Sonrası Maliye Politikalarında Değişim ve Mali Tuzak Risk"*. Çalışma ve Toplum Dergisi, s.40.
- Güloğlu, B., & Altunoğlu, E. (2002). *"Finansal Serbestleşme Politikaları Ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri"*. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (27), s.107-134.
- Güran, T. (1999). *"İktisat Tarihi"*. İstanbul: Acar Matbaacılık.
- Hammes, D., & Wills, D. (2005). *"Black gold: The end of Bretton Woods and the oil-price shocks of the 1970s"*. The Independent Review, 9(4), s.501-511.
- Hemmelgarn, T., Nicodeme, G. (2010). *"The 2008 Financial Crisis And Taxation Policy Cesifo Working"*. Paper No: 2932, Category 1: Public Finance, s.1-41.

Hufbauer, G. C., & Jeffrey, S. J. (2005). “NAFTA Revisited: Achievements and Challenges”. Peterson Institute for International Economics. Washington

Karaca, C. (2014). “Uygulanan Para Ve Maliye Politikaları Açısından Geçmiş Krizler Ve 2008 Küresel Ekonomik Krizin Karşılaştırmalı Analizi”. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(1).

Karakurt, B. (2010). “Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü Ve Türkiye’nin Krize Maliye Politikası Cevabı”. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(2).

Karakurt, B. ve Akdemir, T. (2016). “Küresel Finansal Krizin Devlet Borçlarına Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Bir Değerlendirme”. Sosyoekonomi, 24(29), s.225-255.

Karluk, R. (1999). “Türkiye Ekonomisi”. İstanbul:Beta Yayınları.

Kepenek, Y., & Yentürk, N. (1994). “Türkiye Ekonomisi”. Ankara: Remzi Kitabevi, (23. Bakı), s.586-598.

Kızılot Ş, Durmuş M (2011). “Kriz Döneminde Vergi Politikası Nasıl Olmalı?”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(2).

Kibritçiöğlu, A. (2011). “Küresel Finansal Krizin Etkileri :Türkiye”. Münih Kişisel Repec Arşivi.

Kirmanoglu, H. (2001). “ Rasyonel Beklentiler Teorisi Varsayım mı?”. İktisat Dergisi. 48(1).

Knodel, J. (2006). “Rethinking the Jacksonian Economy: The Impact of the 1832 Bank Veto on Commercial Banking”. The Journal of Economic History, 66(3), s.541-574.

Kocadağ, S. (2010). “Ekonomik Krizlerle Mücadelede Maliye Politikasının Rolü: Türkiye’de 1980 Sonrası Döneme Yönelik Bir İnceleme”. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

- Komulainen, T. (1999). “Currency Crises Theories- Some Explanation for the Russian Case”. BOFIT Discussion Papers (Bank of Finland Institute for Economics in Transition), (1), s.1-43.
- Koyuncu, M., & Şenses, F. (2004). “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”. ERC Working Papers in Economics, 4(14), s.6.
- Kozanoğlu, H. (2009). “Küresel Krizin Anatomisi”. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Krueger, A. O., & Tornell, A. (1999). “The Role of Bank Restructuring in Recovering From Crises: Mexico 1995-1998”. NBER Working Papers, No: 7042, s.1-56.
- Malkoç, S. (1998). “Cumhuriyetin 75. Yılında Dünya Ekonomik Krizlerinin Türkiye’ye Yansımaları ve Güncel Bir Örnek: Rusya Krizi”. Dış Ticaret Dergisi, özel sayı, s.199- 232.
- Malone, D. (1969). “Crises in California Higher Education”. JSTOR, 55(2), s.287-289.
- Marcher, M. (2012). “Economic Policy Reforms 2012 (Summary in Danish)”. Economic Policy Reforms, s.24-31.
- Minsky, H. P. (2013). “İstikrarsız Bir Ekonominin İstikrarı”. Ankara: Efil Yayınları.
- Mitchener, K. J. (2006). “The Baring Crisis and the Great Latin American Meltdown of the 1890s”. Santa Clara University and NBER, s.1-34.
- Mutlu, A., Polat E.. (2011). “2007 Küresel Finansal Krizin Türkiye’nin Maliye Politikalarına Yansıması”. Turgut Özal Uluslararası ve Siyaset Kongresi II. Malatya.
- Nusteling, H. P. H. (1985). “Welvaart en werkgelegenheid in Amsterdam, 1540-1860: een relaas over demografie, economie en sociale politiek van een wereldstad”. Bataafsche Leeuw, s.114-258.

Obstfeld, M. (1996), “*Models of Currency Crises with Self-Fulfilling Features*”. *European Economic Review*, Vol. s.40.

Oran, A. (2011). “*Balonları Daha İyi Tanımaya Çalışmak: Balon Tanımları, Modelleri ve Lale Çılgınlığı Örneği*”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), s.151-161.

Order, R. V. (1977), “*Unemployment, Inflation, and Monetarism: A Further Analysis*”. *The American Economic Review*.

Orhan, O. Z. (1995). “*Keynesyen ve Monetarist İstikrar Politikaları*”. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

Orlowski, L. T. (December 2008). “*Stages Of The 2007/2008 Global Financial Crisis: Is There A Wandering Asset-Price Bubble?*”. *Economic Discussion*.

Önder, İ. (2009). “*Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi*”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. <http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/238/2.pdf> Erişim Tarihi: 29.12.2022.

Örnek, İ. (2010). “*Küresel Finans Sisteminin Gelişimi*”. Kahramanmaraş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Öz, S. (2012). “*Küresel kriz ve maliye politikası*”. TÜSİAD Ekonomik Araştırma Forumu Politika Notu, s.12–08.

Özatay, F. (2000). “*The 1994 Currency Crisis in Turkey*”. *Journal of Policy Reform*. 3(4), s.327- 52.

Özatay, F. (2009). “*Finansal Krizler ve Türkiye*”. Ankara: Doğan Kitapevi.

Özer, M. (1999). “*Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar*”. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Özkan, A. (2000). “*Ekonomik Kriz ve Muhasebe Uygulamalarına Bazı Yansımalar*”. Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, cilt: 23, sayı: 2.

Öztürk, S. , Gövdere, B. (2010). “*Küresel Finansal Kriz Ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(1).

Özügürlü, Y. (2011). “*Vergilemenin İktisadi Etkileri*”. Kamu Maliyesi ed. Ekrem Karayılmazlar, İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Parasız, İ. (2002). “*Enflasyon, Kriz, Ayarlamalar*”. Bursa: Ezgi Kitabevi, 2. Baskı.

Parasız, İ.(1996). “*Kriz Ekonomisi, Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları*”. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Pempel, T. J. (1999). “*The Politics of the Asian Economic Crisis*”. Ithaca, NY: Cornell University Press, s.118–143.

Perron, P. (1988). “*The Great Crash, The Oil Price Shock and the Unit Root Hypothesis*”. Econometric Research Dergisi, 57(6), s.1361-1401.

Pınar, A. (2009). “*Maliye Politikası*”. Ankara: Naturel Yayınevi.

Podkul, C. (2011, 8 Ağustos). “*Market suffer worst day since '08 crisis*”. The Washington Post.

Quentin, S. (2015). “*The 100 Most Important American Financial Crises: An Encyclopedia of the Lowest Points in American Economic History*”. Santa Barbara, CA: ABC CLIO, 103.

Rajnish, T. (2003). “*Post-crisis Exchange Rate Regimes in Southeast Asia*”. Seminar Paper, University of Hamburg, s.1–3.

Rasmus, G. & Ottosen, M. N (2014). “*Experiences of War and Nationality in Denmark and Norway, 1807–1815*”. London: Palgrave Macmillan UK, s.98-207.

Reynolds, N. S. (2012). “*A Nation of Deadbeats*”. New York: Alfred Knopf, s.189.

Robert, F. H., & Bernanke, B. S. (2007). “*Principles of Macroeconomics*”. (3rd ed.). Boston: McGraw-Hill/Irwin, s.98-100.

Sach, J., Tornell, A., & Velasco, A. (1996). “*Financial Crises in Emerging Markets: The Lessons From 1995*”. NBER Working Papers, No: 5576, s.1-65.

Sarımaden, H. (2021), “*2008 Küresel Krizi ve 1997 Asya Krizi Karşılaştırmalı Analizi*”. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.

Savaş, V. (1982). “*İktisat Politikasına Giriş*”. İstanbul: Ar Yayın Dağıtım.

Savoie, C. (2005, 29 Ağustos). “*What history teaches us about the welfare state*”. The Washington Post.

Seyidoğlu, H. (2001). “*Uluslararası İktisat*”. (14. Baskı), İstanbul: Güzem Yayınları.

Sherlock, T. J. (2013). “*Colorado's Healthcare Heritage: A Chronology of the Nineteenth and Twentieth Centuries Volume One — 1800-1899*”. Bloomington, IN: Universe, s.287-300.

Stein, J. (2010). “*OPEC and the Trade Unionism of the Developing World. Pivotal Decade: How the United States Traded Factories for Finance in the Seventies*”. Yale University Press, s.74-100.

Stein, J. L. (2011). “*The Diversity Of Debt Crises In Europe*”. Cato: Journal, 31(2).

Stiglitz, J. (2003, Nisan 9). “*The ruin of Russia*”. The Guardian: London.

Susam N, (2009). “*Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikaları 1923-2008*”. İstanbul: Derin Yayınları.

Susam N., Bakkal, U. (2008). “Kriz Süreci Makro Değişkenleri Ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?”. Maliye Dergisi, 155, s.72-88.

Şanlıoğlu, Ö. Bilginoğlu, M. A. (2010). “Euro Bölgesi”nde Yaşanan Mali Sorunlar Ve Maliye Politikalarında Uyum Arayışları”. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (35): s.149-173.

Şimsek, H. A. (2007). “Türkiye”de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri”. Finans Politik Ekonomik Yorumlar, Cilt:44, Sayı:512.

Tabb, W. K. (2008). “ABD Kapitalizminin Finansal Krizi”. Neoliberalizm Ve Kriz. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Tarakcı, C. C. (2019). “Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler, Mali Etkileri ve Kamusal Tedbirler: 2001 ve 2008 Krizleri”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Taylor, J. B. (2009), “The Financial Crisis and the Policy Responses: An Empirical Analysis of What Went Wrong”. Working Paper s.14631.

Togan, S. (2009). “Küresel kriz ve Türkiye”. TİSK Akademi, (4), s.6-26

Tokucu, E. (2010). “Kriz Ve Para Politikaları: Para Politikalarının Başarısızlığı Üzerine”. Ekonomik Yaklaşım. 21(76).

Tosun, T. (2015). “Ekonomik Krizler ve Katılım Bankacılığı: 2008 Krizi ve Türkiye Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Tunç, H. (2003). “The Lost Gamble: The 2000 and 2001 Turkish Financial Crises in Comparative Perspective”. Turkish Studies, 4 (2), s.31-52.

Turhan, S. (2002). “İktisadî İstikrar Ve Vergi Politikası Uygulamasına İlişkin Sorunlar”. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1).

- Ulusoy, A. (2003). “*Maliye politikası*”. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Unay, C. (1996), “*Ekonomik Konjonktür*”. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Uzunoğlu, S. (2009). “*Global Kriz: Ne zaman ve Nasıl Sona Erecek?*”. TİSK Akademi.
- Vural, İ.Y.(2000). “*Türkiye’de Uluslar Arası Para Fonu Destekli İstikrar Programları*”. Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, cilt:2 sayı: 1.
- Weaver, K. (2008). “*The Sub-Prime Mortgage Crisis: A Synopsis, Global Securitisation And Structured Finance*”. Deutsche Bank.
- Werner, R. A. (2002). “*Monetary Policy Implementation in Japan: What They Say versus What They Do*”. Asian Economic Journal. 16 (2), s.111–151.
- White, E. N. (2006). “*The Crash of 1882 and the Bailout of the Paris Bourse*”. Cliometrica 1, s.115-144.
- Yamazawa, I. (1998). “*The Asian Economic Crisis and Japan*”. The Developing Economies. 36(3), s.332–351.
- Yay, T., Yay, G. G., & Yılmaz, E. (2001). “*Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*”. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Yıldırım, O. (2003). “*Kura Dayalı İstikrar Politikası: Teori ve Ülke Uygulamaları*”. Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, s.1-129.
- Yılmaz, D. (2008). “*Küresel Mali Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri: Nasıl Başladı, Hangi Aşamadayız?*”. TCMB.
- Yılmaz, Ö., Kızıltan, A., Kaya V. (2005). “*İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri*”. Erciyes Üniversitesi. İkt. Ve İd. Bil. Dergisi, (24): s.77.

Yiğidim, A. (1999). “*Doğu Asya’da Döviz Kuru Krizi ve IMF’nin Yaklaşımı*”.
Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 10(32), s.87-96.

